

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԳՐԵՏԱ ԱՐԳՈՒՄԱՆՅԱՆ

ՀԱՅՅԵՐԻ ՆՈՒՅՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ (ԼԳՀ ՕՐԵՆՍԳՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎԱԿԻՐԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱՅԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ) 2

ԿՈՐՊՈՐԱՏԻՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՎԱՅՐԱՄ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

ԳՈՐԾԱԳԻՐԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԲԱԺՆԵՏԻՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ԸՆԹԱՑԻԿ ՂԵԿԱՎԱՐՈՒՄՆ ԻՐԱԿԱՆԱՑՆՈՂ ՄԱՐՄԻՆ 10

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱԿՈՐ ՂԱՐԱԽԱՆՅԱՆ

ՔՆՆԻՉԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՍԱՄՆԱԿԻՑ 18

ՅՈՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ

ԴԱՏԱՎՃՈՒԻ՝ ՈՐՊԵՍ ԱՐԳԱՐԱԳԱՏՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ԿԱՐԵՎՈՐԱԳՈՒՅՆ ԱԿՏԻ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ 24

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՆԻՆԱ ԿՈՒՅԱՆՅԱՆ

ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՊԱՐՏԱԳԻՐ ԲԱԺԻՆ ՍՏԱՆԱԼԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԸՍՏ ՕՐԵՆՔԻ ԺԱՌԱՆԳՄԱՆ ՏԵՍԱԿ (ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԵՎ ԻՆՎԵՎԻԳՈՒՄԼԻՍՏԱԿԱՆ ԱՍՊԵԿՏՆԵՐԸ) 30

ՄԱՀՄԱՆԱԳՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՕՒԳԱ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

ՀՀ ՆԱԽԱԳԱՀԻ ԵՎ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՓՈԽՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ 40

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ԱՐԱ ՖԻԳԱՆՅԱՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԱՐՏԱՀԱՆՁՆՈՒՄԸ ՄԵՐԺԵԼՈՒ ՀԻՄՔ 46

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՄՂԵՐ ՄԿՐՏՉՅԱՆ

ՓՈԽԼՐԱՑՉՈՒԹՅԱՆ (ԿՈՄՊԼԵՍԵՆՏԱՐԻՉՄԻ) ՄԿԶՔՈՒՆՔԻ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՊՐԱԿՏԻԿԱՅՈՒՄ 50

ԿՐԻՄԻՆԱԼՈԳԻԱ

ԱՐՄԱՆ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

«ԲԱՆԿԱՅԻՆ ԲՆԱԳԱՎԱՌԻ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ» ԵՎ «ԲԱՆԿԱՅԻՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ԴԵՄ ՈՒՂՎԱԾ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ» ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ՀԱՐԱԲԵՐԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ 56

ԱՆՆԱ ԱՍԱՏՐՅԱՆ

ՊԵՆԻՏԵՆՑԻԱՐ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ ԶՈՀ-ԴԱՏԱՊԱՐՏՅԱԼՆԵՐԻ ԿՐԻՄԻՆԱԼՈԳԻԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ 62

ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

ՀՀ ՎՃԱՐԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ 68

RESUME 96

Գրեալ ԱՐՁՈՒՄԱՆՅԱՆ

ԼՂՀ Գերագոյն դատարանի դատավոր,

ԼՂՀ վատակավոր իրավաբան,

իրավագիտության թեկնածու

ՀԱՅՅԵՐԻ ՆՈՒՅՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԵՐԸ

(ԼՂՀ ՕՐԵՆՍԳՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎԱԿԻՐԱՌ

ՊՐԱՎՏԻԿԱՅԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ)

Հայցերի նույնության տակ հասկացվում է ներկայացված հայցի առարկայի և հայցի հիմքի նույնությունն այն հայցի առարկայի և հայցի հիմքի հետ, որը կամ արդեն ըստ էության քննվել և լուծվել է դատարանի (այդ թվում՝ միջնորդ դատարանի) օրինական ուժի մեջ մտած վճռով՝ կամ գտնվում է դատարանի վարույթում: Հայցի առարկան և հայցի հիմքը վեճի կողմերի հետ միասին համարվում են այն հատկանիշները, որոնք անհրաժեշտ են գործերն անհատականացնելու համար: Համեմատվող գործերը ճանաչվում են նույնական, եթե համընկնում են վեճի կողմերը, հայցի առարկան ու հայցի հիմքը: Այս ինստիտուտի օգնությամբ իրացվում է նույնական հայցը (հայցադիմումը) դատավորի կողմից ընդունելու ու կրկին քննելու օրենսդրական արգելքը, ինչը դատական ակտը դարձնում է կայուն, ամրապնդում իրավակարգը և քաղաքացիական շրջանառությունը, բացառում նույն գործով միմյանց հակասող դատական ակտերի կայացումը և վերջին հաշվով՝ իրավական պետությանը բնորոշ իրավական որոշակիության սկզբունքի ապահովումը: Նույնության այս տեսակը տեսության մեջ ստացել է «հայցերի արտաքին նույնություն» անվանումը, քանի որ համեմատվում են երկու տարբեր հայցերի տարրերը և վեճի կողմերը²:

Գործող օրենսդրությամբ միաժամանակ նախատեսված է, որ վիճելի իրավահարաբերության սահմաններում հայցվորն իրավունք ունի փոփոխելու հայցը՝

փոխելու հայցի հիմքը և հայցի առարկան: Ընդ որում, հայցվորը կարող է փոխել միայն հայցի հիմքը կամ առարկան (հակառակ դեպքում կստացվի, որ ներկայացվում է միանգամայն նոր հայց): Իսկ դա որոշվում է հայցի հիմքը և հայցի առարկան դատական վճռի բովանդակության հետ համեմատելով: Տեսության մեջ սա կոչվում է «հայցի ներքին նույնություն», քանի որ համեմատվում են ոչ թե տարբեր հայցերի, այլ նույն հայցի տարրերը: Ընդ որում, փոխել հայցի առարկան՝ նշանակում է փոխել հայցվորի՝ պատասխանողի դեմ ուղղված նյութաիրավական պահանջը: Դա կարող է տեղի ունենալ՝ 1) մի իրավական նորմի դիսպոզիցիայից մյուսին անցնելով, 2) իրավունքի պաշտպանության մի եղանակը մի այլ եղանակով փոխարինելով: Փոխել հայցի հիմքը՝ նշանակում է փոխել այն հանգամանքները, որոնց վրա հայցվորը հիմնում է պատասխանողի դեմ ուղղված իր նյութաիրավական պահանջը: Դա կարող է տեղի ունենալ մի իրավանորմի հիպոթեզից մի այլ իրավանորմի հիպոթեզին անցնելով, ինչը կարող է արտահայտվել՝ 1) հայցի նախկին հիմքը նոր հանգամանքներով լրացնելով, 2) հայցի հիմքից նախկինում նշված այս կամ այն հանգամանքը հանելով, 3) հայցի հիմքում նշված մի հանգամանքն ամբողջությամբ մյուսով փոխարինելով³:

Գործող օրենսդրությամբ քաղաքացիական գործի հարուցման փուլում հայցերի և վեճի կողմերի նույնության պատճառով՝ 1) հայցադիմումի ընդունումը մերժվում է,

ՊԵՎՏՆՄԲԵՐ 2014 12 (186)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

2) հայցադիմումը վերադարձվում է:

Այսպես, ԼԳՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետ՝ ՔԳՕ) 81-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ, 3-րդ, 4-րդ կետերի համաձայն՝ դատավորը մերժում է հայցադիմումի ընդունումը, եթե նույն անձանց միջև, նույն առարկայի մասին և միևնույն հիմքերով վեճի վերաբերյալ առկա է դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած վճիռ, այլ դատարանի կամ միջնորդ դատարանի վարույթում առկա է նույն անձանց միջև, նույն առարկայի մասին և միևնույն հիմքերով վեճի վերաբերյալ գործ, նույն անձանց միջև, նույն առարկայի մասին և միևնույն հիմքերով վեճի վերաբերյալ առկա է միջնորդ դատարանի վճիռ, բացառությամբ դատարանի կողմից միջնորդ դատարանի վճռի հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալը մերժելու դեպքի՝:

Նույն օրենսգրքի 82-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետի համաձայն՝ դատավորը վերադարձնում է հայցադիմումը, եթե այլ դատարանի կամ միջնորդ դատարանի վարույթում առկա է նույն անձանց միջև, նույն առարկայի մասին և միևնույն հիմքերով վեճի վերաբերյալ գործ:

Եթե հայցերի և վեճի կողմերի նույնության փաստը պարզվում է քաղաքացիական գործ հարուցելուց հետո, ապա դատարանը կարճում է գործի վարույթը, բացառությամբ դատարանի կողմից միջնորդ դատարանի վճռի հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալը մերժելու դեպքի (ՔԳՕ 99-րդ հոդվածի 2-րդ, 3-րդ կետեր):

Գործի վարույթի կարճման դեպքում նույն անձանց միջև, նույն առարկայի մասին և միևնույն հիմքերով վեճի վերաբերյալ չի թույլատրվում կրկին դիմել դատարան նաև հայցից հայցվորի հրաժարման ու կնքված հաշտության համաձայնությունը դատարանի կողմից հաստատվելու դեպքերում, բացառությամբ այն դեպքի, երբ հայցվորը հայցից հրաժարվել է դատաքննության նախապատրաստական փուլում (ՔԳՕ 99-րդ հոդվածի 6-րդ և 7-րդ

կետեր, 100-րդ հոդվածի 3-րդ մաս):

Ուշագրավ է, որ օրինական ուժի մեջ մտած վճիռը բացառում է ոչ միայն նույնական հայցի հարուցումը, քննությունը և լուծումը, այլև վարչական վարույթի հարուցումը: Այսպես, «Վարչարարության հիմնունքների և վարչական վարույթի մասին» ԼԳՀ օրենքի 50-րդ հոդվածի 1-ին մասի «դ» կետի համաձայն՝ հարուցված վարչական վարույթը կարճվում է, եթե դատարանի վարույթում առկա է միևնույն անձի, միևնույն առարկայի վերաբերյալ և միևնույն հիմքերով ուժի մեջ մտած դատական ակտ: Նույն հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ տվյալ հիմքով վարչական վարույթը կարճելու դեպքում նույն հարցով վարույթի վերսկսում և համապատասխան վարչական ակտի ընդունում չի թույլատրվում:

Վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո կողմերը չեն կարող դատարան ներկայացնել նույն անձանց միջև նույն առարկայի մասին և միևնույն հիմքերով հայց: Ընդ որում, նշանակություն չունի, թե հայցը ներկայացվել է անձամբ հայցվորի, թե նրա ներկայացուցչի կողմից:

Նույնությունը պահպանվում է, եթե կողմերը փոխում են իրենց տեղերը: Նման դեպքում նոր հայցը, որում նախկին պատասխանողը դառնում է հայցվոր, իսկ հայցի առարկան ու հիմքը մնում են անփոփոխ, համարվում է նախկինին նույնական:

Հասկանալի է, որ հայցերի նույնությունը պահպանվում է իրավահաջորդության դեպքում (հայցվորի կամ պատասխանողի կողմում), քանի որ իրավահաջորդը փոխարինում է իրավանախորդին, և իրավանախորդի կողմից կատարված բոլոր դատավարական գործողությունները պարտադիր են իրավահաջորդի համար (իրավահաջորդությունը տվյալ դեպքում իրավաբանական փաստ չի համարվում):

Հայցերի նույնությունը, մեր կարծիքով, պահպանվում է նաև ՔԳՕ 2-րդ հոդվածի 2-րդ պարբերության ուժով այլ անձանց իրավունքների, ազատությունների և օրի-

Քաղաքացիական դատավարություն

նական շահերի պաշտպանության հայց հարուցելու իրավասություն ունեցող սուբյեկտների կողմից հայց հարուցելու դեպքում, եթե արդեն իսկ առկա է նյութական իրավահարաբերության սուբյեկտի հայցով դատական ակտ: Իսկ երբ նոր հայցը հարուցվում է նյութական իրավահարաբերության սուբյեկտի կողմից, ապա, մեր կարծիքով, հայցերի նույնությունն առկա է, եթե նյութական իրավահարաբերության սուբյեկտն առաջին գործով ներգրավված է եղել հայցվոր կողմում (ՔԴ-Օ-ն այս հարցերը չի կարգավորել):

Գործերի նույնությունը որոշելու հաջորդ չափանիշը վերաբերում է հայցի առարկային ու հայցի հիմքին (հայցի տարրերին): Հայցի առարկան ու հայցի հիմքն ունեն անհատականացնող նշանակություն, քանի որ դրանք փոփոխել կարող է միայն հայցվորը, դատարանը չի կարող հայցի առարկան ու հայցի հիմքը փոփոխել: Յուրաքանչյուր հայց, ուղղված լինելով այս կամ այն անձի սուբյեկտիվ իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի պաշտպանությանը, անհատականացվում է հայցի հիմքով և առարկայով: Հայցի առարկայի ու հայցի հիմքի փոփոխմամբ հայցը փոփոխվում է, կորցնում իր նույնությունը: Այդ երկու տարրերը հնարավորություն են տալիս հստակ տարբերակել քաղաքացիական մեկ գործը մյուսից և թույլ չտալ նույն գործի կրկնակի քննություն:

Փորձենք բացահայտել «հայցի առարկա» և «հայցի հիմք» օրենսդրական հասկացությունների իրավական բնույթը, քանի որ ՔԴ-Օ-ն այդ հասկացությունները հստակ չի սահմանել, ինչը հայցերի նույնությունը որոշելու հարցում դժվարություններ է հարուցում, դատավարական չարաչափումների տեղիք տալիս:

Հայցի առարկան և հայցի հիմքը հայցի բաղկացուցիչ մասերն են՝ հայցի տարրերը: Այդ երկու տարրերի գոյությունը տեսության մեջ ընդունվում է միանշանակ: Տեսության մեջ միաժամանակ չի դադարում բանավեճն այն մասին, թե ինչ հաս-

կանալ այդ տարրերի տակ: Հայտնի է, որ «հայցի առարկա» եզրույթն առաջին անգամ ռուսական կայսրության պաշտոնական գրականության մեջ օգտագործվել է 1888 թվականին, մինչ այդ օգտագործվում էին «պահանջի օբյեկտ», «հայցի օբյեկտ» եզրույթները: Ռուս անվանի դատավարագետ Ե.Վ.Վասկովսկին քաղաքացիական դատավարության դասագրքում (1917թ.) հայցի առարկան համարել է այն, ինչի վերաբերյալ հայցվորը ձգտում է դատարանի վճռի. կատարողական հայցերում դա նյութաիրավական պահանջն է, իսկ ճանաչողական և վերափոխիչ հայցերում՝ իրավահարաբերությունները: Այսպիսով, ըստ նշված հեղինակի, հայցի առարկան տարբերվում է հայցի տարրեր տեսակներում:

Այդ տեսակետը (ձևակերպումների ոչ էական տարբերություններով հանդերձ) հետագայում ընդունվել է խորհրդային շատ իրավաբանների կողմից:

Կարծիքներ են հայտնվել նաև այն մասին, որ հայցի առարկան իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությունն է կամ իրավունքի պաշտպանության եղանակները:

Հեղինակների մյուս խմբի կարծիքով՝ հայցի առարկան հայցվորի նյութաիրավական պահանջն է՝ ուղղված պատասխանողին: Ըստ նշված տեսակետը պնդող հեղինակների՝ հայցի առարկան չի կարող հանդիսանալ վիճելի իրավահարաբերությունը, քանի որ օրենքում ասվում է, որ հայցադիմումում պետք է ցույց տրվի պահանջը, այլ ոչ թե իրավահարաբերությունը: Վիճելի իրավահարաբերությունը չի կարող հանդիսանալ հայցի առարկա, քանի որ հենց նրանից է բխում հայցվորի՝ պատասխանողի դեմ ուղղված պահանջը: Բացի դրանից, միևնույն իրավահարաբերությունից կարող է առաջանալ ոչ թե մեկ, այլ մի քանի պահանջ ու նրանցից յուրաքանչյուրը կարող է ծառայել որպես հայցի առարկա⁵:

Հայտնի դատավարագետ Ռ.Գ.Պետրոսյանի կարծիքով՝ հայցի առարկան

Քաղաքացիական դատավարություն

կազմում է վիճելի իրավահարաբերությունից բխող և հայցվորի կողմից պատասխանողի դեմ ուղղված նյութաիրավական պահանջը, որի կապակցությամբ դատարանը պետք է վճիռ կայացնի⁶:

Ըստ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշման՝ հայցի առարկան հայցվորի պահանջն է՝ ուղղված պատասխանողին կամ պատասխանողներին (օրինակ՝ ԵԳՂ/1373/02/10/2011թ. քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 20.01.2011թ. որոշումը):

Վերոնշյալ մոտեցումը բխում է դատավարական օրենսդրության վերլուծությունից: Այսպես, ՔԳՕ 77-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ կետի համաձայն՝ հայցադիմումում պետք է նշվեն հայցվորի պահանջները, իսկ մի քանի պատասխանողների դեմ հայց հարուցելիս հայցվորի՝ նրանցից յուրաքանչյուրին ուղղված պահանջները:

Ասվածից հետևում է, որ իբրև հայցի բովանդակության տարր, հայցի առարկան հայցը բնութագրում է այն տեսանկյունից, թե կոնկրետ ինչ է պահանջում, ինչի է ձգտում հայցվորը: Իսկ դա նյութաիրավական պահանջն է: Հենց հայցվորի կողմից պատասխանողի դեմ ուղղված նյութաիրավական պահանջի կապակցությամբ է դատարանն արտահայտում իր կարծիքը վճռի մեջ: Հայցը բավարարելով՝ դատարանը բավարարում է հայցվորի՝ պատասխանողի դեմ ուղղված պահանջը (լրիվ կամ մասնակի), հայցը մերժելով՝ դատարանը մերժում է այդ պահանջը: Հայցը բավարարելու դեպքում հայցի առարկան դառնում է վճռի առարկա, որն արտացոլվում է վճռի եզրափակիչ մասում:

Ներկայումս գրականության մեջ տիրապետող է դառնում այն մոտեցումը⁷, որ հայցի առարկա հանդիսացող կոնկրետ նյութաիրավական պահանջն իր մեջ ներառում է իրավունքի պաշտպանության կոնկրետ եղանակ (եղանակներ):

Նշված տեսակետը ճիշտ պետք է համարել: Իրոք, հայցի առարկա հանդիսացող նյութաիրավական պահանջը պատասխանողին որոշակի գործողություններ

կատարելու, դրանք կատարելուց ձեռնպահ մնալու, իրավահարաբերության առկայությունը կամ բացակայությունը ճանաչելու, այն փոփոխելու կամ դադարեցնելու մասին է⁸:

Գատական պրակտիկայում հազվադեպ չեն շահագրգիռ անձանց կողմից հայց հարուցելու իրավունքի չարաշահման դեպքերը ու դատական սխալները՝ կապված հայցի առարկայի հատկանիշով հայցերի նույնությունը որոշելու հետ:

Այսպես, 2011 թվականին Լևոն Ասրյանը հայց է ներկայացրել ԼԳՀ ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան ընդդեմ Ռազմիկ Յուզբաշյանի, ԼԳՀ արդարադատության նախարարության Ասկերանի նուտարական տարածքի նուտարի, ԼԳՀ կառավարության առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի՝ պահանջելով անվավեր ճանաչել Լևոն Ասրյանի և Ռազմիկ Յուզբաշյանի միջև 2004 թվականի մարտի 22-ին կնքված բնակելի տան նվիրատվության պայմանագիրը, իսկ որպես անվավերության հետևանք՝ անվավեր ճանաչել այդ գույքի նկատմամբ Ռազմիկ Յուզբաշյանի սեփականության իրավունքի գրանցումը: ԼԳՀ ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 2011 թվականի հունիսի 19-ի վճռով հայցը մերժվել է: Գատարանը հաստատված է համարել, որ վեճի առարկա գործարքն առաջին չի համարվում, դասվում է վիճահարույց գործարքների շարքին ու կիրառել է հայցային վաղեմությունը: ԼԳՀ վերաքննիչ դատարանի կողմից նշված վճիռը թողնվել է օրինական ուժի մեջ: ԼԳՀ Գերագույն դատարանը Լևոն Ասրյանի վճռաբեկ բողոքը վերադարձրել է:

2013 թվականին Լևոն Ասրյանը վերստին ներկայացրել է հայց՝ պահանջելով կիրառել «առաջին նվիրատվության պայմանագրի անվավերության հետևանքները»՝ անվավեր ճանաչել նույն բնակելի տան նկատմամբ Ռազմիկ Յուզբաշյանի սեփականության իրավունքի գրանցումը: ԼԳՀ ընդհանուր իրավասության առաջին

Քաղաքացիական դատավարություն

ատյանի դատարանի 2011 թվականի հունիսի 19-ի վճռով հայցը բավարարվել է: ԼԳՀ վերաքննիչ դատարանի դատարանի կողմից այդ վճիռը թողնվել է անփոփոխ:

ԼԳՀ Գերագույն դատարանն իր 2014 թվականի հունիսի 5-ի որոշմամբ քաղաքացիական գործի վարույթը կարճել է այն հիմնավորմամբ, որ երկու գործերով փաստորեն նույն են վեճի կողմերը, հայցի առարկան և հայցի հիմքը: Հետևաբար, հիմնավոր է վճռաբեկ բողոքի փաստարկն այն մասին, որ Վերաքննիչ դատարանը, չկարճելով գործի վարույթը, թույլ է տվել դատական սխալ:

Հայցի առարկան տարբերվում է հայցի նյութական օբյեկտից (վեճի նյութական օբյեկտից), որը կոնկրետ առարկան է, ինչի մասին ներկայացվել է (որին ուղղված է) հայցային պահանջը: Հայցի նյութական օբյեկտը մտնում է հայցի առարկայի մեջ, նրա բաղկացուցիչ մասն է կազմում: Հետևաբար՝ հայցի նյութական օբյեկտի փոխվելու դեպքում փոխվում է հայցի առարկան, ինչը բացառում է սկզբնական և կրկին ներկայացված հայցերի նույնությունը:

«Հայցի հիմք» օրենսդրական հասկացության մեկնաբանումը հայրենական օրենսդրության մեջ նույնպես հստակ սահմանված չէ: Գրականության մեջ գործնականում անվիճելի է համարվում, որ հայցի հիմքի տակ հասկացվում են հայցվորի կողմից ցույց տրված (ներկայացված) իրավաբանական փաստերը, որոնցից նա բխեցնում է պատասխանողի դեմ ուղղված իր նյութաիրավական պահանջը՝ հայցի առարկան: Հայցի հիմքի հասկացության նման մեկնաբանումը բխում է դատավարական օրենսդրությունից: Մասնավորապես, որպես հայցադիմումի պարտադիր վավերապայման, ԲԴՕ-ն սահմանում է, որ հայցադիմումում պետք է նշված լինեն այն հանգամանքները, որոնց վրա հիմնված են հայցապահանջները (77-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետ): Այդ հանգամանքներն էլ հենց իրավաբանական փաստերն են, որոնց հետ

վիճելի իրավահարաբերությունը կարգավորող նյութական իրավունքի նորմը կապում է տուբյեկտիվ իրավունքների և պարտականությունների ծագումը, փոփոխումը և դադարումը (դատավարական օրենսդրության մեջ օգտագործվող «իրավաբանական փաստեր» և «հանգամանքներ» հասկացությունները նույնական են):

Հայցի հիմքը, որպես կանոն, բաղկացած է լինում ոչ թե մեկ, այլ մի քանի փաստերից՝ փաստերի համակցությունից, որն իրավունքի տեսության մեջ կոչվում է «փաստական կազմ»: Դա հայցի փաստական հիմքն է:

Որոշ դատավարագետների կարծիքով՝ «հայցի հիմք» հասկացության բովանդակության մեջ մտնում են ոչ միայն փաստերը, այլև իրավունքը կամ օրինական շահը կամ իրավական նորմը⁹: Ներկայումս հայցի հիմքի մասին տեսական բանավեճը հիմնականում ընթանում է հենց այդ ուղղությամբ: Ընդ որում, գրականության մեջ հայցի իրավական հիմքի տակ հասկացվում է հայցվորի կողմից ցույց տրված նյութաիրավական նորմը (նորմերը), որի վրա նա հիմնում է իր նյութաիրավական պահանջը:

Հայտնի է, որ հայցի հիմքի փաստերը համարվում են վիճելի, ենթադրվող (ինչպես որ հայցապահանջը): Հայցվորը կապված չէ իր կողմից ցույց տրված փաստերի իրավաբանական որակմամբ. հայցադիմումում հայցվորը կարող է ցույց տալ նաև այլ, օրինակ՝ տեղեկատվական բնույթի փաստական տվյալներ: Քաղաքացիադատավարական օրենսդրությունը հայցվորից նաև չի պահանջում հայցադիմումում պարտադիր հենվել իրավական նորմերի վրա, տալ պատասխանողի հետ ունեցած իր հարաբերությունների իրավական գնահատականը, հայցվորից պահանջվում է միայն նշել այն փաստական հանգամանքները, որոնց վրա հիմնված են հայցապահանջները: Եվ քանի որ քաղաքացիական դատավարությունում գործում է դատավորի կողմից օրենքի պատշաճ իմացության կանխավարկածը («Jura novit

curia»), հետևաբար դատարանն ինքն է պարտավոր իմանալ ու կիրառել իրավական նորմը, թեկուզև հայցվորն ընդհանրապես դրա վրա չհենվի կամ սխալ հենվի: Իրավական նորմի ընտրությունը, վեճի իրավական որակումը հանդիսանում է դատարանի մենաշնորհը (դատարանը կոնկրետ վեճ լուծելիս հայցի հիմք կազմող փաստերի իրավաբանական բնույթը պարզում է կիրառման ենթակա նյութական նորմի հիպոթեզի հիման վրա): Օրենսդրական մեծան կարգավորումը նպատակ ունի ապահովել դատական պաշտպանության մատչելիության իրավունքը, քանի որ դատարան դիմող շահագրգիռ անձն իրավաբանական անիրազեկության պատճառով կարող է չիմանալ օրենքը, որն ընկած է իր խախտված կամ վիճարկվող իրավունքի հիմքում, և շահագրգիռ անձից պահանջել, որ նա, որպես հայցի հիմք, ցույց տա օրենքը, կարող է խոչընդոտել դատական պաշտպանության նրա իրավունքի իրականացմանը:

Տեսակետ է հայտնվել նաև այն մասին, որ օրենքին հղում կատարելը չպետք է մտցնել հայցի հիմքի մեջ, քանի որ հայցի իրավական հիմքը կազմում է հայցի առանձին տարր¹⁰: Հայցի իրավական հիմքի գոյությունն ընդունում է նաև դատական պրակտիկան: Այսպես, ըստ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշումների՝ հայցի փաստական հիմքն այն հանգամանքներն են, որոնց հետ նյութական իրավունքի նորմը կապում է իրավահարաբերությունների առաջացումը, փոփոխումը կամ դադարումը: Հայցի փաստական հիմքն ըստ էության իրավաբանական փաստերն են, հանգամանքները, որոնք հիմք են հանդիսացել հայցվորի պահանջի համար: Միաժամանակ, հայցի փաստական հիմքը վերջնականորեն որոշում է դատարանը՝ հիմնվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի վրա: Հայցի փաստական հիմքից բացի, հայցի տարրերի մեջ ներառվում է նաև հայցի իրավական հիմքը, որն այն իրավական նորմերի համակցությունն է,

որ կարգավորում է վիճելի իրավահարաբերությունը: Չնայած ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը հայցվորից չի պահանջում հայցադիմումում նշել այն իրավական նորմերը, որոնց վրա հիմնվում է հայցապահանջը, այնուամենայնիվ, հայցվորը բացի փաստական հանգամանքներից, կարող է հայցադիմումում նշել այն իրավական նորմերը, որոնց հիման վրա կողմերի միջև ծագել են համապատասխան իրավահարաբերություններ, և որը վերջինիս հիմք է տալիս առկա փաստական հանգամանքների հետ միասին ներկայացնել համապատասխան պահանջ: ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նաև նշել է, որ «նույն հիմքերով» օրենսդրական եզրույթը ներառում է հայցի փաստական և իրավական հիմքերը (տես Վիզեն Ուրուշանյանն ընդդեմ Սուրիկ Սեդրակյանի ԵԾԴ/0473/02/10 քաղաքացիական գործով 27.05.2011թ. և Անիկ Մնացականյանն ընդդեմ Ռուբիկ Ասատրյանի՝ առողջության քայքայմամբ պատճառված վնասի հատուցման պահանջի մասին ԵԾԴ/0466/02/11թ. քաղաքացիական գործով 05.10.2011թ. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի որոշումները):

Այսպիսով, հայցի իրավական հիմքը ոչ թե հայցվորի կողմից իր գիտելիքների ու բարեխղճության սահմաններում ցույց տրված նորմերն են, այլ վիճելի իրավահարաբերությունը կարգավորող իրավական նորմերը (դատարանի կողմից որոշվող), ինչն անհրաժեշտ է հաշվի առնել հայցի հիմքի հատկանիշով հայցերի արտաքին մույնությունը որոշելիս: Հակառակ դեպքում, ամեն անգամ հայցադիմումում այս կամ այն փաստական տվյալը (ընդհանրապես իրավաբանական նշանակություն չունեցող կամ տվյալ գործով իրավաբանական նշանակություն չունեցող) կամ իրավական նորմը կամ իրավական փաստարկն ավելացնելը (լրացնելը)՝ առանց հայցի հիմք կազմող իրավաբանական փաստերը փոփոխելու, կոդիտարկվի իբրև նոր հայցի ներկայացում: Դատական պրակտիկայում հաճախակի են շահագր-

Քաղաքացիական դատավարութուն

զիռ անձանց կողմից հենց այս հարցում չարաշահումները:

Այսպես, Ռեմմա Աբաղյանը, հայց հարուցելով դատարան ընդդեմ իր դստեր՝ Մարիետա Գրիգորյանի և ԼՂՀ արդարադատության նախարարության Ստեփանակերտի նոտարական տարածքի թիվ 1 նոտարական տարածքի պետնոտար Ն.Գրիգորյանի, խնդրել է անվավեր ճանաչել բնակարանի նվիրատվության պայմանագիրն այն հիմքով, որ պայմանագիրը կնքվել է մոլորության ազդեցության տակ. Մարիետա Գրիգորյանն իրեն համոզել է, որ պայմանագիրը կնքվում է ձևական, որպեսզի հարսը չկարողանա հավակնել բնակարանին: Որպես հայցի իրավական հիմք՝ հայցվորը հայցադիմումում նշել է ԼՂՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 305-րդ, 304-րդ, 312-րդ, 601-րդ հոդվածները, 313-րդ հոդվածի 1-ին մասը: ԼՂՀ ընդհանուր իրավասության առաջին աստիճանի դատարանի 2012 թվականի հունիսի 8-ի վճռով Ռեմմա Աբաղյանի հայցը մերժվել է: Նշված վճռի դեմ բերված Ռեմմա Աբաղյանի վերաբնիչ բողոքը ԼՂՀ վերաբնիչ դատարանի կողմից մերժվել է, իսկ վճռաբեկ բողոքը ԼՂՀ Գերագույն դատարանը վերադարձրել է: 2014 թվականին Ռեմմա Աբաղյանը նույն փաստական հանգամանքներով նույն կողմերի դեմ ներկայացրել է նույն պահանջը, սակայն այս անգամ հայցի իրավական հիմքում նշել է նաև ԼՂՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 600-րդ հոդվածը: Հայցերի նույնությունն ակնհայտ է, սակայն առաջին աստիճանի դատարանն ըստ էության քննել և մերժել է հայցը:

Հայցերի նույնությունը որոշելիս հայցի հիմք կազմող իրավաբանական փաստերն անհրաժեշտ է տարբերել ապացույցներից՝ իրավաբանական փաստերի մասին տեղեկություններից (ապացույցի մասն հասկացությունը բխում է ՔՂՕ 43-րդ հոդվածից): Այս առումով ևս թույլ են տրվում դատական սխալներ: ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, անդրադառնալով հայցի հիմքի և ապացույցի հարաբերակցության հարցին, արտահայտել է հետևյալ իրավական դիր-

քորոշումը. «Հայցի փաստական հիմքում դրված իրավաբանական փաստերը միայն վերացական հիմք են պահանջ ներկայացնելու համար: Քաղաքացիական դատավարության շրջանակներում դրանք պետք է նաև հիմնավորվեն: Այդ գործընթացը ներառվում է ապացուցման գործընթացում: Այդ տրամաբանությամբ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության շրջանակներում պետք է տարբերակել հայցի փաստական հիմքը, հայցի հիմքը և պահանջը հիմնավորող ապացույցները: Ապացույցները հիմնավորում են հայցի հիմքը կազմող իրավաբանական փաստերը և ի վերջո հայցվորի պահանջը... Հայցի հիմքում դրված փաստերի հիմնավորումը կապված է ապացուցման գործընթացի հետ և չի կարող նույնացվել հայցի հիմքի հետ... Հայցի հիմքում դրված որոշակի փաստական հանգամանքները հիմնավորող ապացույցը տվյալ դատավարության շրջանակներում չներկայացնելու պարագայում նույն փաստական հանգամանքների հիման վրա հայց ներկայացնելու դեպքում տվյալ ապացույցը ներկայացնելը չի կարող որակվել որպես այլ հիմքով հայցի ներկայացում» (տես Վիզեն Ուրուշանյանն ընդդեմ Սուրիկ Սեդրակյանի թիվ ԵՇԴ/0473/02/10 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 27.05.2011 թվականի որոշումը):

Եթե հայցի փաստական հիմքն այլընտրանքային է, ապա այլընտրանքային որևէ հիմքով հայցը մերժելու դեպքում հայցվորը զրկված չէ այլընտրանքային այլ հիմքով նոր հայց ներկայացնելու իրավունքից: Այս դեպքում հայցերի արտաքին նույնությունը բացառվում է: Դա վերաբերում է նաև այլընտրանքային պահանջներով հայցերին:

Անհրաժեշտ է նաև նկատի ունենալ, որ հայցը հիմնավորող փաստերը հայցն անհատականացնում են այն պայմանով, որ դրանք գոյություն ունեցած լինեն մինչև դատարանի կողմից դատական ակտ կայացնելը: Այդ պահից հետո ծագած փաստերն առաջացնում են հայցի նոր հիմք:

Քաղաքացիական դատավարութուն

Այսպես, եթե պարտքի բռնագանձման նոր պահանջը հիմնվել է «օրինակ» պարտքի առաջացման նոր ժամանակաշրջանի վրա, ապա բացառվում է սկզբնական և կրկին ներկայացված հայցերի նույնությունը:

Եթե հայցադիմումն ընդունելու ժամանակ դատավորի մոտ կասկածներ են

առաջանում հայցերի նույնության վերաբերյալ, ապա նա հայցադիմումը պետք է ընդունի վարույթ, որովհետև շատ դեպքերում միայն դատական նիստում հայցն ըստ էության քննելու արդյունքում է հնարավոր լինում վերջնականապես լուծել այդ հարցը:

1. Դա հավասարապես վերաբերում է նաև վերադաս դատարանների որոշումներին:

2. **Осокина Г.Л.** Гражданский процесс. Общая часть. М., “Юристь”, 2013, с. 450.

3. **Արզումանյան Գ.Մ.** Իրավունքների պաշտպանության հայցային ձևը. իրավ. գիտ. թեկն.... ատենախոսություն, Եր., 2006:

4. Տվյալ դեպքում «նույնական վեճեր» և «նույնական հայցեր» հասկացությունները նույնաբովանդակ են: Դա պայմանավորված է նրանով, որ դատավարության հարուցմամբ իրավունքի մասին վեճը ձեռք է բերում հայցի դատավարական ձև, իսկ պահանջի իրավական բնույթը մնում է անփոփոխ (Комментарий к гражданскому процессуальному кодексу РФ. Под ред. Жилина Г.А., М., ТК Велби, 2003, с. 282): Ըստ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշման՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 91-րդ հոդվածի 1-ին հոդվածի 1-ին կետի 2-րդ ենթակետում «նույն առարկայի մասին» օրենսդրական եզրույթը վերաբերում է հայցի առարկային/տե/ս ԵԷԴ/1373/02/10/2011թ. քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 20.01.2011թ. որոշումը):

5. **Исаенкова О.В., Демичев А.А., Соловьева Т.В., Ткачева Н.Н.** Иск в гражданском судопроизводстве. “Волтер Клувер”. 2009, с. 63.

6. **Гурвич М.А.** Учение об иске /состав, виды/. М., ВЮЗИ, 1981, с. 6, Гражданское процессуальное право. Под ред. Шакарян М.С. М., 2004, с. 199. **Վերոյան Ս.Վ.** Սովետական քաղաքացիական դատավարություն, «Հայաստան» հրատ. Ե.1972, էջ 159: **Власов**

А.А. Гражданское процессуальное право. М., ТК Велби, 2004, с. 201.

7. **Щеглов В.Н.** Иск о судебной защите гражданского права. Томск, Томский ун-т, 1987, с. 20, **Осокина Г.Л.** Гражданский процесс. Общая часть. М., “Юристь”, 2013, с. 451.

8. **Добровольский А.А.** Исковая форма защиты права / основные вопросы учения об иске/, М. Изд. МГУ, 1965, с. 126-127.

9. **Պետրոսյան Ռ.Գ.** Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն: «Ոսկան Երևանցի», Ե.: 2012, էջ 235:

10. Комментарий к гражданскому процессуальному кодексу РФ (постатейный). Под ред. Жилина Г.А., М., ТК Велби, 2003, с. 272.

11. Հայցի երրորդ տարրի՝ «հայցի բովանդակության» գոյությունը պնդող հեղինակները այդպիսին համարել են հայցի «խնդրանքային կետը», հայցվորի կողմից պահանջվող «դատական պաշտպանության տեսակը կամ պաշտպանության եղանակը»: Նշված տեսակետը ճիշտ չի համարվում, քանի որ իրավունքի պաշտպանության եղանակները մտնում են հայցի առարկայի բովանդակության մեջ, իսկ դատավարական օրենսդրությունը «հայցի բովանդակությունը», որպես հայցի ինքնուրույն տարր, չի առանձնացնում:

12. **Осокина Г.Л.** Гражданский процесс. Общая часть. М., “Юристь”, 2013, с. 452.

13. http://www.juristlib.ru/book_386.html. **Амосов С.** Предмет доказывания в арбитражном процессе.

Վահրամ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ
ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի
ամբիոնի վարիչ,
իրավագիտության դոկտոր

ԳՈՐԾԱԴԻՐԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԲԱԺՆԵՏԻՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ԸՆԹԱՅԻՆ ՂԵԿԱՎԱՐՈՒՄՆ ԻՐԱԿԱՆԱՅՆՈՂ ՄԱՐՄԻՆ

Գործադիր մարմինը կորպորացիայի կանոնադրությունն արտահայտող այն մարմինն է, որի միջոցով կորպորացիան հանդես է գալիս արտաքին հարաբերություններում, ձեռք է բերում իրավունքներ և ստանձնում պարտականություններ¹: Սակայն գործադիր մարմնի գործառնությունները ձևական առումով ավելի ընդարձակ են², մասնավորապես, գործադիր մարմնին է պատկանում բոլոր այն հարցերի լուծման իրավասությունը, որոնք օրենքով կամ կանոնադրությամբ վերապահված չեն ժողովին կամ խորհրդին:

«Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 88-րդ հոդվածը նախատեսում է գործադիր մարմնի ձևավորման երեք տարբերակ.

- միանձնյա գործադիր մարմին (տնօրեն, գլխավոր տնօրեն),
- կոլեգիալ (վարչություն, տնօրինություն) և միանձնյա գործադիր մարմիններ³,
- գործադիր մարմնի լիազորություններն առևտրային կազմակերպությանը (կառավարող կազմակերպության) կամ անհատ ձեռնարկատիրոջը (կառավարչի) տրամադրելը:

Ընկերության գործադիր մարմնի ձևավորումը և դրա լիազորությունների վաղաժամկետ դադարեցումը կատարվում են բաժնետերերի ընդհանուր ժողովի որոշմամբ, եթե ընկերության կանոնադրությամբ այդ հարցերը վերապահված չեն խորհրդի իրավասությանը: Այլ պետություններում ձևավորված պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ ճնշող մեծամասնությամբ գործադիր մարմնի ձևավորման և դրա լիազորությունների վաղաժամկետ դադարեցման լիազորությունը վերապահվում է խորհրդին, քանի որ գործադիր մարմնի գործունեության վերաբերյալ առավել ամբողջական տեղեկատվության տիրապետում է խորհուրդը⁴:

Եթե ընկերության կանոնադրությամբ նրա գործերի ընթացիկ ղեկավարումն իրականացնում են միանձնյա և կոլեգիալ գործադիր մարմինները, ապա կանոնադրությամբ պետք է հստակ սահմանազատվեն տնօրենի և վարչության իրավասությունների շրջանակները⁵: Այս դեպքում այն անձը, ով իրականացնում է միանձնյա գործադիր մարմնի տնօրենի (գլխավոր տնօրենի) գործառնությունները, իրականացնում է նաև կոլեգիալ գործադիր մարմնի նախագահի գործառնությունները: Գործող իրավակարգավորման պայմաններում կառավարման յուրաքանչյուր մարմին օժտված է իր սեփական լիազորություններով, ուստի կորպորացիայում միաժամանակ միանձնյա և կոլեգիալ գործադիր մարմինների առկայությունը չի վկայում այն մասին, որ այն միասնական գործադիր մարմին է, և նման դեպքում միանձնյա գործադիր մարմինը գործում է որպես կոլեգիալ գործադիր մարմնի բաղկացուցիչ մաս⁶:

Գտնում ենք, որ ՀՀ-ում միանձնյա և կոլեգիալ գործադիր մարմինների միաժամանակյա գոյությունն արդարացված չէ, պրակտիկայում խնդիրներ են առաջանում երկու մարմինների լիազորությունների սահմանազատման, կոլեգիալ մարմնի նիստերի գումարման պահանջ ներկայացնելու իրավունք ունեցող անձանց, քվորումի և բազմաթիվ այլ հարցերի հետ կապված: Ուստի առաջարկում ենք ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով և այլ օրենքներով գործադիր մարմնին վերաբերող հարաբերությունները կարգավորելիս բացառել կոլեգիալ գործադիր մարմնի հետ միաժամանակ միանձնյա գործադիր մարմնի գոյության հնարավորությունը, ներդնել կոլեգիալ գործադիր մարմնի ղեկավարի ինստիտուտը և կոլեգիալ գործադիր մարմնի նկատմամբ, որոշակի բացառություններով, կիրառել խորհրդին վերաբե-

րող օրենքով նախատեսված ընթացակարգեր⁷:

Բաժնետերերի ընդհանուր ժողովի որոշմամբ ընկերության գործադիր մարմնի լիազորությունների իրականացումը պայմանագրով կարող է տրվել առևտրային կազմակերպության (կառավարող կազմակերպության) կամ անհատ ձեռներեցի (կառավարչի): Գործադիր մարմնի լիազորությունները կառավարող կազմակերպությանը տալը հետապնդում է ընկերության կառավարման գործընթացում ներգրավել բարձրակարգ կառավարիչների: Եվրոպական երկրներում կառավարող կազմակերպությունների ներգրավումը լայն տարածում ունի, և նման որոշումները, որպես կանոն, կայացվում են մրցութային կարգով⁸:

«Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 88-րդ հոդվածի 3-րդ կետը սահմանում է միանձնյա գործադիր մարմնի (տնօրենի, գլխավոր տնօրենի) իրավասությունների մոտավոր շրջանակը: Մասնավորապես, տնօրենը (գլխավոր տնօրենը) իրավասու է.

- տնօրինել ընկերության գույքը, այդ թվում՝ ֆինանսական միջոցները,
- ընկերության անունից կնքել գործարքներ,
- ընկերությունը ներկայացնել Հայաստանի Հանրապետությունում և արտասահմանում,
- ընկերության անունից գործել առանց լիազորագրի, ինչպես նաև ընկերության անունից գործելու լիազորագրեր տալ,
- սահմանված կարգով կնքել պայմանագրեր, այդ թվում՝ նաև աշխատանքային,
- բանկերում բացել ընկերության հաշվարկային (այդ թվում՝ արտարժույթային) և այլ հաշիվներ,
- տնօրենների խորհրդի հաստատմանը ներկայացնել ընկերության աշխատանքային ներքին կանոնակարգը, առանձնացված ստորաբաժանումների կանոնակարգերը, ընկերության վարչակազմակերպական կառուցվածքը և հաստիքացուցակը,
- իրականացնել ընկերության կողմից տեղաբաշխված բաժնետոմսերի հետգնումը կամ ձեռքբերումը, եթե ժողովի որոշմամբ կամ կանոնադրությամբ այդ լիազորությունը վերապահված է գործադիր մարմնին,
- իր իրավասության սահմաններում արձակել հրամաններ, հրահանգներ, տալ կատարման համար պարտադիր ցուցումներ և վերահսկել դրանց կատարումը,

- սահմանված կարգով աշխատանքի ընդունել և աշխատանքից ազատել ընկերության աշխատակիցներին,

- աշխատակիցների նկատմամբ կիրառել խրախուսման և կարգապահական պատասխանատվության միջոցներ:

Ընկերության կանոնադրությամբ գործադիր մարմնին կարող են վերապահվել նաև այլ իրավասություններ:

Անհրաժեշտ է նշել, որ ընկերության միանձնյա գործադիր մարմինն ինքնուրույն կարող է կնքել միայն այնպիսի գործարքներ, որոնց առարկա հանդիսացող գույքի արժեքը գործարքը կնքելու մասին որոշումն ընդունելու պահի դրությամբ կազմում է ընկերության ակտիվների հաշվեկշռային արժեքի 25 տոկոսից պակաս: Օրենքով նախատեսված սահմանափակումներից բացի, գործարքներ կնքելիս միանձնյա գործադիր մարմնի համար կանոնադրությամբ ևս կարող են սահմանվել այլ սահմանափակումներ:

Ընկերության գործադիր մարմինը պարտավոր է կազմակերպել ժողովի և խորհրդի որոշումների կատարումը, ապահովել ընկերության ընթացիկ գործունեության կառավարման բոլոր հարցերը, բացառությամբ օրենքով և կանոնադրությամբ ժողովի և խորհրդի բացառիկ իրավասությունը հանդիսացող հարցերի:

Ընկերության տնօրենը (գլխավոր տնօրենը), վարչության (տնօրինության) անդամները, ինչպես նաև կառավարիչ կազմակերպությունը և կառավարիչն իրենց պարտականությունների կատարման ընթացքում պետք է գործեն՝ ելնելով ընկերության շահերից, իրենց իրավունքներն իրականացնեն և ընկերության նկատմամբ իրենց պարտականությունները կատարեն բարեխիղճ ու ողջամիտ կերպով, խուսափեն անձնական և ընկերության շահերի միջև իրական և հնարավոր բախումներից («Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենք, 90-րդ հոդված, կետ 1):

Ինչպես միանձնյա և կոլեգիալ գործադիր մարմնի անդամները, այնպես էլ կառավարիչ կազմակերպությունն ու կառավարիչն ընկերության առջև պատասխանատվություն են կրում իրենց գործողությունների (անգործության) հետևանքով ընկերությանը պատճառած վնասի համար:

Հարկ է նշել, որ կորպորատիվ իրավահա-

Կորպորատիվ իրավունք

րաբերություններում գործողության (անգործության) դրսևորման պահանջը կարող է բխել ինչպես օրենքից, այնպես էլ կանոնադրությունից, ներքին կանոնակարգող փաստաթղթերից, պայմանագրերից և այլն⁹:

Ինչպես բաժնետիրական ընկերությունների, այնպես էլ կորպորատիվ տիպի բոլոր իրավաբանական անձանց համար կառավարման մարմինների բարեխիղճ և ողջամիտ կերպով գործելու պահանջն ունի առանձնահատուկ նշանակություն: Տեսական գրականության մեջ «բարեխիղճություն» եզրույթը կամ բարեխիղճության սկզբունքը միակերպ չի ընկալվում¹⁰, այն չի բանաձևում նաև օրենքով և յուրաքանչյուր դեպքում դատարանի հայեցողությանն է թողնվում կառավարման մարմնի անդամի գործողությունն անբարեխիղճ կամ ոչ ողջամիտ որակելու հարցը: Յավոք, Հայաստանի Հանրապետությունում դատական պրակտիկան ևս չի տալիս այս հարցի պատասխանը¹¹: Սակայն Ռուսաստանի Դաշնության դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս առանձնացնել այն դեպքերը, երբ դատարանի կողմից կառավարման մարմնի գործողությունները դիտվել են որպես անբարեխիղճ և ոչ ողջամիտ: Դրանք են.

- առանց ընկերության շահերը հաշվի առնելու գործարք կնքելը,
- պարտականությունների կատարման նկատմամբ ձևական վերաբերմունքը,
- անձնական շահագրգռվածությունից ելնելով ընկերության գույքն էժան գնով օտարելը,
- գործողություններ, որոնց արդյունքում ընկերությունը կրել է չիմնավորված ծախսեր և բաժնետերերի միջև բաշխման ենթակա շահույթի չափը նվազել է,
- ընկերության դրամական միջոցների անօրինական օգտագործումը կամ դրանց յուրացումը,
- ընկերության հանդեպ պարտականություններ ոչ պատշաճ կատարելը¹²:

Նման գործերով դատական քննության ժամանակ, եթե հայցվորը ներկայացնում է կառավարման մարմնի անդամի գործողություններում բարեխիղճությունը և ողջամտությունը հերքող բավարար ապացույցներ, ապա նրա գործողությունների բարեխիղճ և ողջամիտ լինելու բնույթն ապացուցելու պարտականու-

թյունը փոխանցվում է պատասխանողին:

Ընկերության տնօրենի (գլխավոր տնօրենի), վարչության ու տնօրինության անդամների, կառավարիչ կազմակերպության և կառավարչի պատասխանատվության հիմքերի և չափի որոշման ժամանակ պետք է հաշվի առնվեն գործարար շրջանառության սովորույթները և գործի համար կարևոր նշանակություն ունեցող մյուս հանգամանքները: Սահմանափակված, նման հարցեր քննելիս պետք է հաշվի առնվի գործարարական ռիսկի գործոնը: Գործարարական գործունեության հաջողության գրավականներից ամենակարևորը ռիսկերի գնահատման և կառավարման արդյունավետ ռազմավարության ընտրությունն է¹³, որովհետև գործարարական հարաբերություններում ցանկացած որոշում ապահովագրված չէ ձախողումից, ուստի կառավարման մարմինների անդամներին չի կարելի ենթարկել պատասխանատվության այն դեպքում, երբ նրանք թեև գիտակցել են իրենց որոշման արդյունքում ընկերության համար հնարավոր վնասների ի հայտ գալու ռիսկը, սակայն որոշումը կայացրել են գործարարական ռիսկի ողջամիտ սահմաններում:

Ընկերությանը հասցված վնասի դիմաց պատասխանատվությունից ազատվում են վարչության (տնօրինության) այն անդամները, ովքեր ընկերությանը վնասներ պատճառած որոշման կայացմանը դեմ են քվեարկել կամ միստին ներկա չեն գտնվել:

Տնօրենի (գլխավոր տնօրենի), վարչության ու տնօրինության անդամների հրաժարականը, պաշտոնից հեռ կանչելը կամ ազատելը նրանց չի ազատում ընկերությանը պատճառած վնասի համար պատասխանատվությունից:

Ընկերության տնօրենը (գլխավոր տնօրենը), վարչության ու տնօրինության անդամները, կառավարիչ կազմակերպությունը և կառավարիչն ընկերությանը պատճառված վնասի համար պատասխանատվությունից ազատվում են, եթե գործել են բարեխիղճ և չգիտեին կամ չէին կարող իմանալ, որ իրենց գործողությունների (անգործության) հետևանքով ընկերությունը վնասներ կկրի:

Գործող օրենսդրությունն ուղղակի չի սահմանում կառավարման մարմինների անդամների պատասխանատվությունն իրենց գործո-

դուքյունների կամ անգործության համար այն դեպքում, երբ վնասը պատճառվում է տվյալ կորպորացիայի կողմից վերահսկվող իրավաբանական անձանց: Մենք գտնում ենք, որ նման իրավիճակներում ևս կառավարման մարմինների անդամները, վերը նշված սկզբունքով, պետք է պատասխանատվություն կրեն այդ սուբյեկտներին պատճառված վնասի համար:

Թե՛ կոլեգիալ և թե՛ միանձնյա գործադիր մարմինների ներկայացուցիչների հետ ընկերությունը կնքում է պայմանագիր, որի պայմանները պետք է հաստատվեն խորհրդի կողմից: Եթե կանոնադրությամբ խորհուրդը նման լիազորությամբ օժտված չէ, կամ եթե ժողովի որոշմամբ ընկերության գործադիր մարմնի լիազորությունների իրականացումը պայմանագրով տրվում է կառավարող կազմակերպությանը կամ կառավարչին, ապա պայմանագրի պայմանները հաստատվում են ժողովի կողմից:

Հարկ է նշել, որ գործող օրենսդրության թերություններից է նաև այն, որ կառավարման մարմինների անդամների հետ կնքվող պայմանագրի պայմանների որոշման և նշանակող մարմնի կողմից դրանց հաստատման պարտադիր պահանջ օրենքով չի սահմանվում, ինչը գործնականում հնարավորություն է տալիս, օրինակ՝ խորհրդի նախագահին, գործադիր տնօրենի հետ պայմանագիրը կնքելիս նրան տալ բազմաթիվ իրավունքներ ու արտոնություններ, որպիսիք այլ պայմաններում կոլեգիալ մարմնի կողմից չէին տրամադրվի:

Ընկերության անուսուցիչ պայմանագրեր կնքելու իրավասությունը պատկանում է տնօրենների խորհրդի նախագահին կամ խորհրդի կողմից լիազորված այլ անձի: Եթե խորհրդի նախագահի պաշտոնը զբաղեցնում և միանձնյա գործադիր մարմնի լիազորություններն իրականացնում է միևնույն անձը, ապա տնօրենի հետ պայմանագիրը, խորհրդի որոշմամբ, կնքում է խորհրդի անդամներից մեկը:

Այն դեպքում, երբ ընկերությունում խորհուրդ չի ստեղծվում կամ խորհուրդը գրկված է գործադիր մարմնի ձևավորելու իրավասությունից, կամ եթե ժողովի որոշմամբ ընկերության գործադիր մարմնի լիազորությունների իրականացումը պայմանագրով տրվում է կառավարող կազմակերպությանը կամ կառավար-

չին, ապա պայմանագրի պայմանները հաստատելու հետ միաժամանակ ժողովը որոշում է նաև այն անձին, ով իրավունք ունի ընկերության անուսուցիչ կնքելու վերը նշված պայմանագիրը:

Անհրաժեշտ է ընկերության աշխատակիցների հետ ՀՀ աշխատանքային օրենսդրությամբ սահմանված կարգով կնքվող աշխատանքային պայմանագիրը տարբերել միանձնյա գործադիր մարմնի լիազորություններն իրականացնող անձի հետ կնքվող պայմանագրից: Ընկերության և միանձնյա գործադիր մարմնի լիազորություններն իրականացնող անձի միջև ծագած հարաբերությունների վրա աշխատանքային օրենսդրությունը տարածվում է այնքանով, որքանով չի հակասում կորպորատիվ օրենսդրության պահանջներին:

Միանձնյա գործադիր մարմնի իրավական վիճակի առանձնահատկությունը մեծապես պայմանավորված է նրա «երկմիասնությամբ»: Մասնավորապես, այս անձը միաժամանակ հանդես է գալիս որպես երկու խումբ իրավահարաբերությունների սուբյեկտ. կորպորատիվ, որտեղ կոչվում է միանձնյա գործադիր մարմին, և աշխատանքային, որտեղ կոչվում է կազմակերպության ղեկավար¹⁴:

Միանձնյա և կոլեգիալ գործադիր մարմինների անդամների իրավական վիճակի որոշման հարցում կորպորատիվ և աշխատանքային օրենսդրության փոխհարաբերության հարցը ներկայումս մասնագիտական գրականության մեջ հանդիսանում է բանավիճային¹⁵: Դրա լուծման միակ ճանապարհն օրենքով գործադիր մարմնում ընդգրկվող անձանց հետ կնքվող պայմանագրի քաղաքացիաիրավական բնույթի և պայմանագրի էական պայմանների հստակ ամրագրումն է:

Միանձնյա գործադիր մարմնի (տնօրենի, գլխավոր տնօրենի) հետ կնքվող պայմանագիրը, որպես կանոն, դրույթներ է պարունակում պաշտոնատար անձի իրավունքների և պարտականությունների, վարձատրության և աշխատանքային ժամերի, պարտականությունները չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու համար պատասխանատվության, հավելավճարների և այլ արտոնությունների, պարտականությունները կատարելիս առաջացած վնասների ասպահովագրության, պայմանագրի տևողության, պայմանագրի գործողության ըն-

Կորպորատիվ իրավունք

թացքում և դրա դադարումից հետո որոշակի ժամանակահատվածում գաղտնի կամ գույքային տեղեկատվության չիրապարակման, պայմանագրի գործողության ընթացքում և դրա դադարումից հետո որոշակի ժամանակահատվածում մրցակցող ընկերություններում չաշխատելու (եթե պաշտոնատար անձն ունի փորձառություն, որն էական նշանակություն ունի ընկերության մրցակցային դիրքի համար), պայմանագիրը վաղաժամկետ դադարեցնելու հիմքերի և այլնի վերաբերյալ:

Հարկ ենք համարում նշել, որ գործադիր մարմնի անդամների հետ կնքվող պայմանագիրն իր բնույթով գործարք է, հետևաբար, եթե դրանք իրենցից ներկայացնում են խոշոր կամ շահագրգռվածություն ներառող գործարքներ, այդպիսիք պետք է կնքվեն օրենքով սահմանված ընթացակարգերի պահպանմամբ:

Միանձնյա գործադիր մարմնի լիազորություններն իրականացնող անձի կողմից այլ կազմակերպություններում վճարովի պաշտոններ զբաղեցնելը թույլատրվում է միայն խորհրդի համաձայնությամբ:

Բաժնետերերի ընդհանուր ժողովն իրավունք ունի ցանկացած ժամանակ լուծելու միանձնյա գործադիր մարմնի հետ կնքված պայմանագիրը, եթե այդ խնդիրը կանոնադրությամբ վերապահված չէ խորհրդի իրավասությանը:

Որպես կանոն, միանձնյա գործադիր մարմնի լիազորություններն իրականացնող անձի հետ կնքված պայմանագիրը լուծվում է վերջինիս անձեռնհասության, պաշտոնը չարաշահելու, գաղտնի տեղեկություններ հրապարակելու, օրենքը և ընկերության կանոնադրությունը խախտելու, ընկերության և նրա բաժնետերերի շահերին հակասող գործողություններ կատարելու և այլ գործողությունների համար:

Սակայն միանձնյա գործադիր մարմնի լիազորություններն իրականացնող անձի հետ կնքված պայմանագիրը կարող է լուծվել նաև առանց որևէ պատճառաբանության: Այդ իսկ պատճառով անհրաժեշտ է ընկերության և միանձնյա գործադիր մարմնի լիազորություններն իրականացնող անձի միջև կնքված պայմանագրով հստակ սահմանել այն հիմքերը, որոնց առկայության պայմաններում ընկերությունն իրավունք կունենա վաղաժամկետ լու-

ծել պայմանագիրը: Ինչպես նաև, ելնելով միանձնյա և կոլեգիալ գործադիր մարմնի լիազորություններն իրականացնող անձանց շահերի պաշտպանության անհրաժեշտությունից, պայմանագրով պետք է կարգավորվեն այդ անձանց տրվող այդպիսի փոխհատուցման հետ կապված հարաբերությունները:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքը, ինչպես նաև «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքը և իրավաբանական անձի այլ կազմակերպարավակյան ձևերին վերաբերող օրենքները չեն կարգավորում այն իրավիճակը, երբ միանձնյա գործադիր մարմնի լիազորություններն իրականացնող անձը որոշակի հանգամանքների բերումով չի կատարում իր պարտականությունները, օրինակ՝ գտնվում է արձակուրդում¹⁶, հիվանդության պատճառով ի վիճակի չէ կատարել պարտականությունները կամ մահացել է: Նման իրավիճակներում հնարավոր է, որ ընկերությունը տևական ժամանակահատվածի ընթացքում մնա առանց գործադիր մարմնի կամ գոյություն ունեցող միանձնյա գործադիր մարմնի չկատարի իր պարտականությունները, որպիսի հանգամանքն ինչպես ընկերության, այնպես էլ այլ անձանց համար կարող է ունենալ անբարենպաստ հետևանքներ (հարկային հաշվետվությունների ուշացում, պարտատերերին գործող պայմանագրերի հիման վրա վճարումների չկատարում, աշխատավարձերի ուշացում և այլն):

Այսինքն, հնարավոր է երկու տարբերակ, երբ գործադիր մարմնի գործառույթները չեն իրականացվում.

- գոյություն չունի ձևավորված գործադիր մարմին,

- ձևավորված գործադիր մարմինը ժամանակավորապես չի կատարում իր ստանձնած պարտականությունները:

Նման իրավիճակում հարց է առաջանում, թե մինչ ձևավորված գործադիր մարմնի աշխատանքների վերսկսումը կամ օրենքով սահմանված կարգով ձևավորումը գործադիր մարմնի լիազորությունները ժամանակավորապես ո՞վ պետք է իրականացնի, որո՞նք են այդ անձի լիազորությունները, և արդյոք այդ անձը հանդիսանում է իրավաբանական անձի գործադիր մարմին կամ նրա ներկայացուցիչ:

Գործնականում միանձնյա գործադիր մարմնի բացակայության ժամանակ, նրա կող-

մից տրված լիազորագրի հիման վրա¹⁷ միանձնյա գործադիր մարմնի որոշ գործառնություններ իրականացնում է տնօրենի (գործադիր տնօրենի) տեղակալը¹⁸, եթե այդպիսիք ընկերությունում կան, կամ տնօրենի կողմից որոշված մեկ այլ անձ: Նման իրավիճակում, եթե կանոնադրությամբ նախատեսվում է տնօրենի բացակայության դեպքում տեղակալի կողմից նրան փոխարինելու մասին դրույթ, ապա այդ անձը կարող է այդ լիազորություններն իրականացնել նաև առանց լիազորագրի: Հարկ ենք համարում նշել, որ այդ անձինք կարող են իրականացնել գործադիր մարմնի միայն այն լիազորությունները, որոնք օրենքով կարող են փոխանցվել այլ անձանց:

Սակայն Հայաստանի Հանրապետությունում գոյություն ունեցող սահմանափակ պատասխանատվությամբ և բաժնետիրական ընկերությունների ճնշող մեծամասնությունում տնօրենի տեղակալի հաստիքը, ինչպես նաև կանոնադրությամբ վերը նշված կանոնակարգումը բացակայում են: Եվ քիչ չեն այն դեպքերը, երբ տնօրենն առանց որևէ մեկի լիազորելու բացակայում է հանրապետությունից, կամ հիվանդանում, կամ մահանում է: Նման իրավիճակներում անհրաժեշտություն է առաջանում ապահովել ընկերության բնականոն գործունեությունը, ինչը հնարավոր է միայն, օրենքով սահմանված կարգով, գործադիր մարմնի օպերատիվ փոխարինման ինստիտուտի ներդրմամբ:

Առաջարկում ենք ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով և իրավաբանական անձի այս կամ այն կազմակերպարարական ձևին վերաբերող օրենքներով նախատեսել կառավարման մարմինների գործունեության անհնարիության պայմաններում դրանց օպերատիվ փոխարինման ինստիտուտ, որը թույլ կտա տնօրենի (գործադիր տնօրենի) կամ կառավարող կազմակերպության (կառավարչի) կողմից պարտականությունների չկատարման կամ այդպիսիք կատարել չկարողանալու դեպքում դրանք դնել տնօրենների խորհրդի նախագահի վրա, իսկ խորհրդի բացակայության դեպքում՝ բաժնետոմսերի (բաժնեմասի, փայի) ամենամեծ փաթեթին տիրապետող անձի վրա: Այս եղանակով հնարավոր կլինի ձևավորել ժամանակավոր գործադիր մարմին, որը կգործի այնքան ժամանակ, որքան անհրա-

ժեշտ է օրենքով և ընկերության կանոնադրությամբ սահմանված կարգով նոր գործադիր մարմնի ձևավորման համար:

Բաժնետիրական ընկերության կոլեգիալ գործադիր մարմնի (վարչության, տնօրինության) անդամների իրավունքներն ու պարտականությունները սահմանվում են օրենքով, այլ իրավական ակտերով, ինչպես նաև ընկերության և կոլեգիալ գործադիր մարմնի անդամի միջև կնքված պայմանագրով: Կոլեգիալ գործադիր մարմնի անդամի հետ ընկերության անունից պայմանագիրն ստորագրում է խորհրդի նախագահը կամ խորհրդի կողմից լիազորված այլ անձ:

Գործող իրավակարգավորման պայմաններում «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 88-րդ հոդվածի բովանդակությունից հետևում է, որ կոլեգիալ գործադիր մարմինը միանձնյա գործադիր մարմնի հետ միաժամանակ իրականացնում է ընկերության ընթացիկ գործունեության ղեկավարումը:

Եթե ընկերության կանոնադրությամբ նրա գործերի ընթացիկ ղեկավարումն իրականացնում է նաև կոլեգիալ գործադիր մարմինը, ապա կանոնադրությամբ պետք է հստակ սահմանազատվեն տնօրենի (գլխավոր տնօրենի) և վարչության (տնօրինության) իրավասությունների շրջանակները: Այս դեպքում այն անձը, ով իրականացնում է միանձնյա գործադիր մարմնի տնօրենի (գլխավոր տնօրենի) գործառնությունները, իրականացնում է նաև կոլեգիալ գործադիր մարմնի նախագահի գործառնությունները¹⁹:

Որպես կանոն, կանոնադրությամբ ընկերության կոլեգիալ գործադիր մարմնին վերապահվում են հետևյալ լիազորությունները.

- բաժնետերերի ընդհանուր ժողովի և տնօրենների խորհրդի որոշումների կատարման ապահովումը,
- ընկերության օպերատիվ գործունեության կազմակերպման ապահովումը,
- ընկերության գործունեության եռամսյակային, կիսամյակային և տարեկան ծրագրերի մշակումը,
- ընկերության ընթացիկ գործունեության քաղաքականության մշակումը, շուկայի ուսումնասիրությունը,
- ընկերության գործունեության արդյունավետությունը բարձրացնելու ուղղությամբ

Կորպորատիվ իրավունք

ծրագրերի մշակումը,

- ընկերության գործունեության հարկային և տնտեսական պլանավորումը,

- ընկերության ակտիվների հաշվեկշռային արժեքի 25 տոկոսից ցածր գործարքների կնքումը և այլն:

Կոլեգիալ գործադիր մարմինը գործում է ինչպես կանոնադրության, այնպես էլ խորհրդի կողմից հաստատված՝ ընկերության ներքին փաստաթղթերի (կանոնակարգեր, աշխատակարգեր և այլ փաստաթղթեր) հիման վրա: Դրանք, որպես կանոն, սահմանում են կոլեգիալ գործադիր մարմնի լիազորությունները, նիստերի հրավիրման և անցկացման ժամկետներն ու կարգը, ինչպես նաև նրա կողմից որոշումների ընդունման կարգը:

Կոլեգիալ գործադիր մարմինն իր գործունեությունն իրականացնում է նիստեր գումարելու միջոցով: Կոլեգիալ գործադիր մարմնի նիստերը կազմակերպում և վարում է ընկերության տնօրենը (գլխավոր տնօրենը): Նիստերի գումարման հաճախականությունը, վարման կարգը և դրանց անցկացման հետ կապված մյուս հարցերը կարգավորվում են ընկերության կանոնադրությամբ կամ ներքին կանոնակարգող փաստաթղթերով:

Վարչության նիստերը պարտադիր կերպով արձանագրվում և խորհրդի, վերստուգող հանձնաժողովի, ընկերության աուդիտն իրականացնող անձի պահանջով ներկայացվում են նրանց: Տնօրենն ստորագրում է նիստերի ժամանակ կայացված որոշումները և կազմված արձանագրությունները: Նա պատասխանատվություն է կրում արձանագրություններում առկա տեղեկությունների հավաստիության համար: Վարչության քարտուղարը ևս պարտավոր է ստորագրել նիստերի արձանագրությունները, եթե դա նախատեսված է ընկերության կանոնադրությամբ կամ ներքին կանոնակարգող փաստաթղթերով: Կարծում ենք, որ ճիշտ կլիներ, եթե նիստերի արձանագրություններն ստորագրեին նիստին ներկա կոլեգիալ մարմնի բոլոր անդամները: Նման պայմաններում կոլեգիալ գործադիր մարմնի անդամներին պատասխանատվության ենթարկելու և պատասխանատվությունից ազատելու հետ կապված հարցերի ի հայտ գալու դեպքում

այդպիսիք կլուծվեն առավել հեշտությամբ, քանի որ հնարավոր կլինի հստակ պարզել, թե ով որ հարցի վերաբերյալ ինչպիսի դիրքորոշում է ունեցել:

Տնօրենի և վարչության անդամների վարձատրության ու ծախսերի փոխհատուցման չափը և կարգը որոշում է տնօրենների խորհուրդը, եթե ընկերության կանոնադրությամբ այդ լիազորությունը վերապահված է նրան: Եթե գլխավոր տնօրենը զբաղեցնում է նաև տնօրենների խորհրդի նախագահի պաշտոնը, սպա այդ հարցի լուծման անաչառությունն ապահովելու համար առավել արդարացի կլինի, որպեսզի գլխավոր տնօրենի աշխատավարձի չափը որոշեն խորհրդի այն անդամները, ովքեր ընկերությունում գործադիր պաշտոններ չեն զբաղեցնում:

Տնօրենի և վարչության կամ տնօրինության անդամների շահագրգռությունը բարձրացնելու նպատակով ընկերությունը կարող է խրախուսել նրանց՝ ինչպես դրամական պարգևավճարներ տալու ձևով, այնպես էլ նրանց բաժնետիրացման հնարավորություն տալով²⁰: Ընկերության ղեկավարներին բաժնետիրացման հնարավորություն տալով՝ նրանք առավել շահագրգռված են լինում ընկերության արժեթղթերի արժեքի ավելացման և ընկերության շահութաբերության բարձրացման հարցում:

Ընկերության տնօրինության կազմը սահմանում է տնօրենը (գլխավոր տնօրենը) («Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 89-րդ հոդված, կետ 3, մաս 2)²¹: Վարչության կազմում ընդգրկվում են տնօրենը (գլխավոր տնօրենը), նրա տեղակալը (տեղակալները), գլխավոր հաշվապահը և ընկերության այլ պաշտոնատար անձինք:

Այս առումով հատկանշական է արևմտյան երկրների փորձը, որտեղ ընկերության վարչության (տնօրինության) կազմում, տնօրենից բացի, ընդգրկվում են՝ տնօրենի տեղակալը (տեղակալները), գլխավոր հաշվապահը (ֆինանսական գծով տնօրենը), իրավախորհրդատուն, մարքեթինգի գծով տնօրենը, մասնաճյուղերի, ներկայացուցչությունների, կախյալ և դուստր ընկերությունների գլխավոր տնօրենները, ինչպես նաև վարչության (տնօրինության) քարտուղարը:

1. Корпоративное право, учебник, под ред. И. С. Шиткина, М., “Волтерс Клувер”, 2007, с. 343.

2. Комментарий Федерального закона об акционерных обществах, под общей ред. А. С. Тарасова, М., Лабиринт, 1999, с. 405.

3. ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 115-րդ հոդվածի 3-րդ կետի վերլուծությունը թույլ է տալիս պնդել, որ քաղաքացիական օրենսգրքը կոլեզիալ մարմնի գոյությունը հնարավոր է համարում առանց միանձնյա գործադիր մարմնի առկայության, որպիսի հնարավորությունը «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքով անհարկի սահմանափակվել է:

4. Комментарий Федерального закона об акционерных обществах, под общей ред. А. С. Тарасова, М., Лабиринт, 1999, с. 407.

5. **Могилевский С. Д.** Правовые основы деятельности акционерных обществ, М., 2004, с. 282.

6. **Фроловский Н. Г.** Управление предпринимательскими корпорациями в Российской Федерации (Правовой аспект). Автореферат дисс. ... канд. юрид. наук, Самара, 2006, с. 14.

7. **Ավետիսյան Վ. Գ.** Շրջադրատիվ հարաբերությունների արդի հիմնահարցերը Հայաստանի Հանրապետությունում (տնտեսական ընկերությունների օրինակով), Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2013թ., 340-362 էջեր:

8. **Андронов М., Верозуб М.** Использование управляющей компании. Опыт “ЕСН Энерго” // Управление компанией, 2002, N5 /12/, с. 36.

9. **Шиткина И.С.** Гражданско-правовая ответственность членов органов управления хозяйственных обществ: классическая доктрина и современные тенденции правоприменения // Хозяйство и право, 2013, N 3, с. 5.

10. **Микрюков В.А.** Вопросы ограничения гражданских прав принципом добросовестности // Законодательство, 2013, N1, с. 11.

11. Ներկայումս Հայաստանի Հանրապետությունում լայն տարածում է ստացել ընկերության կողմից չկատարված հարկային պարտավորությունների համար գործադիր տնօրենին առանց ընկերության հետ համապարտության պատասխանատվության ենթարկելու պրակտիկան, որը մեր կարծիքով ոչ միշտ է, որ արդարացված է. այդ մասին առավել մանրամասն տես ՀՀ վճռարեկ դատարանի 2010 թվականի

մարտի 12-ի թիվ ՀՅԸԳ 4/0139/02/08 գործով որոշումը:

12. **Бернард Блэк, Брайан Чейффинс, Мартин Гелтнер, Магиас Симс, Ричард Холан, Хва-Джин Ким, Анастасия Фарушина.** Правовое регулирование ответственности членов управления: Анализ мировой практики. М., 2010, с. 44-45.

13. **Քարսեղյան Տ.Վ.** Գույքային պատասխանատվության ինստիտուտի էվոլյուցիան և արդիական հիմնախնդիրները, Երևան, 2006, էջ 291:

14. **Шиткина И.С.** Отдельные проблемы правового регулирования образования и деятельности единоличного исполнительного органа // Хозяйство и право, 2011 год, N4, с. 3.

15. **Պետրոսյան Գ. Վ.** Բաժնետիրական ընկերության տնօրենի աշխատանքի իրավունքի պաշտպանությունը իրավական հասկացությունների խաչմերուկում, «Գործք» իրավասեղեկատվական ամսագիր, Երևան, 2010, N 2. **Карабельников Б. Р.** Трудовые отношения в хозяйственных обществах, М., 2003. **Пашин В. М.** Правовой статус единоличного исполнительного органа хозяйственного общества: мнимый конфликт гражданско-го и трудового права // Законодательство, 2006, N5.

16. Шиткина И.С. Генеральный директор в отпуске // Акционерное общество: вопросы корпоративного управления, 2012, N10 (101), с. 33-40.

17. Լիազորագրի հիման վրա գործած անձի կողմից ընկերությանը պատճառված վնասի համար տնօրենը կրում է համապարտ պատասխանատվություն:

18. Հայաստանի Հանրապետությունում տնօրենի տեղակալի հաստիքի պարտադիր պահանջ սահմանված է միայն բանկային և ապահովագրական գործունեության ոլորտում ընդգրկված կորպորացիաների համար:

19. «Ջարգացման Հայկական Բանկ» ԲԲԸ-ի վարչության կանոնակարգը, www.armdb.com:

20. **Finkelstein S., Donald C.H., Albert A.C.** Strategic Leadership: Theory and Research on Executives, Top Management Teams, and Boards, Oxford University Press, New York, 2009, p. 291-330.

21. Կարծում ենք, որ օրենսդրի մնան մոտեցումն արդարացված չէ և կոլեզիալ մարմնի կազմը պետք է որոշվի ոչ թե միանձնյա գործադիր մարմնի, այլ խորհրդի կամ ժողովի կողմից:

Հակոբ ՂԱՐԱԽԱՆՅԱՆ

Իրավագիտության թեկնածու,

Արդարադատության առաջին դասի խորհրդական

ՔՆՆԻՉԸ՝

ՈՐՊԵՍ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍՆԱԿԻՑ

Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքը դատավարության սուբյեկտներին տարբերակելու նպատակով օգտագործում է «կողմեր», «քրեական դատավարության մասնակիցներ», «քրեական դատավարությանը մասնակցող անձինք» տերմինները:

«Քրեական դատավարության սուբյեկտները քրեադատավարական օրենքով նախատեսված անձինք և մարմիններ են, որոնք իրականացնում կամ իրենց գործունեությանը օժանդակում են որոշակի դատավարական ֆունկցիաների կատարմանը՝ օժտված լինելով կոնկրետ իրավունքներով և պարտականություններով»:¹

Նշված տերմիններն ունեն իրենց օրենսդրական սահմանումները, որոնք տեղ են գտել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածում, որի համաձայն՝ «կողմը» այն մարմիններն ու անձինք են, որոնք քրեական դատավարությունում մրցակցային հիմունքներով իրականացնում են քրեական հետապնդում կամ պաշտպանություն: «Դատավարության մասնակիցներն» են դատախազը (մեղադրողը), քննիչը, հետաքննության մարմինը, ինչպես նաև տուժողը, քաղաքացիական հայցվորը, նրանց օրինական ներկայացուցիչները, կասկածյալը, մեղադրյալը, նրանց օրինական ներկայացուցիչները, պաշտպանը, քաղաքացիական պատասխանողը և նրա ներկայացուցիչը: «Քրեական դատավարությանը մասնակցող անձինք» են դատավարության մասնակիցները, ընթերցական, դատական նիստի քարտուղարը, թարգմանիչը, մասնագետը, փորձագետը և վկան:

«Կողմեր» տերմինի ներմուծումն ու օգտագործումը Հայաստանի Հանրապետության 1998 թվականի Քրեական դատավարության օրենսգրքում ինքնանպատակ չէ: Իրական մրցակցային դատավարության ներդրումը մեր երկրում բնականաբար առաջ բերեց դատավարության կողմերի ինստիտուտը: Այժմ քրեական դատավարությունում կողմերը երկուսն են՝ մե-

ղադանքի կողմը և պաշտպանության կողմը:

Մեղադրանքի կողմում հանդես են գալիս դատախազը, քննիչը, հետաքննության մարմինը, ինչպես նաև տուժողը, քաղաքացիական հայցվորը և վերջիններիս օրինական ներկայացուցիչներն ու ներկայացուցիչները:

Պաշտպանության կողմում են կասկածյալը, մեղադրյալը, նրանց օրինական ներկայացուցիչները, պաշտպանը, քաղաքացիական պատասխանողը և նրա ներկայացուցիչը:

Դատավարության վերոհիշյալ սուբյեկտների գործունեությունը միտված է դատարանի՝ որպես Հայաստանի Հանրապետությունում քրեական գործերով արդարադատություն իրականացնող միակ մարմնի, բնականոն գործունեությունն ապահովելուն ու դրան օժանդակելուն:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 55-րդ հոդվածի համաձայն՝ **քննիչը** պետական պաշտոնատար անձ է, որն իր իրավասության սահմաններում քրեական գործով իրականացնում է նախաքննություն: Նույն հոդվածը սահմանում է քննիչի լիազորությունները:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսդրությանը քննիչը լիազորված է առանձին հանցագործության դեպքով նախապատրաստել նյութեր, հանցագործության հատկանիշներ պարունակող բավարար տվյալների դեպքում հարուցել քրեական գործ, իսկ դրանց բացակայության դեպքում՝ մերժել քրեական գործ հարուցելը:

Քրեական գործ հարուցելուց հետո, Քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված ենթակայության կանոններին համապատասխան, քննիչը կարող է գործն ընդունել իր վարույթ կամ քննության համար ուղարկել այլ քննիչի:

Եթե իր վարույթում եղած գործի քննության ընթացքում քննիչը հայտնաբերել է նոր հանցագործության դեպք, որը կատարել է այլ անձ, ապա հարուցում է նոր քրեական գործ:

Քրեական գործն իր վարույթն ընդունելուց

ՊԵՏԻՏԻՆԻՍՏ 2014 12 (186)

ԴԱՏԱԿԱՆ
ԻՆՏԵՆՍԻՎՆԵՐՆԵ
ԻՆՏԵՆՍԻՎՆԵՐՆԵ

հետո քննիչը գործի բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ քննության համար լիազորված է ինքնուրույն ուղղություն տալ քննությանը, ընդունել անհրաժեշտ որոշումներ, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի դրույթներին համապատասխան իրականացնել քննչական և այլ դատավարական գործողություններ, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ քրեական դատավարական օրենքով նախատեսվում է դատարանից ստանալ թույլտվություն:

Ինքնուրույնությունը բնականաբար ենթադրում է նաև պատասխանատվություն, լիազորությունները չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու դեպքում: Ոստի ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 55-րդ հոդվածի 3-րդ մասն ուղղակիորեն սահմանում է, որ քննիչը պատասխանատվություն է կրում քննչական և այլ դատավարական գործողություններն օրինական ու ժամանակին կատարելու համար:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 55-րդ հոդվածի 4-րդ մասը սպառնիչ կերպով սահմանում է քննիչի լիազորությունները: Քննիչը մասնավորապես լիազորված է մինչև քրեական գործ հարուցելը նախապատրաստվող նյութերով կատարել դեպքի վայրի զննություն, հետազոտման համար վերցնել նմուշներ և նշանակել փորձաքննություն, հարցաքննել կասկածյալին, մեղադրյալին, տուժողին, վկային, կատարել զննություններ, խուզարկություններ, առգրավումներ և այլ քննչական գործողություններ, միջոցներ ձեռնարկել վնասը տուժած անձին հատուցելու համար, պահանջել փաստաթղթեր և նյութեր, որոնք կարող են տեղեկություններ պարունակել դեպքի և դրան առնչվող անձանց մասին, պահանջել կատարելու վերստուգումներ, գույքագրումներ, այլ ստուգողական գործողություններ:

Հետաքննության մարմինների հետ հարաբերությունների առումով քննիչը լիազորված է նաև իր իրավասության սահմաններում նախապատրաստվող նյութերով և քրեական գործով հետաքննության մարմնից տեղեկություններ ստանալ օպերատիվ-հետախուզական գործողությունների բացահայտման, անհայտ կորած անձանց և կորած գույքի հայտնաբերման ուղղությամբ ձեռնարկվող միջոցառումների մասին, հետաքննության մարմնին նրա համար պարտադիր գրավոր հանձնարարություններ տալ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների

իրականացման մասին, հանձնարարել իրագործելու ձեռքակալման, բերման ենթարկելու, կալանավորման, այլ դատավարական գործողություններ կատարելու վերաբերյալ որոշումները, ինչպես նաև հետաքննության մարմնից անհասպող աջակցություն ստանալ քննչական և այլ դատավարական գործողություններ իրականացնելիս, առանձին քննչական գործողությունների կատարումը հանձնարարել հետաքննության մարմնին:

Դատավարության մյուս մասնակիցների հետ հարաբերությունների առումով քննիչը լիազորված է կանչել անձանց որպես վկա, գործին մասնակից դարձնել ընթերակներ, թարգմանիչներ, մասնագետներ, փորձագետներ, ձեռքակալել հանցագործության համար կասկածվող անձին, որոշում կայացնել անձին քրեական գործով որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին, մեղադրանք առաջադրել, ճանաչել տուժող, քաղաքացիական հայցվոր, քաղաքացիական պատասխանող, ապահովել փաստաբանների նշանակումը քրեական գործով որպես պաշտպաններ և թույլ տալ անձանց քրեական գործով վարույթին մասնակցել որպես ներկայացուցիչներ, պաշտպաններին և ներկայացուցիչներին հեռացնել քրեական գործով վարույթին մասնակցելուց, եթե կհայտնաբերվեն քրեական դատավարությանը նրանց մասնակցությունը բացառող քրեական դատավարության օրենսգրքի 93-րդ հոդվածում նշված հանգամանքները, համապատասխան անձանց ազատել իրավաբանական օգնություն ստանալու համար սահմանված վճարումներից, լուծել ընթերակալին, թարգմանչին, մասնագետին, փորձագետին հայտնած բացարկները, լուծել քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց միջնորդությունները, ինչպես նաև այլ անձանց հայտարարությունները և դիմումները, իր իրավասության սահմաններում լուծել քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց բողոքները:

Քննիչը լիազորված է նաև որոշում ընդունել խափանման միջոցներ ընտրելու, փոխելու, վերացնելու և դատավարական հարկադրանքի այլ միջոցներ կիրառելու մասին, բացառությամբ կալանքի, իր որոշմամբ ազատել կալանքի տակ պահվող այն մեղադրյալին, որի կալանքի տակ պահելու ժամկետը լրացել է, որոշում ընդունել քրեական գործով վարույթը կասեցնելու մասին, դիմել դատարան՝ մեղադրյալի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելու և

Քրեական դատավարություն

մեղադրյալին կալանքի տակ պահելու ժամկետը երկարացնելու, նամակագրության, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների վրա կալանք դնելու, հեռախոսային խոսակցությունները լսելու, բնակարանի խուզարկության միջնորդություններով, անհրաժեշտությունը վերանայու դեպքում վերացնել դրանց վրա դրված կալանքը, հեռախոսային խոսակցությունները լսելը:

Նախաքննությունն ավարտելով՝ քննիչն իրավասու է ընդունել որոշում քրեական գործով վարույթը կարճելու, քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին կամ կազմել և դատախազի հաստատմանը ներկայացնել մեղադրական եզրակացություն, իսկ քրեական օրենսգրքով չթույլատրված արարքն անմեղադրական վիճակում կատարած կամ քրեական օրենսգրքով չթույլատրված արարքը կատարելուց հետո անմեղադրական դարձած անձանց նկատմամբ քրեական գործերով՝ եզրափակելի որոշում:

Դատախազի հետ հարաբերությունների առումով քննիչն իրավունք ունի բողոքարկել դատախազի յուրաքանչյուր ցուցումը՝ չկասեցնելով դրա կատարումը, իսկ որպես մեղադրյալ ներգրավելու, հանցագործությունը որակելու և մեղադրանքի ծավալի, նախաքննությունն ավարտելու կամ գործի վարույթը կարճելու կամ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին դատախազի ցուցումներին համաձայն չլինելու դեպքում դրանք առանց կատարելու բողոքարկել վերադաս դատախազին:

Օրենսդիրն առանձին կարգով շեշտում է, որ քննիչը պարտավոր է կատարել դատախազի օրինական ցուցումները: Այստեղ ուշադրության արժանի է մի հանգամանք: Օրենքը քննիչին իրավունք է տալիս բողոքարկել դատախազի յուրաքանչյուր ցուցումը՝ չկասեցնելով դրա կատարումը, բայց միաժամանակ իրավունք է տալիս օրենքով սահմանված կոնկրետ դեպքերում բողոքարկել դատախազի ցուցումները՝ առանց կատարելու դրանք: Խոսքը վերաբերում է այնպիսի առանցքային նշանակություն ունեցող հարցերի վերաբերյալ ցուցումներին, ինչպիսիք են որպես մեղադրյալ ներգրավելը, հանցագործությունը որակելը և մեղադրանքի ծավալը որոշելը, նախաքննությունն ավարտելը, գործի վարույթը կարճելը ու քրեական հետապնդումը դադարեցնելը:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 55-րդ հոդվածի 5՝ մասն ազդարարում է, որ քրեական գործի մինչդատական վարույթի ընթաց-

քում քննիչի կողմից իր լիազորությունների սահմաններում քրեական գործով կայացված որոշումը ենթակա է պարտադիր կատարման բոլոր կազմակերպությունների, պաշտոնատար անձանց ու քաղաքացիների կողմից: Հոդվածի հիշյալ դրույթն իր հերթին լրացուցիչ երաշխիք է նախաքննության օբյեկտիվությունը, լրիվությունն ու բազմակողմանիությունն ապահովելու համար: Դրանով ըստ էության օրենսդրորեն վերացվում են բոլոր հնարավոր խաչընդոտներն ու սրգեքները, որոնք կարող են հանդիպել նախաքննություն իրականացնող քննիչին, գործի հանգամանքները պարզելու ու ապացույցներ հավաքելու գործում:

Որքանո՞վ է արդարացված օբյեկտիվ նախաքննություն իրականացնելու լիազորությանը օժտված պաշտոնատար անձին՝ քննիչին, մեղադրանքի կողմում ընդգրկելը:

Քննիչի՝ որպես մեղադրանքի կողմի ներկայացուցիչ բնորոշումը և նրան՝ դատախազի հետ միաժամանակ մեղադրական գործառույթի շնորհումը ծնում է այլ դիրքերից նրա դատավարական ինքնուրույնության և անկախության խնդրի ուսումնասիրման անհրաժեշտություն: Կարծում եմ, տեղին է համառոտ անդրադարձն այդ ինստիտուտին:

Քննիչի դատավարական ինքնուրույնությունը նախաքննության արդյունավետության բարձրացման, քրեական գործի օրինական և հիմնավորված քննության ապահովման միջոց է: Դրա հիմքում ընկած է ապացույցների գնահատման և իր ներքին համոզմունքի հիման վրա որոշումների կայացման հնարավորությունը:

Օրենսդիրը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 2-րդ գլխում, Քրեական դատավարության սկզբունքների շարքում ներառել է ապացույցների գնահատման ազատության մասին նորմ, որը սահմանված է 25 հոդվածում: Այս սկզբունքը դիտարկվում է որպես քննիչի դատավարական ինքնուրույնության ապահովման երաշխիք և ինքնուրույնության պայման: Նշված հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է. «Դատավորը, ինչպես նաև հետաքննության մարմինը, քննիչը, դատախազը ապացույցները գնահատում են իրենց ներքին համոզմամբ»:

Ի դեպ, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագծում, սկզբունքների թվում ներառված չէ վերոհիշյալ սկզբունքը: «Ապացույցներ և ապացուցում» բաժնի ապացույցների գնահատմանը նվիրված 105-րդ հոդվածի 2-

րոջ մասում նշված է. «Քննիչը, դատախազը, դատավորը, դեկլարավելով քրեադատավարական օրենսդրությամբ, ներառյալ՝ սպացուցման չափանիշների մասին վերաբերելի կանոններով, սպացույցները գնահատում են դրանց պատշաճ հետազոտման և վերլուծության վրա հիմնված ներքին համոզմամբ»:

Կարծում եմ, ամիրաժեշտ է քննիչի դատավարական ինքնուրույնությունն ամրագրել քրեադատավարական օրենսդրության մեջ՝ որպես քրեական դատավարության սկզբունքներից մեկը:

Քննիչի դատավարական ինքնուրույնությունը դատավարական ինստիտուտ է, որը սահմանում է քննիչի իր ներքին համոզումներին համաձայն՝ սպացույցների գնահատման իրավունքը, բացառելով որևէ ազդեցություն քննիչի կողմից քրեական գործով նախաքննության ընթացքում կայացվող որոշումների վրա:

Որոշման կայացման ժամանակ քննիչը դեկլարավելով է միայն օրենքով և ներքին համոզմունքով, ինքնուրույն որոշում է քննության ուղղությունը և կրում է լիարժեք պատասխանատվություն իր գործողությունների և որոշումների օրինական և ճիշտ ժամանակին իրականացման համար: Դատավարական ինքնուրույնության ապահովումը նախնական քննության իրականացման ընթացքում անձի իրավունքների և շահերի պատշաճ ապահովման կարևոր պայման է:

Ամիրաժեշտ է դատական բարեփոխումների ընթացքում քննարկման առարկա դարձնել նաև քննիչի դերի ու նրա գործունեության հեղինակության բարձրացման հարցը: Քննիչի դատավարական ինքնուրույնությունը պետք է լինի ռեալ, օրենքով հռչակվելուց գատ պետք է ունենա նաև իրական երաշխիքներ:

Քննիչի ինքնուրույնության սահմանափակումը հանգեցնում է քրեական գործերի անորակ քննության, թերությունների, դատավարության գործընթացի մասնակիցների իրավունքների խախտումների: Անբավարար դատավարական ինքնուրույնության մեջ պետք է տեսնել անձանց՝ անօրինական և անհիմն քրեական պատասխանատվության ներգրավելու պատճառներից մեկը: Դրա հետ մեկտեղ, դատավարական ինքնուրույնության ապահովումն իր հերթին հանդիսանում է գործի քննության ժամանակ անձի իրավունքների և շահերի պատշաճ ապահովման կարևոր պայման:

Ինքնուրույնության սահմանափակումը

զգալիորեն նվազեցնում է քննիչի աշխատանքում ստեղծագործականությունը, նախաձեռնողականությունը և ակտիվությունը: Արդյունքում տուժում են քննության արդյունքները, ոտնահարվում անձանց շահերը:

Քննիչի կարգավիճակի հարցի քննարկման համար էական նշանակություն ունի նաև մեկ այլ ինստիտուտի վերլուծություն: Խոսքը վերաբերում է գործի արդարացի քննության սկզբունքին:

Գործի արդարացի քննության սկզբունքը նախևառաջ ենթադրում է գործի հանգամանքների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտում: Դա իր հերթին ենթադրում է պարտավորություն, պարզել ինչպես կասկածյալի ու մեղադրյալի մեղավորությունը հիմնավորող, այնպես էլ նրանց արդարացնող, ինչպես նաև նրանց պատասխանատվությունը մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքները:

Գործի արդարացի քննության սկզբունքի իրացման երաշխիք է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 17-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված այն դրույթը, որ դատավորն ու մեղադրանքի կողմը, այդ թվում՝ քննիչը, չեն կարող մասնակցել քրեական գործով վարույթին, եթե նրանք ուղղակի կամ անուղղակի շահագրգռված են գործի ելքով:

Նշված ձևակերպման մեջ շահագրգռվածության տեսակը չնշելը տարակարծությունների տեղիք է տալիս: Ենթադրվում է, որ նկատի ունեն **անձնական շահագրգռվածությունը**: Սակայն գուտ շահագրգռվածություն տերմինը նշելը բովանդակային հակասություն է առաջացնում: Որևէ կողմ լինելն արդյո՞ք չի ենթադրում արդեն գործունեություն ի շահ այն կողմի, որի կազմում ներգրավված ես: Եթե ներգրավված ես մեղադրանքի կողմում, պետք է պահես մեղադրանքի կողմի շահերը, պաշտպանական կողմում՝ նրա շահերը: Այս կամ այն կողմում լինելն ուղղակիորեն առաջացնում է որոշակի շահ: Դատավորի պարագայում խնդիրը պարզ է ու օրենսդրորեն լուծված, քանզի նա դատավարության կողմ չէ: Ստացվում է, որ օրենսդրական գործող ձևակերպումը, որով քննիչը դիտարկվում է որպես կողմ և նրան պահանջ է դրվում շահագրգռված չլինել գործի ելքով, կրում է դեկլարատիվ բնույթ:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 17-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ քրեական հետապնդում իրականացնող մարմինը պարտավոր է ձեռնարկել քրեական դատավար

Քրեական դատավարութիւն

րոքյան օրենսգրքով նախատեսված բոլոր միջոցառումները՝ գործի հանգամանքների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտման համար, պարզել ինչպես կասկածյալի և մեղադրյալի մեղավորությունը հիմնավորող, այնպես էլ նրանց արդարացնող հանգամանքները: Ինչպես հայտնի է, քրեական հետապնդման մարմիններն են դատախազը, քննիչը և հետաքննության մարմինը:

Այս ձևակերպումը ևս հիմնավորում է, որ քննիչի ներառումը դատավարության մեղադրանքի կողմում արդարացված չէ, քանզի նա պարտավոր է կատարել օբյեկտիվ քննություն, ձեռք բերել ինչպես մեղադրող, այնպես էլ արդարացնող ապացույցներ, հավաքել, ստուգել և գնահատել դրանք ինչպես մեղադրական, այնպես էլ պաշտպանական տեսանկյունից:

Ի դեպ, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագծում չկա վերոհիշյալ ձևակերպումը: Ավելին, որպես սկզբունք, սկզբունքների մեջ ներառված չէ նաև գործի արդարացի քննության սկզբունքը: Այն, թեև ոչ միասնական կոնկրետ ձևակերպմամբ, բայց ուղղակիորեն բխում է օրենսգրքի տարբեր դրույթներից: Գործի արդարացի քննության սկզբունքի տարրերն արտացոլվել են Նախագծի դատական պաշտպանության ապահովման, քրեական վարույթի ողջամիտ ժամկետում քննելու սկզբունքներում: Մասնավորապես, Նախագծի 23 հոդվածով սահմանված է դատական պաշտպանության ապահովման սկզբունքը: Նշված հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ ոչ ոք չի կարող գրվել իր գործն այն դատարանում և այն դատավորի կողմից քննվելու իրավունքից, որոնց ընդդատությանը կան իրավասության այն վերապահված է օրենքով: Նույն հոդվածի 2-րդ մասն ազդարարում է, որ յուրաքանչյուր ոք ունի իրեն ներկայացված մեղադրանքի հիմնավորվածությունը պարզելու համար դատաքննության իրավունք: Նախագծի 24-րդ հոդվածը վերաբերում է Վարույթի ողջամիտ ժամկետի սկզբունքին: Նշված հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ նախաքննությունը և դատաքննությունը պետք է ավարտվեն ողջամիտ ժամկետում:

Փաստորեն, գործող Քր. դատ. օր-ի 17-րդ հոդվածի 3-րդ մասում ամրագրված՝ գործի հանգամանքների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտման վերաբերյալ դրույթի, Նախագծում ուղղակիորեն արտացոլված չլինելու հանգամանքն ինքնին չի նշանակում, որ մինչդաստ-

կան վարույթն իրականացնող մարմինն ազատվել է բազմակողմանի, լրիվ ու օբյեկտիվ քննություն կատարելու պարտականությունից: Նախագծում նախատեսված են մի շարք իրավունքներ, որոնք քննիչի վրա դնում են այդ պարտականությունը: Այսպես՝ Նախագծի 22-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ վարույթն իրականացնող մարմինը պարտավոր է հանգամանքներն ստուգել ի պաշտպանություն մեղադրյալի բերված և պատշաճ ձևակերպված փաստարկները, իսկ Նախագծի 35-րդ հոդվածի 4-րդ կետի համաձայն՝ քննիչը պատասխանատու է նախաքննության արդյունավետության, դրա բնականոն ընթացքի, քննչական գործողություններն օրենքով սահմանված կարգով ու ժամանակին կատարելու համար:

Նախագծում մասնավորապես օգտագործվում են «համակողմանի և անաչառ նախաքննություն» տերմինները, որոնք ըստ էության «բազմակողմանի, լրիվ ու օբյեկտիվ» տերմիններին են փոխարինում, բնութագրում են նույն երևույթը:

Քննիչի կարգավիճակի առումով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագծում իրադրությունն այլ է և ըստ էության, բարձրացված խնդիրը կարող է որոշակի լուծում ստանալ: Նորամուծություն է «վարույթի հանրային մասնակից» և «վարույթի մասնավոր մասնակից» ինստիտուտների և տերմինների ներդրման փորձը քրեական դատավարությունում: Նախագծի 6-րդ հոդվածի 12 և 13 կետերը համապատասխանաբար սահմանում են, որ վարույթի հանրային մասնակիցները դատախազը, քննիչը, քննչական մարմնի ղեկավարը, հետաքննության մարմնի պետը ու հետաքննիչն են, իսկ վարույթի մասնավոր մասնակիցներն են մեղադրյալը, նրա օրինական ներկայացուցիչը, պաշտպանը, տուժողը, գույքային պատասխանողը, տուժողի և գույքային պատասխանողի օրինական ներկայացուցիչը և լիազոր ներկայացուցիչը:

Նախագծի 6-րդ հոդվածի 15-րդ կետը տալիս է կողմերի սահմանումը, որում սավում է. «Կողմեր՝ դատական վարույթում հակադիր շահեր ներկայացնող մասնակիցներ»: Նույն հոդվածի 16-րդ կետում որպես մեղադրանքի կողմ են դիտվում **դատական վարույթին** մասնակցող դատախազը, քննիչը, տուժողը, նրա օրինական ներկայացուցիչը և լիազոր ներկայացուցիչը: Խոսքը վերաբերում է միայն դատական վարույթին մասնակցողներին:

Քննիչի ողջ գործունեությունը յուրաքանչյուր կրնկրեստ վարույթում ուղղված է նախկինում տեղի ունեցած իրադարձությունների, հանգամանքների հնարավորինս ճիշտ ու օբյեկտիվ վերարտադրությանը, կասկածների փարատմանը: Ըստ էության, **քննիչը սպացույց հավաքող, դրանք ստուգող և գնահատող անձ է:**

Դատախազը, ըստ գործող օրենսդրության, չի կարող զբաղվել կասկածների փարատմամբ, կամ առավել ևս սպացույցների ինքնուրույն հավաքմամբ: Մեղադրող կողմում պետական պաշտոնատար անձանցից պետք է հանդես գա միայն դատախազը, քննիչի հավաքած սպացույցների հիման վրա, որոշակի փուլից սկսած: Պաշտպանական կողմն իր հերթին պետք է պաշտպանվի, ի թիվս այլ մեթոդների, իր պաշտպանյալին արդարացնող նյութեր ներկայացնելով քննիչին՝ քրեական գործին կցելու և հետագուտելու համար:

Այսինքն՝ գործող քրեադատավարական օրենսդրությամբ սպացույցներ հավաքելու իրավասություն նախաքննության ընթացքում տրված է միայն քննիչին, որն ի տարբերություն կողմերի՝ դատախազի, տուժողի, մեղադրյալի կասկածյալի, պաշտպանի և այլն, իրավասու է հավաքել և ստուգել սպացույցներ: Մյուսներն ընդամենը կարող են ներկայացնել փաստեր: **Մրցակցային դատավարության պայմաններում, նման լիազորությամբ օժտված միակ սուբյեկտին՝ քննիչին, մի կողմի կազմում դասակարգելը չի բխում արդարության սկզբունքից՝ առեղծելով անհավասար մրցակցություն:**

Արդար մրցակցությունը ենթադրում է, որ եթե քննիչի կողմից հավաքված սպացույցները բավարար են մեղադրանք առաջադրելու համար, սպա այդ սպացույցների գնահատման փուլից նոր կարող է ներգրավվել մեղադրող կողմում հանդես եկող դատախազը, միաժամանակ բնականաբար մեղադրյալն ու պաշտպանական կողմի մասնակիցները: Հակառակ դեպքում՝ քննիչը, առանց մեղադրող դատախազի ներգրավման, պետք է դադարեցնի քրեական հետապնդումը:

Ի դեպ, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագծում առաջարկվում է մեր տեսակետի տրամաբանությունից բխող մոտեցում: Ըստ Նախագծի՝ հանրային քրեական հետապնդումը հարուցվում է անձին որպես մե-

ղադրյալ ներգրավելու մասին հսկող դատախազի որոշմամբ, դրա համար հիմք հանդիսացած քննիչի միջնորդության հիման վրա: Դրսևտրված մոտեցումը կարելի է համարել առաջին քայլը, առաջարկված տարբերակը հետագայում կյանքի կոչելու համար:

Կարծում եմ, մեղադրանքի առաջադրումը պետք է լինի նախաքննության նախավերջին փուլը, նախորդելով նախաքննության ավարտման փուլին: Այլ խոսքով, քննիչի գործունեությունը կրնկրեստ գործով պետք է դադարի երկու դեպքում:

Առաջին դեպքում, եթե քննիչը գտնի, որ հավաքված սպացույցները բավարար են անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու համար, սպա քրեական գործը պետք է ուղարկի հսկող դատախազին՝ անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին միջնորդությամբ: Դրանով քննիչի գործունեությունը պետք է համարել ավարտված: Դատախազը, միջնորդությունը համարելով հիմնավոր, պետք է կայացնի որոշում, մեղադրանք առաջադրի անձին, կազմի մեղադրական եզրակացություն ու գործն ուղարկի դատարան: Հակառակ դեպքում՝ պետք է կարճի վարույթը կամ գործն ուղարկի քննիչին, նոր սպացույցներ ձեռք բերելու վերաբերյալ կրնկրեստ ցուցումով:

Երկրորդ դեպքում, եթե քննիչը գտնի, որ հավաքված սպացույցները բավարար չեն անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու համար, սպա պետք է կարճի վարույթը և այն ուղարկի հսկող դատախազին, դրա օրինականությունն ստուգելու համար:

Հիշատակվածը սկզբունքորեն նոր մոտեցում է, ենթադրում է առանցքային փոփոխություններ քրեական դատավարական օրենսդրությունում և առանձին ուսումնասիրության ու քննարկման թեմա է:

Այսպիսով գտնում եմ, որ քննիչին՝ որպես նախաքննության ընթացքում սպացույցներ հավաքելու և ստուգելու բացառիկ լիազորությամբ օժտված սուբյեկտի, անհրաժեշտ է քրեական դատավարությունում տալ ինքնուրույն կարգավիճակ, նրան չհամարելով մեղադրանքի կողմի մասնակից: Քննիչը չպետք է ունենա մեղադրական կողմնորոշում: Քննիչը նախաքննության ժամանակ պարտավոր է լինել անկողմնակալ, անաչառ ու օբյեկտիվ, ունենալով առանձին կարգավիճակ:

մար, պրոֆ. Գ.Ս.Գազինյանի խմբագրությամբ, Երևան-2004, էջ199:

ՊԵՏՏՄԲԵՐ 2014 12 (186)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանութուն

Չոն ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ

ՀՀ վճարելի դատարանի դատավորի օգնական,
Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի ասպիրանտ

**ԴԱՏԱՎՃՈՒ՝ ՈՐՊԵՍ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ
ԿԱՐԵՎՈՐԱԳՈՒՅՆ ԱԿՏԻ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ**

Սահմանադրական դրույթն այն մասին, որ ցանկացած մեղադրյալ համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղավորությունն ապացուցված չէ օրենքով սահմանված կարգով օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով բնորոշում է դատավճռի՝ որպես արդարադատության իրականացման կարևորագույն ակտի նշանակությունը և պարտադրում է դատարաններին խստորեն պահպանել դատավճռին ներկայացվող օրենսդրության պահանջները: Դա է դատավճռի դատավարական նշանակությունը [1]:

Ընդ որում, դատավճռն առաջինը ամփոփում է նախաքննական մարմինների և առաջին ատյանի դատարանի գործունեությունը՝ ապահովելով դատավարության մասնակիցների իրավունքները և օրինական շահերի պաշտպանությունը: Երկրորդ կայացված դատավճիռը դատարանի քրեական գործերի դատական քննության գործառնային արդյունքն է: Եվ երրորդ՝ դատավճիռը՝ որպես քրեական գործի բոլոր հարցերի դատական լուծման առաջին օղակ, ունի հիմնական բնույթ դատական պաշտպանության հետագա փուլերի, այդ թվում՝ միջազգային ատյաններում դատական պաշտպանության արդունավետ իրականացման համար, և նշված իմաստով առանց դատավճռի՝ որպես քրեադատավարական կարևորագույն փաստաթղթի, անհնար կլիներ արդարադատության համակարգի արդյունավետ գործունեությունը:

Դատավճռի դատավարական նշանակությունն այն է, որ լուծում է իրավական վեճ [2]: Ռուս դատավարագետ Ն.Ն.Ռոգոզինի կարծիքով՝ դատական իշխանության մարմինները կոչված են լուծելու և վերացնելու իրավական վեճերը, սահմանելու, ամրապնդելու և պաշտպանելու իրական իրավունքը [3]: Ն.Ն.Պոլյանսկին գրում էր. «Դատական իշխանությունը դատում է, այսինքն՝ պարզում է խախտվե՞լ է արդյոք օրենքը և եթե այն խախտվել է, ապա ո՞րն է խախտումը և ի՞նչ ճանապարհով պետք է պատժել իրավախախտում

թույլ տված անձանց»[4]:

Վերոնշյալ տեսակետերն ամփոփելով՝ Ա.Վ.Բունինան իրավագիտրեն եզրակացնում է. «Դատավճռի դատավարական նշանակությունն այն է, որ դրա հիման վրա, ինչպես հայտնի է, պետությունը կարող է իրագործել քրեաիրավական պատժամիջոցները և դրանով իսկ պաշտպանելու անձին, հասարակությանը և պետությանը հանցավոր ոտնձգություններից» [5]:

Սակայն հարկ ենք համարում նշել, որ նշվածի հետ մեկտեղ դատավճռի առջև, բացի հանցավոր ոտնձգություններից, պաշտպանելու ֆունկցիայից ծառայած են շատ այլ խնդիրներ ևս:

Այս առումով ՀՀ վճարելի դատարանն իր *Կարեն Արարատի Ստեփանյանի և Սկրտիչ Աշոտի Հովհաննիսյանի* վերաբերյալ 2014 թվականի մայիսի 31-ի որոշման 21-րդ կետում նշել է. «(...) Դատական քննության միջոցով դատարանն իրականացնում է արդարադատություն, որը նրա բացառիկ սահմանադրական իրավագործությունն է: Հետևաբար, դատական քննությունն արդարադատության իրականացման յուրահատուկ դատավարական ձև է, որի առարկան իրավական վեճն է պետության (տուժողի) և ամբաստանյալի միջև: Դատական քննությունը միտված է վերոնշյալ վեճի, ինչպես նաև դատական քննության խնդիրների լուծմանը և ավարտվում է դատավճռի կայացմամբ: Ընդ որում, դատավճիռ կայացնելով՝ դատարանը լուծում է ոչ միայն բուն դատական քննության առջև ծառայած անմիջական խնդիրները, այլև քրեական դատավարության և արդարադատության այլ խնդիրներ (**կանխարգելիչ, դատիարակչական և այլն**) (ընդգծումը՝ Ջ.Հ.)» [6]:

Համաձայնվելով և զարգացնելով Վճարելի դատարանի վերոնշյալ եզրահանգումը՝ գտնում ենք, որ երկրի իրավական համակարգի համար կարևոր այդ իրավական ակտը՝ դատավճռն ունի ոչ միայն զուտ դատավարական, այլ նաև մեծ սոցիալական, կանխարգելիչ-դատարակչական, իրավապաշտպան և կոմպենսատոր* (հատուցո-

* Այս հասկացությունը տառացի թարգմանված է ռուսերեն «КОМПЕНСАТОРНОЕ ЗНАЧЕНИЕ» հասկացությունից, որը պետք է հասկանալ իբրև

դական) նշանակություն:

Ղատավճռի սոցիալական նշանակությունը՝

1) դատական իշխանության այդ ակտում առկա է դատարանում քննարկվող արարքի պետության անուկից սոցիալական գնահատականը,

2) դատավճիռն արտացոլում է հասարակության (առավել նկատելի է երդվյալ ատենակալների դատարանի դեպքում) վերաբերմունքը կոնկրետ հանցավոր արարքների նկատմամբ՝ հաշվի առնելով դրանց նկատմամբ քրեական հետապնդման սոցիալական հիմնավորվածությունը և ասիմանված քրեական պատասխանատվության արդյունավետությունը,

3) հրապարակայնորեն կայացված (հրապարակված) դատավճիռը խթանում է հասարակության իրավագիտակցության ձևավորմանը,

4) արդարացի դատավճիռների կայացումը խթանում է իրավակարգի վերականգնմանը և պահպանմանը՝ մեղավորներին դատապարտելու և հանցագործություն չկատարած անձանց քրեական հետապնդումից պաշտպանելու միջոցով:

Սեր կարծիքով դատավճիռը, այսպես ասած, երկրի արդարադատության մակարդակի գիսավոր համապարփակ գնահատականն է, ավելին՝ կայացվող դատավճիռների բնույթից և որակից կարելի է դատել տվյալ երկրում օրինականության, հասարակական զարգացվածության աստիճանի մասին:

Ռուս դատավարագետ Է.Գ.Դուսեյնովան կարծում է, որ դատավճռի սոցիալական դերը միայն չի ամփոփվում նրանով, որ կայացված դատավճիռներով կարելի է դատել պատմական դարաշրջանի, հասարակության իրավական մշակույթի, սոցիալ-հոգեբանական և քաղաքական մթնոլորտի մասին: Ղատավճիռը ակտիվ դերակատարում ունի հասարակական, իրավական և բարոյական գիտակցության ձևավորման համար, խթանում է տվյալ հասարակարգի սոցիալական արժեքների համակարգի ամրապնդմանը, ունի ընդհանուր և անհատական կանխարգելիչ ազդեցություն անձանց վարքագծի վրա [7]:

Ընդհանուր առմամբ, համաձայնվելով Ղուսեյնովայի հետ՝ կցանկանայինք նշել, որ վերոնշվածը ոչ թե ցանկացած դատավճռի հատկանիշներ են, այլ միայն արդարադատ, այսինքն՝ օրինական, հիմնավորված և արդարացի դատավճռի: Ապօրինի կայացված դատավճիռը կհանգեցնի նույն արդյունքների, բայց, որպես կանոն, բացասական արժեքով: Օրինական, հիմնավոր դատավճիռները խթանում են օրինականության և կարգուկանոնի ամրապնդումը, իրավախախտումների զգուշացումը, իրավունքի և դատարան-

ների նկատմամբ հարգանքի ձևավորումը և այլն:

Այսպիսով, կարելի է եզրահանգել, որ դատավճռի՝ որպես արդարադատության իրականացման ակտի հասարակության վրա գործած ազդեցությունը հիմնված է այն փաստի վրա, որ վերջինս պայմաններ է ապահովում օբյեկտիվ իրավիճակների առաջացման համար, որի դեպքում հասարակական հարաբերությունների զարգացման որոշակի աստիճանի վրա միտում է ստեղծվում առաջացած վեճերի իրավական ճանապարհով լուծման, ինչպես նաև միտում դեպի համապատասխանատվության արդարադատության իդեալի և հասարակական հարաբերությունների միջև, իրավական նորմերի և արդարադատություն իրականացնող պետական մարմինների գործողությունների համարժեքության:

Ղատավճիռն ունի նաև մեծ կանխարգելիչ-դատախարակական նշանակություն: Խորհրդային պետականության պատմության ողջ ընթացքում դատարանին պատվիրված էր իրականացնել հանցագործություն կատարած քաղաքացիներին համապատասխան ոգով դատախարակելու առաքելությունը [8]: Այդ կարգադրանքները հիմնված էին ինչպես միութենական հանրապետությունների օրենսդրության, այնպես էլ երկրում տիրող քաղաքական և բարոյական մթնոլորտի վրա: Բնականաբար այդպիսի իրավիճակում դատավորը ստիպված էր իր գործունեությունը համապատասխանեցնել նշված «կանոններին»: Դրա համար որոշ հեղինակներ դատավորին դիտարկում էին ոչ միայն որպես պետական, այլ նաև որպես հասարակական գործչի [9]:

Վ.Մ.Բորզովի կարծիքով՝ քրեական գործերով արդարադատություն իրականացնելիս քրեական դատավարության դատախարակական գործառույթը կասկածներ է հարուցում. «Մինչև դատավորին դատախարակական գործառույթներով օժտելը, օրենսդիրը պետք է նախատեսի քրեաիրավական օրենքի սանկցիաներում դատախարակական և կանխարգելիչ ասպեկտներ, մինչդեռ քրեական օրենքի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ օրենսդիրն ավելի կենտրոնացած է քրեական օրենքի պատժողականության վրա» [10]:

Սենք համաձայն ենք Ա.Վ.Բունինայի այն կարծիքի հետ, որ դատավորը պետք է ապահովի դատավարության դատախարակական ազդեցությունը և դատավճիռը պետք է ունենա դատախարակական ուղեհիշներ, սակայն միևնույն ժամանակ դատարանի կողմից դատախարակական խնդիրների լուծումը համարել նրա հիմնական գործառույթներից մեկը այդքան էլ արդարացված չէ [11]:

Քրեական դատավարություն

Մեր կարծիքով քրեական դատավարությունը գործում է ինչպես դաստիարակչական, այնպես էլ կանխարգելիչ ազդեցություն դատավարության մասնակիցների և այլ անձանց վրա՝ նրանց մոտ իրավագիտակցության ձևավորման ուղղությամբ: Օրենքին համապատասխան իրականացվող դատավարությունը՝ հիմնված այնպիսի սկզբունքների վրա, ինչպիսին են բոլորի հավասարությունն օրենքի և դատարանի առջև, գործի արդարացի քննություն, անձի իրավունքները, ազատությունները և արժանապատվությունը հարգելու, և այն բարձրացնում է քաղաքացիների աչքերում օրենքի և դատարանի հեղինակությունը: Իսկ դատարանի դաստիարակչական դերը կարելի է ասել, որ արտացոլվում է դատավճռի օրինականության և արդարացիության մեջ: Այս առումով մեր համար միանգամայն ընդունելի է Ի.Յա.Ֆոինցկու եզրահանգումը, որի համաձայն՝ դատական ինչխանության վրա դրված է արդարադատությունը հասարակությունը հասցնելու պարտականությունը և իրագործվում է դա գործի արդարացի քննության և դատավճռի կայացման միջոցով [12]:

Հարկ ենք համարում ընդգծել, որ դատավճիռը կունենա դաստիարակչական նշանակություն միայն այն դեպքում, երբ այն տրամաբանորեն բխեցված լինի ամբողջ դատավարությունից և հիմնված լինի գործով հաստատված փաստերի վրա, իսկ այն դատավճիռը, որը կլինի անսպասելի և անկանխատեսելի դատական լսարանի համար, կունենա ուղիղ հակադարձ արդյունք: Ռուս դատավարագետ Ե.Վ.Եվստրատենկոն նշում է, որ արդարացի դատավճռի կայացումը ամենաարդյունավետ դաստիարակչական և կանխարգելիչ մեթոդն է, որով բարձրանում է օրենքի և երկրում իրականացվող արդարադատության հեղինակությունը [13]:

Դատավճիռն ունի նաև մեծ նշանակություն *դատավարության մասնակիցների իրավունքների պաշտպանության առումով:*

Խոսելով դատավճռի նշանակության մասին՝ հարկ ենք համարում նշել, որ դատարանի կողմից կայացվող դատավճռի արդարացիությունից է կախված քրեական գործի, դատավարության կողմերի պահանջների, այդ թվում՝ պետական շահի ճակատագիրը: Ցանկանում ենք ընդգծել նաև, որ քրեական դատավարությունը պետք է բոլոր անձանց իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության համար՝ ինչպես հանցագործությունից տուժածների, այնպես էլ ամբաստանյալների և մյուս մասնակիցների: Քրեական դատավարության տեսությունում առկա է այն մոտեցումը, որի համաձայն՝ չնայած պետք է ձգտել

անձնական և հասարակական շահերի միաժամանակյա բավարարման, սակայն ընտրություն կատարելու դեպքում նախապատվությունը պետք է տրվի վերջինին [14]:

Այսօր քրեական դատավարության տեսությունում վերակառուցվում է վերոնշյալ տեսակետը անձի սահմանադրական իրավունքների առավել երաշխավորված մթնոլորտ ստեղծելու տեսանկյունից [15]: Հենց անձանց իրավունքների պաշտպանության առաջնահերթությունն է կազմում նոր քրեադատավարական բարեփոխումների միջուկը, որի արդյունքում ակնկալվում է ստանալ որակապես նոր քրեական դատավարություն [16]:

Նշվածից ելնելով՝ կարիք է առաջանում նորովի հայացք նետել դատավճռի նշանակության վրա՝ հանրային և մասնավոր շահեր համակցության տեսանկյունից: Հանրայնության սկզբունքի համաձայն՝ դատավճռի նշանակությունն ամփոփվում է հանրության շահերի պաշտպանությամբ, որն իր մեջ ընդգրկում է ինչպես տուժողին, այնպես էլ մեղադրյալին [17]: Պետք է նկատել, որ ինչպես քրեական հետապնդումը և մեղավորների արդարացի պատիժ նշանակելը, այնպես էլ անմեղների նկատմամբ քրեական հետապնդմից հրաժարումը և անհիմն քրեական հետապնդման ենթարկված անձանց իրավունքների վերականգնումը պետք է հավասարապես պաշտպանվեն օրենսդրությամբ և լիարժեքորեն իրացվեն իրավակիրառ պրակտիկայում:

Մեր կարծիքով վերոնշյալ հանգամանքներով է պայմանավորված ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծի 15-րդ հոդվածի 1-ին մասի բովանդակությունը, որի համաձայն. «Կարույթի իրականացումը հանրային գործունեություն է, որի ընթացքում և արդյունքում ապահովվում է հանրային և մասնավոր շահերի հավասարակշռված պաշտպանությունը»: Միայն մասն կարգավորման պարագայում կարելի է խոսել քրեական դատավարության ասպարեզ ներգրավված անձանց իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանվածության բարձր աստիճանի մասին, որը կհամապատասխանի ինչպես միջազգային, այնպես էլ ներպետական նորմերի պահանջներին:

Այսօր արդեն ընդունված է, որ հանցագործությունների արագ և լրիվ բացահայտումը, հանցագործություն կատարած անձանց մերկացումն ամենևին այն միակ խնդիրը չէ, որի համար գործում է իրավապահպան համակարգը [18]: Այս առումով Ա.Ա.Շամարդինը գրում է. «Անձանց իրավունքների առաջնայնությունը ենթադրում է, որ քրեական դատավարությունը պետք է գործի

առաջին հերթին հանցագործությունից տուժած անձանց իրավունքների պաշտպանության համար, այլ ոչ թե անդեմ պետական շահի համար» [19]:

Ընդհանուր առմամբ, համաձայնվելով Շամարդինի հետ՝ հարկ ենք համարում նշել, որ դատավճիռը, հանդիսանալով պետության անունից կայացվող հեղինակավոր իրավական ակտ, պետք սպառնալի հանրային և մասնավոր շահերի համահունչ պաշտպանությունը: Մասնավորապես՝ մի կողմից բացառելով հանցագործություն չկատարած անձանց իրավունքների անհիմն սահմանափակումը, իսկ մյուս կողմից՝ թույլ չտալով, որ հանցագործության հետևանքով վնաս կրած տուժողը չկարողանա վերականգնել իր խախտված իրավունքները:

Ցանկանում ենք նաև նշել, որ այն անձը, ով տուժել է հանցագործությունից, ի վիճակի չէ սեփական ուժերով վերականգնել իր խախտված իրավունքները՝ չնայած կարող է հատկորեն իմանալ, թե ում կատարած արարքի հետևանքով է իրեն պատճառվել վնաս: Այս դեպքում միայն դատարանը, որպես պետական մարմին, այն էլ դատավճիռ կայացնելու միջոցով, և որոշ դեպքերում համապատասխան պատիժ կիրառելով՝ կարող է վերականգնել սոցիալական արդարությունը և միջոցներ ձեռնարկել հանցագործությունից տուժած անձի խախտված իրավունքները վերականգնելու համար: Եվ քանի որ դատավճիռը պարունակում է որոշում ամբաստանյալի մեղավորության և նրա նկատմամբ պատիժ նշանակելու վերաբերյալ, ինչպես նաև ներկայացված քաղաքացիական հայցի մասով այն ծառայում է որպես տուժողի, քաղաքացիական հայցվորի իրավունքները պաշտպանելու և վերականգնելու գործուն մեխանիզմ:

Այս առումով կարելի է միանշանակ եզրակացնել, որ հիմնական դատավարական ակտը, որի միջոցով քրեական դատավարական հարաբերություններում ներգրավված անձինք կարող են պաշտպանել իրենց իրավունքները և օրինական շահերը, հանդիսանում է հենց դատավճիռը: Բացի այդ, դատավճիռն ունի նաև *կոմպենսատոր նշանակություն*:

Պետությունն իրականում չի կարող բացարձակապես բացառել անձանց նկատմամբ կատարվող հանցավոր ոտնձգությունները՝ չնայած այն հանգամանքին, որ այդ անձինք գտնվում են պետության պաշտպանվածության ներքո: Եվ քանի որ պետությունն այդ իրավունքների պաշտպանվածությունը չի կարող ամբողջությամբ երաշխավորել, ստեղծում է գործուն մեխանիզմներ

հանցագործության հետևանքների նեյտրալիզացման համար: Դրա համար է, որ հանցագործությունից տուժածների դատավարական իրավունքների երաշխավորման նպատակով ծանրության կենտրոնը փոխվում է դեպի պետական մարմինների միջոցով կրած վնասների վերականգման մեխանիզմները: Տուժողը՝ որպես քաղաքացի, ում իրավունքները չի կարողացել պաշտպանել պետությունը հանցավոր ոտնձգությունից, իրավունք ունի սպասելու, ինչպես նաև պահանջելու իր խախտված իրավունքների վերականգնում և պատճառված վնասի հատուցում [20]:

Ինչպես իրավագիտորեն նկատում է Ա.Ա.Շամարդինը. «Քրեական գործով [ամբաստանյալին] մեղադրելիս տուժողը ոչ թե պաշտպանում է հասարակական, այլ իր անձնական շահը, որը հանցագործությամբ իր խախտված իրավունքների վերականգնումն է» [21]: Այս առումով, ինչպես արդարագիտորեն նկատում է պրոֆեսոր Չ.Վ.Մարկովան. «Տուժողի համար հաճախ առավել կարևոր է ոչ թե հանցագործին պատժելը, այլ պատճառված վնասի հատուցումը» [22]:

Սեր կարծիքով տուժողին, ինչպես նաև այլ անձին հանցագործությամբ պատճառված վնասի հատուցումը սոցիալական արդարության վերականգման բարձրագույն եղանակներից մեկն է: Այս առումով Վ.Մ.Բոգրովը նշում է. «Որպեսզի քրեական դատավարությունում դատարանի որոշումը համարվի արդարացիության հանդեպ, արդարադատության հիմնական խնդրի մեջ պետք է ներառել այնպիսի մասնիկներ, ինչպիսիք են պատճառված վնասի չափի սահմանումը և վերջինիս հատուցման կապակցությամբ որոշում կայացնելը» [23]:

ՄԱԿ-ի Կոնգրեսի հանցագործությունների գգուշացման վերաբերյալ եզրափակիչ փաստաթղթում (ԺՆՆ 1-2 սեպտեմբեր 1975թ.) գրված է. «Պատճառված վնասի սիմվոլիկ վերականգնումը դժվար թե ի վիճակի լինի թեկուզ մասամբ վերականգնելու տուժողների և նրանց ընտանիքների կրած տառապանքները՝ հատկապես հասարակության կողմից հոգատարության բացակայության պայմաններում» [24]:

Հանցագործության և իշխանության չարաչահման գոհերի համար հիմնական արդարադատության սկզբունքների վերաբերյալ հռչակագիրն ընդունված ՄԱԿ-ի Գլխավոր Վեհաժողովի կողմից 1985 թվականի նոյեմբերի 29-ին 40/34 բանաձևը հռչակում է պետության պարտականությունը տուժողների արդարադատության մատչելիության ապահովման և նրանց պատճառված վնասի արագորեն վերականգման, ինչպես նաև

Քրեական դատավարութուն

տուժածների իրավունքն արդարացի վերաբերմունքի և արժանապատվության ճանաչումը: Նշված բանաձևի 5-րդ կետի համաձայն. «Այն դեպքերում, երբ անհրաժեշտ է ստեղծել և ամրապնդել դատական և վարչական կառուցակարգերն այն նպատակով, որպեսզի զոհերին ապահովվի հատուցում ստանալու հնարավորությունը պաշտոնական և ոչ պաշտոնական ընթացակարգերի օգնությամբ, որոնք կլինեն օպերատիվ, արդար, հասանելի և մատչելի [25]:

Նշվածից կարելի է եզրակացնել, որ պետությունը պարտավոր է ներպետական օրենսդրության ուժով ստեղծել այնպիսի գործուն կառուցակարգեր, որոնք լիարժեքորեն կերաշխավորեն հանցագործության հետևանքով տուժած ցանկացած անձի կրած վնասների վերականգնումը: Ի դեպ, պետությունն ազատ է՝ ընտրություն կատարելու, թե ո՞ր եղանակով կապահովի անձանց այդ իրավունքը:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 158-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Քրեական դատավարությունում քաղաքացիական հայց կարող է հարուցվել յուրաքանչյուր պահի՝ սկսած քրեական գործի հարուցումից մինչև դատավճիռ կայացնելու համար դատարանի հեռանալը խորհրդակցական սենյակ»: Քրեական դատավարության համապատասխան նորմերի հիման վրա անձը, ում հանցագործությամբ պատճառվել է գույքային վնաս, իրավունք ունի քրեական դատավարության շրջանակներում ներկայացնելու քաղաքացիական հայց: Դատարանը պարտավոր է քննարկել քրեական գործով ներկայացված քաղաքացիական հայցը և արտացոլել համապատասխան եզրահանգումները դատավճիռի եզրափակիչ մասում»:

Քրեական դատավարությունում քաղաքացիական հայցը հանդիսանում է հանցագործությունից տուժած անձանց իրավունքների վերականգնման լրացուցիչ երաշխիք և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 360-րդ հոդվածի 1-ին մասի 10-րդ ենթակետի համաձայն՝ դատավճիռ կայացնելիս դատարանի լուծման ենթակա է նաև հետևյալ հարցը՝ քաղաքացիական հայցը ենթակա՞ է արդյոք բավարարման, ո՞ւմ օգտին և ի՞նչ չափով, ինչպես նաև պատճառված գույքային վնասը ենթակա՞ է արդյոք հատուցման, եթե քաղաքացիական հայց չի հարուցվել:

Ռ.Գ. Գերագույն դատարանի պլենումի 1996 թվականի ապրիլի 26 N1 որոշման մեջ նշվում է, որ դատարանը պարտավոր է դատավճռում բերել այն պատճառաբանությունները, որոնք հիմնավորում են քաղաքացիական հայցի ամբողջու-

թյամբ կամ մասնակի բավարարման, ինչպես նաև մերժման հիմքերը, նշելու համապատասխան հաշվարկներ կատարելու միջոցով գումարային չափերը, որը բավարարում է հայցվորի պահանջը, և օրենքի դրույթը, որի համաձայն՝ լուծվում է քաղաքացիական հայցը [26]:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի *Արամ Ստեփանի Սկրտչյանի* վերաբերյալ 2012 թվականի հունիսի 8-ի որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշման համաձայն. «(...) Հանցագործությամբ պատճառված նյութական վնասի առկայության դեպքում դատավճռով ենթակա են լուծման քաղաքացիական հայցին և վնասի հատուցմանը վերաբերող որոշակի հարցեր՝ կապված քաղաքացիական հայցն ամբողջությամբ կամ մասնակի բավարարելու, մերժելու կամ առանց քննության թողնելու, ինչպես նաև պատճառված գույքային վնասը հատուցելու հետ» [27]:

Նման կարևոր կարգավորման առկայությունը հիմնավորվում է նրանով, որ անձը պարտավոր չի լինում երկու անգամ քրեական և քաղաքացիական դատավարության կարգով փորձելու վերականգնել իր խախտված իրավունքները: Քրեական գործի քննության ընթացքում քաղաքացիաիրավական վեճի լուծումը նշում են Վ.Ա.Բարանովը և Ա.Ն.Պրիժենիկովան կանխում անհարկի ձգձգումները և նվազեցնում է քաղաքացիական հայցերի քանակը դատարաններում: Ինչպես նաև նվազում են միջոցների և ժամանակի վատնումը: Օրինակ՝ հայցվորն ազատվում է լրացուցիչ ծախսերից, իսկ վկաներն ազատվում են կրկնակի ցուցմունքներ տալու պարտականությունից [27]:

Ամփոփելով վերագրյալը՝ կարելի է եզրակացնել, որ դատավճիռը, հանդիսանալով արդարադատության իրականացման կարևորագույն ակտ, ունի մեծ դատավարական, սոցիալական, կանխարգելիչ-դաստիարակչական, իրավապաշտպան, կոմպենսատոր նշանակություն և առանց որի առկայության քրեական դատավարության մասնակիցների կողմից անհնար կլինեի լիարժեքորեն իրացնելու իրենց իրավունքները: Այդ պատճառով հեղինակը կարևորում է դատավճիռ կայացնելիս դատարանների կողմից քրեադատավարական օրենսդրությամբ նախատեսված կարգավորումների անշեղորեն պահպանման կարևորությունը: Միայն նման պայմաններում կայացված դատավճիռը որպես արդարադատության իրականացման ակտ, կարող է երաշխավորել, պաշտպանել և վերականգնել անձի խախտված իրավունքները և ազատությունները:

1. **Бунина А. В.** Приговор суда как акт правосудия. Его свойства: Дис. ... канд. юрид. наук. Оренбург, 2005, с. 42.
2. **Гуськова А.П.** Рецензия на учебник «Уголовно-процессуальное право Российской Федерации» // Российский судья, 2004, N2, с. 46, Макарова З.В. Гласность уголовного процесса: Монография/ Под ред. З.З. Зинатуллина. Челябинск: ЧГТУ, 1993, с. 27.
3. **Розозин Н.Н.** Избранные произведения. М., 1955, с. 290.
4. **Полянский Н.Н.** Уголовный процесс. М., 1911, с. 15.
5. **Бунина А.В.**, там же, с. 43.
6. ՀՀ վճարելի դատարանի 2014 թվականի մայիսի 31-ի թիվ ՏԳԳ/0030/01/13 որոշում կետ 21-րդ:
7. **Дусейнова Э.Г.** Приговор как акт правосудия // Ученые записки: Сборник научных трудов юридического факультета Оренбургского государственного университета. Выпуск 1. Оренбург, РИК ГОУ ОГУ, 2004, с. 251.
8. **Морщакова Т. Г.** Показатели качества работы судов первой инстанции по рассмотрению уголовных и гражданских дел // Организация судебной деятельности. М., 1977, с. 66-68, Бойков А. Д. К изучению эффективности уголовно-процессуального закона// Эффективность применения уголовного закона/ Под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. Б. Михайловской. М., 1973, с. 169.
9. Истина... и только истина! Пять бесед о судебной-правовой реформе. М., Юридическая литература, 1990, с. 76.
10. **Бозров В.М.** Современные проблемы российского правосудия по уголовным делам в деятельности военных судов (вопросы теории и практики). Екатеринбург, 1999, с. 39.
11. **Бунина А.В.**, там же, с. 46.
12. **Фойницкий И.Я.** Курс уголовного судопроизводства. В 2 т. Т. 1. СПб., 1896, с. 161.
13. **Евстратенко Е.В.** Защита свидетелей и потерпевших в уголовном процессе России. Автореферат дисс...канд. юрид. наук. - Челябинск, 2004, с. 14-15.
14. **Бунина А. В.**, там же, с. 47.
15. **Бунина А. В.**, там же, с. 48.
16. ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգ կետ 1.16-րդ:
17. **Меженина Л.А.** Публичность и официальность защиты// Реализация положений Конституции Российской Федерации в законодательстве. Материалы Международной научно-практической конференции, посвященной 10-летию Конституции Российской Федерации. Челябинск, 2003, с. 419.
18. **Бойков А., Демвдов И.** Конституционные вопросы изменения законодательства об уголовном судопроизводстве // Социалистическая законность. 1990, N1, с. 26.
19. **Шамардин Л.Л.** Проблемы развития частных начал в российском уголовном процессе. Оренбург, 2002, с. 52.
20. **Шадрин В.С.** Обеспечение прав личности при расследовании преступлений. М., ООО Издательство «Юрлитинформ», 2000, с. 36-37.
21. **Шамардин Л.Л.** Проблемы развития частных начал в российском уголовном процессе. Оренбург, 2002, с. 52.
22. **Макарова З.В.** Расширение прав потерпевшего - веление времени // Защита прав и законных интересов граждан, участвующих в уголовном процессе, как приоритетное направление в судопроизводстве/ Отв. ред. И.Ф.Демидов. Москва-Оренбург, Издательский центр ОГАУ, 1999, с. 43.
23. **Бозров В.М.** Современные проблемы российского правосудия по уголовным делам в деятельности военных судов (вопросы теории и практики). Екатеринбург, 1999, с. 34.
24. V Конгресс ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями. Экономические и социальные последствия преступности: новые задачи в области исследования и планирования. Женева, 1975, с. 26-27.
25. Юридический консультант. 2000. N7, с. 12.
26. П.19 Постановления Пленума Верховного Суда РФ от 29 апреля 1996 г. N1 "О судебном приговоре".
27. ՀՀ վճարելի դատարանի 2012 թվականի հունիսի 8-ի թիվ ԵԿԳ/0326/01/09 որոշման կետ 30:
28. **Баранов В.А., Приженникова А.Н.** Исполнение приговора суда в части исковых требований // Юридический мир. 2008, N3, с. 39.

ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՊԱՐՏԱԴԻՐ ԲԱԺԻՆ ՍՏԱՆԱԼԸ՝

ՈՐՊԵՍ ԸՍՏ ՕՐԵՆՔԻ ԺԱՌԱՆԳՄԱՆ ՏԵՍԱԿ

(ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԵՎ ԻՆՊԻՎԻԴՈՒՄԼԻՍՏԱԿԱՆ ԱՍՊԵԿՏԵՐԸ)

Ժառանգության պարտադիր բաժնի իրավունքը նախատեսվում է ՀՀ քաղ. օր. 71-րդ գլխում, որը վերաբերում է ըստ կտակի ժառանգությանը: Այս իրավունքն ավանդաբար համարվել է կտակի ազատությունը սահմանափակող ինստիտուտ: Ըստ էության, պարտադիր բաժնի իրավունքը ժառանգների իրավունքն է՝ ստանալու ժառանգություն՝ անկախ կտակարարի կամքից, կտակի ազատության դրսևորումից, այսինքն՝ ժառանգները ժառանգության պարտադիր բաժնին ստանում են օրենքի ուժով: Դա է պատճառը, որ այս ինստիտուտը մենք դիտարկում ենք հենց որպես ըստ օրենքի ժառանգման տեսակ:

Ժառանգության պարտադիր բաժնի իրավունքը բոլոր ժամանակներում եղել է գիտական բանավեճերի առարկա, և դա պատահական չէ: Կտակի ազատությունը, որի սահմանափակմանն է ուղղված եղել ժառանգության պարտադիր բաժնի իրավունքը, բոլոր ժամանակներում վկայել է կտակարարի (սեփականատիրոջ) ինդիվիդուալիզմի մասին՝ սեփական հայեցողությամբ որոշելու իր գույքի ճակատագիրը: Կտակարարի նման ազատությունը միշտ էլ կարիք է զգացել սահմանափակման, որին էլ ծառայել է ժառանգության պարտադիր բաժնի իրավունքը, որի միջոցով սուվերենը փորձել է սեփականատիրոջը պահել ընտանիքի բարօրության ապահովման դիրքերում, իսկ ընտանիքի բարեկեցությունը և կայունությունը նաև հասարակության և պետության կայունությունն է: Սա նշանակում է, որ օրենսդիրը, բոլոր ժամանակներում նախատեսելով ժառանգության պարտադիր բաժնի իրավունքը, եղել է պետական-հասարակական շահերից: Սա իր հերթին նշանակում է, որ ժառանգության պարտադիր բաժնի իրավունքը ստիպում է սեփականատիրոջը

ինդիվիդուալիստական ձգտումները գուժակցել, ներդաշնակեցնել, հավասարակշռել կոլեկտիվիստական ասպեկտների հետ:

Ժառանգության պարտադիր բաժնի իրավունքը, որպես ինստիտուտ, գտնվում է մասնավոր և հանրային շահերի բախման կիզակետում, որից խուսափելն անհնար է, խնդիրն ընդամենը այդ հակամարտության չափավորության ապահովումն է, երբ անհատական շահերը չպետք է գերակայություն ստանան կոլեկտիվ շահերի նկատմամբ, ու նաև հակառակը: Երկու ասպեկտներից որևէ մեկի բացարձակացումը կարող է լուրջ խնդիրներ առաջ բերել, մի դեպքում անհատը կարող է դառնալ անկառավարելի, ով կարող է մերժել սոցիալական անհրաժեշտ պահանջներն ու իմպերատիվները, մյուս կողմից սոցիումը (հասարակությունը) կարող է ճզմել անհատին՝ զրկելով նրան ինքնուրույնությունից, նախաձեռնողականությունից, ինքնուրույն կերպարից, որի արդյունքում տուժելու է նաև հենց ինքը՝ պետությունը:

Ստորև կներկայացնենք, թե ինչպիսի տարաբնույթ, շատ հաճախ՝ իրարամերժ գնահատականների տեղիք է տվել ժառանգության պարտադիր բաժնի իրավունքը և կփորձենք, նոր ժամանակների հրամայականները հաշվի առնելով, հասկանալ հիշյալ ինստիտուտի իրավական կարգավորման խնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում:

Նախ՝ նշենք, որ այնպիսի կատարյալ իրավական համակարգում, ինչպիսին Հին հռոմեականն էր, ի սկզբանե չէր նախատեսվում ժառանգության պարտադիր բաժնի իրավունքը. հայտնի է, որ 12 տախտակներով որևէ նման ինստիտուտ չէր նախատեսվում, և կտակարարն օգտվում էր կտակային անսահմանափակ ազատության սկզբունք-

ՊԵՏԱԿԱՆ ԳԵՂԵՍՏՄԱՐԲԵՐ 2014 12 (186)

ՊԱՏԱԿԱՆ Իշխանություն

քից¹: Ինչպես նշում է Յուլիուս Բարոնը, ծնողները Հին Հռոմում շատ հաճախ չարաշահում էին իրենց այս իրավունքը և երեխաներին գրկում էին ժառանգությունից (sui և postumi): Ժողովրդական պատկերացումներում աստիճանաբար ամրանում էր այն համոզմունքը, որ զավակները դեռևս հոր կենդանության օրոք հանդիսանում են նրա սեփականության համասեփականատերեր: Ժողովրդական այս համոզմունքը հիմք տվեց Հին հռոմեական իրավաբաններին հանդես գալ օրենքի մեկնաբանություններով, որոնց համաձայն՝ հայրը կարող էր իր իշխանությունը գործադրել և զավակներին արգելել կառավարելու սեփականությունը կամ սահմանափակել նրանց մասնակցությունն այդ հարցում: Բայց երբ հայրը կտակով փորձում էր նրանց զրկել ժառանգությունից, ապա ընդհանուր սեփականությունը վերածվում էր անհատական սեփականության, որի պարագայում կազմված կտակը դառնում էր անվավեր²: Սա առաջին քայլն էր՝ սահմանափակելու կտակարարի կտակային անսահմանափակ ազատությունը: Այնուհետև Հին Հռոմում ձևավորվեց արդեն ժառանգության պարտադիր բաժնի իրավունքը, որը դրսևորվում էր երկու ձևով՝ ֆորմալ (ձևական) և մատերիալ (նյութական): Ֆորմալ պարտադիր ժառանգման դեպքում կտակարարն իրավունք ուներ կտակային կարգադրություն անել մերձավոր ազգականների առնչությամբ՝ անկախ նրանից, թե որքանով արդար կարող էին լինել նման կարգադրությունները: Իսկ մատերիալ պարտադիր ժառանգման դեպքում կտակարարը պետք է արդարացի կարգադրություններ աներ ժառանգների առնչությամբ³:

Նոր ժամանակների բնական իրավունքի տեսության հիմնադիր Հյուգո Գրոցիոսը համարում էր, որ կտակն ունի **jus naturale**⁴ արմատներ, որ կտակարարը կտակով տնօրինում է իր գույքը՝ ցանկացած ժամանակ հնարավորություն ունենալով փոփոխել իր կարգադրությունը: Կտակը համարելով jus naturale-ի ինստիտուտ՝ փաստորեն Հյուգո Գրոցիոսը տեղ չէր թողնում պարտադիր բաժնի իրավունքով ժառանգման ինստիտուտի համար⁵: Հյուգո Գրոցիոսին հակադրվեց գերմանացի իրավագետ Պուֆեն-

դորֆը՝ նշելով, որ կտակը ոչ թե jus naturale-ի ինստիտուտ է, այլ ավելի շուտ պոզիտիվ իրավունքի ինստիտուտ, որը չի կարող օգտվել անսահման ազատությունից (ինչպիսի հնարավորություն տալիս էր jus naturale-ը), այլ պետք է սահմանափակվի ժառանգության պարտադիր բաժնի իրավունքով⁶:

Ինչպես նշում է Ա.Կ.Ռիխտերը, այն հանգամանքը, որ ժառանգման իրավունքն ըստ էության բխում է կտակից, իսկ վերջինս էլ կարգադրություն անելու սեփականատիրոջ jus naturale իրավունքն է, տիրապետող մնաց մինչև 18-րդ դարը, երբ այլ մտեցում ձևավորվեց շնորհիվ գերմանացի փիլիսոփա Ի. Կանտի: Ի. Կանտի մտեցումն այն էր, որ ցանկացած պարագայում, երբ ժառանգությունն անցնում է ժառանգներին, դատելի է ունենում ժառանգատուի կամքով⁷: Իսկ ահա գերմանացի փիլիսոփա Ի. Ֆիխտենն նշում էր, որ կտակն ընդհանրապես պետք է դուրս բերել jus naturale-ի շրջանակներից և վերագրել պոզիտիվ իրավունքին, որ պետությունը, իր քաղաքական, տնտեսական ու սոցիալական խնդիրներից ելնելով, սահմանում է ըստ կտակի ժառանգման կանոնները⁸:

Ժառանգման իրավունքի jus natural ընկալման ժամանակաշրջանն ավարտվեց գերմանացի փիլիսոփա Գ. Հեգելի տեսությամբ, երբ հիմնավորվեց, որ ոչ թե ըստ կտակի ժառանգումն է առաջնային, այլ ըստ օրենքի ժառանգումն է առաջնային, որ կտակն է ավելի շուտ բխում ըստ օրենքի ժառանգումից: Ըստ Գ. Հեգելի՝ ժառանգման իրավունքի հիմքն ընտանիքն է ու վերջինիս իրավական ամբողջությունը: Գ. Հեգելը համարում էր, որ ժառանգությունը ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ ժառանգի կողմից այն գույքի տիրապետում, որն ըստ էության հանդիսանում է ընտանեկան գույք: Իրերի դրությանն այդպեպ նայելու պարագայում կտակն ընդհանրապես մղվում է հետին պլան, կտակին չի վերագրվում ազատության անսահմանություն:

Գերմանացի իրավագետ Կ. Բրունսը զարգացրեց Գ. Հեգելի մտեցումը՝ համարելով, որ ժառանգման իրավունքի հիմքը ոչ թե ընտանիքն է, այլ սոցիալական կյանքը: Ընտանիքն այստեղ ունի ընդամենը այն նշա-

Քաղաքացիական իրավունք

նակությունը, որ հենց ընտանիքի միջոցով է անհատը կապվում հասարակության, պետության, ազգի հետ, ուստի անհատի մահվան դեպքում նրա գույքն անցնում է սոցիումին, որի ամենաառաջին օղակը, որի հետ անմիջականորեն առնչվում է անհատը, հենց ընտանիքն է: Այսինքն, ժառանգման պարագայում, երբ գույքն անցնում է ընտանիքին, համարվում է, որ գույքն անհատից անցնում է հենց սոցիումին՝ ի դեմս ընտանիքի: Փաստորեն, Կ. Բրունսն այսպես հիմնավորում է, որ սեփականությունը ոչ մի պարագայում չի հանդիսանում ընտանեկան կատեգորիա, սեփականությունը միշտ մնում է որպես անհատական կատեգորիա, որն ընտանիքի միջոցով անցում է կատարում սոցիումին, որտեղ կարող է իր դերն ունենալ անհատի կամքը: Կ. Բրունսն ըստ էության ակնարկում է ինդիվիդուալիստական ասպեկտի մասին, երբ անհատն այնքան էլ կամակատարը չէ սոցիումին, այլ կարող է տնօրինել թե իր ճակատագիրը, թե իր գույքի ճակատագիրը:

Համաձայնելով Կ. Բրունսի հետ՝ Բրոչյեն ընդունում է, որ անհատական սեփականության գաղափարից անխուսափելիորեն հետևում է կտակային կարգադրության ազատությունը: Բայց միայն սրանով չի ավարտվում Բրոչյեի մտտեցումը: Նա նշում է. «Ազատությունն առանց բարձրագույն օրենքի, մնում է անհասկանալի երևույթ: Սկզբունքորեն յուրաքանչյուր ոք կարող է ազատորեն տնօրինել իր գույքը, բայց այդ ազատությունը պետք է ենթարկվի որոշակի բարոյականության: Յուրաքանչյուր սերունդ պետք է հոգա այն սերնդի մասին, որը պետք է փոխարինի իրեն, իսկ փոխարինող սերունդը ներկայանում է առաջին հերթին ընտանիքի կերպով»⁹:

Ֆ. Տրոնչեն, զարգացնելով վերջին մտտեցումը, գրում է. «Քաղաքացիական իրավունքը պետք է հիմնված լինի բնական իրավունքի վրա: Այս առումով՝ Հին հռոմեական իրավունքը չի կարող օրինակ ծառայել, քանի որ Հին հռոմեական իրավունքն անսահմանափակ իրավունքներ վերապահեց ընտանիքի հորը՝ երեխաների նկատմամբ: Իսկ դա նշանակում էր՝ շեղում բնական իրավունքից: Բնական իրավունքը պահանջում է, որ ով

երեխա է ունենում, նրան էլ պետք է թողնի իր գույքն ու ունեցվածքը»¹⁰:

Նույն դիրքերից է հարցին նայում Կ.Պ.Էմիրլովը, ում համար ժառանգության պարտադիր բաժինը հիմնված է ժառանգատուի բարոյական պարտքի գաղափարի վրա, որի նպատակը կտակարարի կամայականության զսպումն է: Սեփականատերն իրավունք ունի տնօրինել իր գույքը, սակայն այդ ազատությունը կարող է լինել միայն օրենքի շրջանակներում, իսկ օրենքը հաշվի է առնում ոչ միայն անհատի, այլև հասարակության, ներառյալ՝ նրա կարևորագույն օղակի՝ ընտանիքի շահերը¹¹:

Շատ ավելի ինքնատիպ ու հստակ է Դ.Ի.Ազարևիչի մտտեցումն այս հարցում: Դ.Ի.Ազարևիչը համարում է, որ կտակի լիակատար ազատությունը կարող է վիրավորել հասարակության բարոյական հիմքերը: Ծնողներն առաջին հերթին իրենք են մտահոգված իրենց զավակների մասին, ծնողական սերն իր երեխայի հանդեպ արդեն իսկ կարող է լինել որոշակի սահմանափակող մեխանիզմ կտակային անսահմանափակ ազատության իրացման ճանապարհին: Սակայն դրանով հանդերձ՝ պետությունը չպետք է ժառանգման հարցում հենվի հենց միայն այդ ենթադրության վրա, չի կարելի բարոյական պարտականության կատարումը թողնել հենց միայն անհատական խղճին¹²:

Իրավագիտական շրջանակներում քիչ չեն հեղինակները, ովքեր ընդհանրապես դեմ են ժառանգության պարտադիր բաժնի իրավունքի ինստիտուտին: Այս տեսակետն արտահայտող հեղինակների առաջին շարքերում էր Ֆ. Լե-Պլեն: Ֆ. Լե-Պլենի կարծիքով՝ ասպացուցված չէ, որ ընտանիքի գոյությունը, ովքեր կարող են իրենց զավակներին զրկել ժառանգությունից, այնքան մեծ թիվ են կազմում, որ անհրաժեշտություն է առաջանում սահմանափակելու նրանց կտակային ազատությունը: Անգլիայում և Միացյալ Նահանգներում ընդհանրապես նախատեսված չէ ժառանգության պարտադիր բաժնի իրավունքը, սակայն այդ հանգամանքը որևէ կերպ չի հանգեցրել ծնողական իրավունքների չարաշահման և կտակային կամայականությունների: Ֆ. Լե-

Պլենն միևնույն ժամանակ նշում էր, որ ժառանգության պարտադիր բաժնի իրավունքը կարող է այլատերել երիտասարդ սերնդին, նրան դնել անհոգ սպասումների ու վայելքների մեջ՝ նրանց մեջ մոռացնել տալով ծնողների և ողջ հասարակության հանդեպ հարգանքն ու պարտավորվածության զգացումը: Եվ այդ չարիքի դեմ կարելի է պատմեշել հենց կտակային անսահմանափակ ազատության ինստիտուտով:

Ժառանգության պարտադիր բաժնի իրավունքի ինստիտուտի համոզված հակառակորդ էր գերմանացի իրավագետ Մեյերսբորգը: Ժառանգման հիմքում դնելով ընտանիքը՝ նա համարում էր, որ ժառանգատուի կողմից գույքի փոխանցումն իր ընտանիքի անդամներին, ըստ էության, նրանց հանդեպ այնպեսուայնպես պարտավորությունների կատարումն է, իսկ եթե չկա նման այիմենտային անհրաժեշտություն, ապա ժառանգատուն ազատ է այդ գույքի կապացույթյամբ կարգադրություններ անելու հարցում¹³: Նա նույնիսկ հայտարարում է, որ իրենք Գերմանիայում ավելի շատ համակրում են անգլիական սոցիալական և քաղաքական կարգը, անգլիական ընտանեկան կյանքը, քան ֆրանսիական կամ Հին հռոմեական իրավունքը և նրանում անհարկի սահմանափակումները:

Շարլ Մոնտեսքյոն գրում է, որ բնական իրավունքը ծնողին ստիպում է կերակրել զավակին, հոգ տանել նրա մասին, իսկ ինչ վերաբերում է նրան ժառանգություն թողնելուն, ապա այդ պահանջը ոչ թե բնական իրավունքից է բխում, այլ ավելի շուտ սահմանվում է յուրաքանչյուր պետության քաղաքացիական օրենքներով¹⁴: Ինչպես նկատում ենք, Շ. Մոնտեսքյոն նույնպես ակնարկում է ժառանգատուի անսահմանափակ ազատության մասին, որ նա ոչնչով պարտավորված չէ իր ժառանգների հանդեպ:

Շատ ավելի սուր է արտահայտվում Ա.Միասկովսկին. «Կտակին ազատությունն ավելի մեծ պատասխանատվություն է դնում ընտանիքի գլխի վրա, ընտանիքի գլուխը ստանձնում է մեծ իշխանություն և հնարավորություն է ստանում իր ձեռքում պահել ընտանիքի բարեկեցության և բարօրության հարցը: Այն հանգամանքը, որ կտակային

ազատությունը կարող է հանգեցնել քաղաքական և տնտեսական հաջողությունների, հստակ երևում է Անգլիայի և Հյուսիսային Ամերիկայի օրինակով: Կտակային անսահմանափակ ազատության սկզբունքը զավակներից վերցնում է հույսը, որ նրանք ցանկացած պարագայում կարող են գույք ստանալ ծնողներից, ինչը զավակներին մղում է ինքնուրույն աշխատանքի ու վաստակի: Այս պարագայում ավելի ճիշտ են կառուցվում ծնող-զավակ հարաբերությունները, հետևաբար և այդքանով՝ հասարակական հարաբերությունները դառնում են ավելի կայուն ու կարգավորված: Ա. Միասկովսկու նման մտածողությունը կապված էր այն իրողության հետ, որ Ֆրանսիայում բուրժուական հեղափոխությունից հետո ծնողական իշխանությունը գնալով թուլանում էր՝ հանգեցնելով ընտանիքի հիմքերի քայքայման, ինչը նաև հասարակական դեմոկրատիզացիայի պատճառ կարող էր հանդիսանալ: Դրա համար անհրաժեշտ էր բարձրացնել ծնողական իշխանության դերը, ինչը միանշանակ կարող էր ապահովվել նաև ի հաշիվ կտակային անսահմանափակ ազատության սկզբունքի:

Սահմանափակվելով քննարկվող ինստիտուտի առնչությամբ հնչած կողմ և դեմ տեսակետների այս ընտրանիի ներկայացմամբ՝ պետք է ավելորդ անգամ արձանագրել, որ հիշյալ ինստիտուտն ուղղակի առնչություն ունի երկրում և ժողովրդի կյանքում ընթացող քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական տեղաշարժերի հետ, որ այս ինստիտուտն ուղղակի կապ ունի ազգային իրավագիտակցության և ազգային ավանդույթների հետ, որոնց ազդեցությունն այս ինստիտուտի գոյության ապահովման հարցում անհնար է անտեսել: Մասնագիտական գրականության մեջ ևս հնչում է այն տեսակետը, որ անկախ ժառանգության պարտադիր բաժնի իրավունքի վերաբերյալ ռացիոնալ կամ իռացիոնալ գնահատականներից, այս ինստիտուտն իր պատմական գոյությամբ մտել է ժողովրդական իրավագիտակցության մեջ և նրան այնտեղից դուրս մղելն այնքան էլ հեշտ խնդիր չէ: Բոլոր այն երկրներում, որտեղ պատմականորեն առանձնակի նշանակություն չի տրվել կտակին, ժո-

Քաղաքացիական իրավունք

դավրդական գիտակցության մեջ ավանդաբար նստած է եղել այն միտքը, որ ժառանգությունը պետք է փոխանցվի ընտանիքի անդամներին, առաջին հերթին՝ զավակներին: Եվ թեև 19-րդ դարից սկսված՝ ինդիվիդուալիստական տենդենցներին, որոնց ֆոնին արդեն ակտիվ շրջանառության մեջ է մտնում ըստ կտակի ժառանգումը, և իր համար գոյության իրավունք է պահանջում կտակի ազատության սկզբունքը, այնուամենայնիվ ժողովրդական իրավագիտակցության մեջ ավանդաբար նստած է, որ ժառանգատուի ընտանիքը պետք է ստանա ժառանգություն, որ ժառանգատուն չի կարող անսահմանորեն ազատ լինել որոշելու այդ հարցը, այսինքն՝ հիշյալ երկրներում կտակի ազատությունն անհրաժեշտաբար պետք է սահմանափակվի ժառանգության պարտադիր բաժնի իրավունքով: Ի դեպ, այս իրողությունն ընդունում են նաև բոլոր այն հեղինակները, ովքեր հայեցակարգային դիրքերից ելնելով՝ մերժում էին ժառանգության պարտադիր բաժնի իրավունքը:

Ժառանգության պարտադիր բաժնի իրավունքի հիմնախնդիրը չի սահմանափակվում ընդամենը այն հարցով, թե որքանով է անհրաժեշտ այս ինստիտուտը: Նույնիսկ այն պարագայում, երբ այս ինստիտուտի կիրառումը համարվում է անհրաժեշտ և նպատակահարմար, ծագում են նոր հարցեր՝ կապված ժառանգության պարտադիր բաժնի իրավունք ունեցող անձանց շրջանակի, ժառանգության պարտադիր բաժնի չափի և այլնի հետ: Բոլոր այս հարցերը ևս որոշակիորեն կարող են ազդել կտակարարի կտակային ազատության ու ինդիվիդուալիստական ինքնադրսևորման, ինչպես նաև տրամագծորեն հակառակ երևույթի՝ *jus naturale*-ի կիրառման շրջանակների ընդլայնման մասին:

Մասնագիտական շրջանակներում բանավեճի առարկա է հանդիսացել այն հարցը, թե ժառանգության պարտադիր բաժնից հատկապես որ ազգականները պետք է օգտվեն: Ոմանք համարում են, որ այդ իրավունքից անառարկելիորեն պետք է օգտվեն վայրընթացները, վերընթացները և ամուսինը՝ որպես կտակարարին բնությունից (*jus naturale*-ի տեսանկյունից) առավել մոտ

կանգնած անձինք, ընդ որում այստեղ որևէ նշանակություն չպետք է տրվի այն հարցին, թե արդյոք այդ անձինք հանդիսանում են կտակարարի ընտանիքի անդամներ: Ի դեպ, նման մոտեցման հիմքում ընկած էր դեռևս Հուստինիանոսի կարգավորումը, որի համաձայն՝ ժառանգները պարտադիր կարգով ժառանգություն էին ստանում կտակարարից՝ անկախ կտակարարի հետ ունեցած ազնատական¹⁵ կամ կոգնատական¹⁶ կապից (*qui est agnatus, et cognatus est*¹⁷): Ժառանգության պարտադիր բաժնի իրավունք ունեին մերձավոր ազգականները՝ անկախ որևէ հանգամանքից¹⁸: Առանձին մասնագիտական շրջանակներ համարում են, որ ժառանգության պարտադիր բաժնի իրավունք պետք է վերապահվի կտակարարի այն մերձավոր ազգականներին, որոնք նրա հետ կապված են ոչ միայն *jus natural*-ով, այլև կապված են ընտանեկան-սոցիալական կապերով: Այսինքն՝ այստեղ խնդիր է դրվում սոցիալիզացնել ժառանգության պարտադիր բաժնի իրավունքը: Նկատելի է, որ այս տեսակետի կողմնակիցները ժառանգության պարտադիր բաժնի իրավունքը բնական իրավունքի հարթությունից տեղաշարժում են դեպի պոզիտիվ իրավունքի հարթություն: Վերջին տեսակետի համոզված կողմակից է ռուս հայտնի ցիվիլիստ Կ.Գ.Կավելինը: Կ.Գ.Կավելինը նշում էր, որ եթե նախկինում ընտանիքն անբաժանելի տնտեսություն էր ընտանիքի գլխի անսահմանափակ իշխանության շնորհիվ, ապա ներկայումս ընտանիքը շատ հեռացել է այդ կարգից, ընտանիքի յուրաքանչյուր անդամ ունի իր իրավասուբյեկտությունը և կարող է ազատորեն լքել ընտանիքը: Այս պարագայում ընտանեկան տնտեսության միասնությունն արդեն հնարավոր է ապահովել միայն ընտանիքի անդամների միջև առկա բարոյական կապերի շնորհիվ՝ հիմնված փոխադարձ սիրո և հարգանքի, բարոյական պարտքի զգացումի, ինչպես նաև ընտանիքի կարիքավոր և անաշխատունակ անդամների հանդեպ խնամակալական զգացումի վրա: Երբ մերձավոր ազգականներն ընտանեկան մեկ հարկի տակ չեն, հետևաբար նրանց միջև թուլանում կամ բացակայում են նշված կապերը: Եվ որպեսզի այդ կապերը

լինեն ավելի հաստատ, պետք է ժառանգության պարտադիր բաժնի իրավունք վերապահել հենց ընտանեկան կապերի մեջ գտնվող մերձավորների նկատմամբ, դա կամրացնի ընտանեկան կայունության հիմքերը, հակառակ պարագայում մենք ընտանիքին կմղենք բարոյական անորոշության, ներանձնային կապերի թուլացման, երբ ընտանիքում գտնվող մերձավորը հոգուտ իրեն չնկատի առավելություններ ընտանիքից դուրս գտնվող մերձավորի նկատմամբ, նրա մոտ կնվազի շահագրգռվածությունը պահելու ընտանեկան կապերը, հոգալու միմյանց մասին: Կ.Դ.Կավելինն իր տեսակետն ամփոփում է հետևյալով. «Չի կարելի ճիշտ համարել միայն արյունակցական կապերի վրա հիմնված ըստ օրենքի ժառանգությունը: Ըստ օրենքի ժառանգությունը պետք է հիմնված լինի ընտանիքի և տնային կեցության սկզբունքի վրա, որ ժառանգատուի գույքը պետք է փոխանցվի միայն այն արյունակիցներին, ովքեր ժառանգատուի հետ ապրել են մեկ միասնական ընտանիքում, նրա հետ կիսել են էլ իրենց կյանքն ու ճակատագիրը»¹⁹: Դա կհանգեցնի ընտանիքի վերածննդի, դրա հետ միաժամանակ՝ ինդիվիդուալիզմի վերելքին, որ դրանով կապահովվի արդարությունն ու բարոյականությունը, որ դրանով կհավասարակշռվեն թե անհատական, թե սոցիալական գործոնները:

Ժառանգության պարտադիր բաժնի իրավունքի մյուս հիմնախնդիրը կապված է եղել նրա չափի հետ: Այստեղ ևս բախվում են բնական և պոզիտիվ իրավունքի, ինդիվիդուալիզմի և կոլեկտիվիզմի շահերը: Այս հարցն իր լուծման տարբերակներն է ունեցել դեռևս Հուստինիանոսի կողմից կացիայում: Մինչև Հուստինիանոսը, ժառանգության պարտադիր բաժինն ըստ օրենքի հասանելիք բաժնի 1/4 մասն էր կազմում²⁰: Հուստինիանոսն այդ չափը բարձրացրեց մինչև 1/3 և զ մաս՝ կախված նրանից, թե քանի երեխայի էր փոխանցվում ժառանգությունը²¹:

Մասնագիտական շրջանակները համարում են, որ պարտադիր բաժնի չափը կապված է բարոյական պարտքի հետ, ժառանգության պարտադիր բաժինը տրվում է հանուն արդարության: Այս պարագայում իսկապես խնդիր է դառնում այն հարցի լուծու-

մը, թե որքան չափն է ապահովում այդքան բարձրաձայնված արդարությունը՝ 1/4, 1/3, 1/2, թե մեկ այլ չափը: Բավական պարզ կերպով է այս գրովսկոտրուկին մոտենում Պետերսենը: Նա նշում է. «Անկասկած, շատ դժվար է սահմանել ժառանգության պարտադիր բաժնի չափը, որպեսզի այն համարվի արդարացի: Այստեղ նույն դժվարությունն է ծագում, ինչպիսին ծագում է մյուս հարցերի պարագայում: Երբ օրենսդիրն անհրաժեշտ է լինում վաղեմության ժամկետ սահմանել, այդ ժամկետը կարող է լինել մեկ, երկու կամ երեք տարի, կամ մեկ ամիս կամ վեց ամիս: Սահմաններն այստեղ բացարձակ չեն և կարող են փոփոխվել, բայց սահմանը, որպես այդպիսին, չի կարող չլինել: Արդարացի պետք է համարվի այն սահմանը, որն էլ կսահմանվի օրենքով»²²:

Ժառանգության պարտադիր բաժնի չափը որոշելու շատ ավելի հստակ հանգուցալուծում է առաջարկում Բուատոնդը: Ըստ նրա՝ ժառանգությունը պետք է բաժանվի երկու հավասար մասերի: Այդ մասերից մեկը պետք է ուղղվի գավակների պահանջների բավարարմանը, իսկ մյուս մասը պետք է ծառայի կտակարարի անհատական կամքի իրագործմանը²³: Այս մոտեցումն արժանացավ լուրջ մասնագիտական քննադատության՝ որակվելով որպես հարցի մեխանիկական լուծում: Թեև հանուն ճշմարտության պետք է ասել, որ անկախ հիմնավորումից՝ ռացիոնալ գաղափար կա դրված այս մոտեցման հիմքում: Ժառանգությանը կես բաժինը հատկացնել պարտադիր ժառանգներին, իսկ մյուս կես բաժինն ուղղել անձի անհատական կամքի դրսևորմանը, նշանակում է՝ հավասարակշռել այս հարցում բախվող ինդիվիդուալիզմին ու կոլեկտիվիզմին, բնական իրավունքին ու պոզիտիվ իրավունքին:

Ամփոփելով ժառանգության պարտադիր բաժնի իրավունքի ինստիտուտի էվոլյուցիան՝ նկատում ենք, որ նրա հիմքում կարող են դրվել ինչպես բնական իրավունքից, այնպես էլ պոզիտիվ իրավունքից բխող պահանջներ: Առանձին դեպքերում նաև գուգակցվում են այդպիսիք: Այս ինստիտուտն իր դրսևորումներով մի կողմից կարող է խթանել անհատականության, մյուս կողմից՝ կոլեկտիվիզմի զարգացումը: Այսինքն՝ պար-

Քաղաքացիական իրավունք

տաղի ժառանգման ինստիտուտը բազմաշերտ, բազմասպեկտ, բարդ երևույթ է, և այստեղ խնդիրն այն չէ, թե նշված գործոններից որ մեկին պետք է տրվի նախապատվություն, որ մեկն է առավել համապատասխանում ողջամտությանն ու արդարությանը: Խնդիրը հենց այն է, որ բոլոր այդ գործոնները հնարավորինս զուգակցվեն՝ ի նպաստ ինդիվիդուալիզմի և կոլեկտիվիզմի, ի նպաստ անհատի և ընտանիքի, ի նպաստ բնական և պոզիտիվ իրավունքի ներդաշնակեցման: Ասվածի լույսի ներքո փորձենք հասկանալ, թե ինչպիսին է ՀՀ օրենսդրության ներկա կարգավորումը, ինչպիսի ասպեկտներ են այստեղ հաշվի առնվել, ինչպիսին են զարգացման միտումները:

ՀՀ քաղ. օր. 1194-րդ հոդվածի համաձայն՝

1. Պարտադիր բաժին է համարվում ժառանգի իրավունքը, անկախ կտակի բովանդակությունից, ժառանգելու այն բաժնի առնվազն կեսը, որը նրան կհասներ ըստ օրենքի ժառանգելու դեպքում:

2. Ժառանգության բացման ժամանակ պարտադիր բաժնի իրավունք ունեն **ժառանգատուի անչափահաս երեխաները, ինչպես նաև օրենքով սահմանված կարգով հաշմանդամ կամ անգործունակ ճանաչված կամ 60 տարեկան դարձած ժառանգատուի երեխաները, ամուսինը և ծնողները:**

3. Պարտադիր բաժնի չափը որոշելիս հաշվի է առնվում այն ամենը, ինչ նման բաժնի իրավունք ունեցող ժառանգը որևէ հիմքով ստանում է ժառանգությունից՝ ներառյալ՝ նման ժառանգի օգտին սահմանված կտակային հանձնարարության արժեքը:

Հայաստանի օրենսդիրը պարտադիր ժառանգման իրավունքով է օժտել միայն ըստ օրենքի առաջին հերթի ժառանգներին, որոնք jus naturale-ի տեսանկյունից համարվում են ժառանգատուի մերձավոր արյունակիցները: Բայց ՀՀ օրենսդիրը չի հիմնվել բացառապես jus natural-ի վրա, այլ մերձավոր արյունակիցների պարտադիր ժառանգման իրավունքը կապել է համապատասխանաբար նրանց անչափահասության, հաշմանդամության, անգործունակության և տարիքային անաշխատունակության հետ:

Վերջին հանգամանքները վկայում են այն մասին, որ ՀՀ օրենսդիրը պարտադիր բաժնի իրավունքով ավելի շուտ սոցիալ-ընտանեկան հարցեր է լուծում: Նման մոտեցումը մեր օրենսդիրը որդեգրել է ոչ պատահակաճորեն: Դա պայմանավորված է ոչ վաղ անցյալում խորհրդային համակարգին պատկանելությամբ: Խորհրդային օրենսդիրը ողջ խորհրդային իրավական համակարգում սահմանել էր, որ ժառանգության պարտադիր բաժնի իրավունքից օգտվում էին կտակարարի անչափահաս երեխաները, չափահաս, սակայն անաշխատունակ զավակները, անաշխատունակ ամուսինը, անաշխատունակ ծնողները և այն անձինք, որոնք առնվազն մեկ տարի՝ մինչև ժառանգատուի մահանալը գտնվել են նրա խնամքի ներքո²⁴: Ի դեպ, նշենք, որ Խորհրդային Միությունում մինչև 1945 թվականը՝ ժառանգության պարտադիր բաժնի իրավունք նախատեսվում էր ըստ օրենքի միայն այն ժառանգներին, որոնց 18 տարին դեռևս չէր լրացել²⁵: Փաստորեն խորհրդային կարգերի սկզբնական շրջանում շեշտը դրվում էր բացառապես սոցիալական ասպեկտի վրա՝ այն էլ խիստ սահմանափակ շրջանակներում: Հետագայում արդեն ընդլայնվեց պարտադիր բաժնի իրավունք ունեցող ըստ օրենքի ժառանգների շրջանակը՝ ներառելով այն կատեգորիաներին, որոնք ներկայացվեցին վերևում:

Հետխորհրդային նորանկախ Հայաստանը հիմնականում կրկնեց խորհրդային տարիների մոտեցումը, սակայն մեկ տարբերությամբ, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքը չի նախատեսում ժառանգության պարտադիր բաժնի իրավունք այնպիսի կատեգորիայի համար, ինչպիսին ժառանգատուի խնամքի ներքո առնվազն մեկ տարի գտնված կարիքավոր անձինք: Կասկածից վեր է, որ որքան սահմանափակ է ժառանգության պարտադիր բաժնի իրավունք ունեցող անձանց շրջանակը, այնքան մեծ է կտակարարի կտակային ազատությունը, այնքան օրենսդիրը պայմաններ է ստեղծում ժառանգատուի ինդիվիդուալիստական զարգացումների համար: Այս ասպեկտով կարելի է պրոգրես արձանագրել մեր օրենսդրությանը: Ժառանգության պարտադիր բաժնի իրավունք վերապահել ըստ

օրենքի առաջին հերթի ժառանգներին (զավակ, ծնող, ամուսին) և դա պայմանավորել նրանց անաշխատունակությամբ, նշանակում է կրկին պայմաններ ստեղծել կտակալին ազատության համար: Այս տեսանկյունից ևս կարող ենք ասել, որ Հայաստանի օրենսդիրը, նախատեսելով կտակի ազատությունը սահմանափակող մեխանիզմ՝ ի դեմս ժառանգության պարտադիր բաժնի իրավունքի, «կապում է այդ ինստիտուտի ձեռքերը» և այդքանով խրախուսում է ժառանգատուի կողմից կտակալին ազատության: Կարելի է փաստել, որ մեր օրենսդրությամբ ինդիվիդուալիզմը գերակայություն է ստացել կոլեկտիվիզմի նկատմամբ, մասնավոր-իրավական կարգավորումը նախապատվություն է ստացել հանրային-իրավական կարգավորման նկատմամբ: Բնականաբար, խորհրդային ծայրահեղ հանրայնացված համակարգից նոր համակարգին անցումը պետք է միաված լիներ ինդիվիդուալիզմի զարգացմանը, սակայն ինդիվիդուալիզմի ծայրահեղացումը նույնքան վտանգավոր է, որքան հանրայնացման ծայրահեղացումը: Ինչպես նշում է ռուս իրավագետ Յ.Ա.Տիխոմիրովը. «Կարիք չկա հասարակության մեջ արհեստականորեն բացարձակացնել անհատականության սկզբունքը և մարդու իրավունքներն ու ազատությունները հակադրել հասարակությանը և պետությանը: Մասնավոր-իրավական կարգավորումը չի կարող լինել առանց հանրային-իրավական կարգավորման»²⁶: Անտարակույս, օպտիմալ տարբերակը դրանց հավասարակշռումն է: Իզուր չէ, որ ռուս հայտնի իրավագետ Վ.Ֆ.Յակովլևը գրում է. «Մասնավոր և հանրային իրավունքի արդյունավետ հարաբերակցությունն ու համագործակցությունը դառնում են Ռուսաստանի իրավական համակարգի զարգացման և կատարելագործման ամենաակտուալ պրոբլեմը»²⁷: Կասկածից վեր է, որ դա հավասարապես վերաբերում է նաև Հայաստանի երիտասարդ իրավական համակարգին:

Մեր համոզմունքով, կտակալին ազատությունը, որպես ազատության և ինդիվիդուալիզմի դրսևորում, պետք է ունենա իր ողջամիտ սահմանները, պետք է ենթարկվի որոշակի պահանջների: Կրկին ցանկանում

ենք հիշել և մեջբերել Բրոշյեի խոսքերը. «Ազատությունն առանց բարձրագույն օրենքի, մնում է անհասկանալի երևույթ: Սկզբունքորեն յուրաքանչյուր ոք կարող է ազատորեն տնօրինել իր գույքը, բայց այդ ազատությունը պետք է ենթարկվի որոշակի բարոյականության: Յուրաքանչյուր սերունդ պետք է հոգա այն սերնդի մասին, որը պետք է փոխարինի իրեն, իսկ փոխարինող սերունդը ներկայանում է առաջին հերթին ընտանիքի կերպով»²⁸: Այդ բարձրագույն օրենքը բնական իրավունքն է, որին ականջալուր՝ Գերմանիան²⁹ և Ֆրանսիան³⁰ իրենց օրենսդրությամբ ժառանգության պարտադիր բաժնի իրավունք են վերապահել ժառանգատուի զավակներին, ծնողներին և ամուսնուն՝ անկախ որևէ հանգամանքից: Հայաստանի օրենսդիրը պետք է հաշվի առնի բնական իրավունքի պահանջները և ժառանգության պարտադիր բաժնի իրավունք վերապահի ըստ օրենքի առաջին հերթի ժառանգներին՝ անկախ որևէ հանգամանքից:

Հատուկ ցանկանում ենք նշել մի հանգամանքի մասին, որը ոչ բոլոր պետությունների օրենսդրությամբ է պաշտպանվում, իսկ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությանն ընդհանրապես (ինչպես նաև հետխորհրդային բոլորի մյուս հանրապետություններին) հայտնի չի եղել: Խոսքը վերաբերում է նրան, որ պարտադիր բաժնի իրավունք ունեցող ժառանգների միջև ևս պետք է տարբերակում դրվի: Բնական իրավունքից հետևում է, որ վայրընթաց ազգականներն ու ամուսինը (ով էլ ապահովում է վայրընթացների կապը ժառանգատուի հետ) ավելի մոտ են կանգնած ժառանգատուին, քան վերընթաց ազգականները: Այստեղից հետևում է, որ պարտադիր բաժնի իրավունքը նրանց պարագայում տրամաբանական չէ հավասարապես սահմանել: Նման մոտեցում ունի Ավստրիայի օրենսդիրը՝ սահմանելով, որ ժառանգատուի զավակները և ամուսինը ստանում են ըստ օրենքի նրանց հասանելիք ժառանգության առնվազն գ-րդ բաժինը (Ավստրիայի քաղ. օր. 765-րդ պարագրաֆ)³¹, իսկ ծնողները ստանում են ըստ օրենքի հասանելիք ժառանգության 1/3-րդ մասը (Ավստրիայի քաղ. օր. 766-րդ պարագրաֆ)³²: Մեր համոզմամբ, նման մոտեցումն

Քաղաքացիական իրավունք

ավելի տրամաբանական ու ողջամիտ է և կարող է հաշվի առնվել ՀՀ օրենսդրության հետագա կատարելագործման տեսանկյունից:

ՀՀ քաղ. օր. 1220-րդ հոդվածի համաձայն. «Ըստ օրենքի ժառանգների թվին են պատկանում այն անաշխատունակ անձինք, ովքեր մինչև ժառանգատուի մահն առնվազն մեկ տարի գտնվել են նրա խնամքի ներքո: Ըստ օրենքի այլ ժառանգների առկայության դեպքում նրանք ժառանգում են այն հերթի ժառանգների հետ միասին, որը ժառանգության է հրավիրվում»: Օրենսդիրն այս կատեգորիային շնորհել է առանձնահատուկ կարգավիճակ, կարելի է նաև ասել, որ հիշյալ անաշխատունակ անձինք հավասարեցվել են ընդհուպ մինչև ըստ օրենքի առաջին հերթի ժառանգներին: Եվ դա պատահական չէ. առնվազն մեկ տարի գտնվել ժառանգատուի խնամքի ներքո, նշանակում է ժառանգատուի հետ գտնվել առանձնահատուկ հոգեբանական, բարոյական, մտավոր, սոցիալական, ընտանեկան կապերի մեջ, ներառյալ այն, որ կարող են ազգակցական-արյունակցական կապ ևս ունենալ (թեև ժառանգատուի հետ ազգակցական-արյունակցական կապ ընդհանրապես կարող էին չունենալ): Այս տեսանկյունից ողջամիտ և բարոյական է դրանց ևս ներառելը ժառանգության պարտադիր բաժնի իրավունք ունեցող անձանց շրջանակի մեջ:

ՀՀ օրենսդրությամբ՝ ժառանգության պարտադիր բաժնի չափ է սահմանվել ըստ օրենքի հասանելիք չափի առնվազն կեսը, այսինքն՝ զ բաժին, և սա այն պարագայում, երբ նախորդ՝ Հայկական ՍՍՀ քաղաքացիական օրենսգրքով սահմանվում էր 2/3 բաժին, որն ավելին էր, քան ներկայիս զ բաժինը: Ինչպես գնահատել նման փոփոխությունը: Վերը շարադրվածի լույսի ներքո՝ պետք է ասել, որ որքան մեծ է ժառանգության պարտադիր բաժնի չափը, այնքան օրենսդիրը սահմանափակում է կտակարարի կտակալի և ազատությունը, իսկ որքան փոքր է այդ բաժինը, կտակարարն ունի հնարավորություն կտակալին կարգադրություն անելու իր սեփականության ավելի մեծ մասի նկատմամբ՝ այդքանով ավելի ընդգծելով իր անհատականությունն ու օգտվելով մեծ ազա-

տությունից: Նախորդ օրենսդրության համեմատությամբ՝ ներկա օրենսդրությունը կրկին ժառանգման հարաբերություններում նախապատվություն է տվել ինդիվիդուալիզմին, քան թե կոլեկտիվիզմին: Կրկին հիշենք, որ ինդիվիդուալիստական գործոնը ներկա օրենսդրությամբ առաջ էր մղվել նաև ժառանգության պարտադիր բաժնի իրավունք ունեցող անձանց շրջանակի նեղացմամբ:

Իմի բերելով վերը նշվածը, համոզված լինելով ժառանգման հարաբերություններում ինդիվիդուալիստական և կոլեկտիվիստական հիմքերի ողջամիտ հավասարակշռման անհրաժեշտության մեջ, հիմնվելով իրավագիտական շրջանակների տեսակետներում առկա ռացիոնալ դրսևորումների վրա՝ առաջարկվում է ՀՀ քաղ. օր. 1194-րդ հոդվածի վերաշարադրել հետևյալ խմբագրությամբ.

1. Պարտադիր բաժին է համարվում ժառանգի իրավունքը, անկախ կտակի բովանդակությունից, ժառանգելու սույն հոդվածի 3-րդ կետով սահմանված բաժինը:

2. Ժառանգության բացման ժամանակ պարտադիր բաժնի իրավունք ունեն ժառանգատուի զավակները, ամուսինը և ծնողները, ինչպես նաև այն անաշխատունակ անձինք, ովքեր մինչև ժառանգատուի մահն առնվազն մեկ տարի գտնվել են նրա խնամքի ներքո:

3. Ժառանգատուի զավակը և ամուսինը, անկախ կտակի բովանդակությունից, ժառանգում են այն բաժնի առնվազն կեսը, որը նրանց կհասներ ըստ օրենքի ժառանգելու դեպքում:

Ժառանգատուի ծնողները, ինչպես նաև այն անաշխատունակ անձինք, ովքեր մինչև ժառանգատուի մահն առնվազն մեկ տարի գտնվել են նրա խնամքի ներքո, անկախ կտակի բովանդակությունից, ժառանգում են այն բաժնի առնվազն երրորդ մասը, որը նրանց կհասներ ըստ օրենքի ժառանգելու դեպքում:

4. Պարտադիր բաժնի չափը որոշելիս հաշվի է առնվում այն ամենը, ինչ նման բաժնի իրավունք ունեցող ժառանգը որևէ հիմքով ստանում է ժառանգությունից՝ ներառյալ՝ նման ժառանգի օգտին սահմանված կտակալին հանձնարարության արժեքը:

1. **Боголепов Н.** Учебник истории римского права. М., Университетская типография. 1895, с. 513.
2. **Барон Юлиус** Система римского гражданского права. Юрид. центр Пресс. СПб. 2005. ?? 987-988:
3. **Барон Юлиус** Система римского гражданского права. Там же, с. 973. **Боголепов Н.** Учебник истории римского права. Там же, с. 514-520.
4. **Ярошь К.Н.** История идеи естественного права. Часть первая. СПб. тип. В.Везобразова и комп. 1881. с. 254; **Муромцев С.** Очерки общей теории гражданского права. Часть 1. М. тип. А.И.Мамонтова и К. 1877, с. 241-248.
5. **Рихтер А.К.** О необходимом наследовании, СПб. дос. Типография. 1893, с. 243.
6. **Рихтер А.К.** О необходимом наследовании. Там же, с. 244.
7. Նույն տեղում, էջ 244:
8. Նույն տեղում, էջ 247:
9. **Рихтер А.К.,** там же, с. 253.
10. Նույն տեղում, էջ 262:
11. **Эмирлов К.П.** Законы о родовых имуществах и институт обязательной доли, 1890.
12. **Азаревич Д.И.** Свобода и ограничения духовных завещаний //Журнал Гр. и уг. права. 1889, кн. 8.
13. **Рихтер А.К.,** там же, с. 230.
14. **Монтескье** О духе законов или об отношениях в которых законы должны наводиться. СПб. Изд. Л.Ф.Пантьельева. 1900, с. 479, 481.
15. Հայրական իշխանության ներքո գտնվողները կոչվում էին ազնատներ: Սրանց թվին էին պատկանում ոչ միայն ընտանիքի հոր հետ արենակցական կապ ունեցողները, այլև նրա կողմից որդեգրվածները, ինչպես նաև որդիների և թոռների կանայք // **Սաֆարյան Գ., Եսայան Ա.** Հռոմեական իրավունք: Ուսումնական ձեռնարկ բուհերի համար: Ե., 2012. էջ 67:
16. Կոգնատներ էին կոչվում արենակցական կապերով կապված անձինք: Այսպես, որևէ մարդու դուստրը ամուսնանալու դեպքում պահպանում էր կոգնատական կապերը ազգականների հետ, բայց անցնում էր ամուսնու ընտանիքի ազնատների շարքը // **Սաֆարյան Գ., Եսայան Ա.** Հռոմեական իրավունք, նույն տեղում էջ 67: **Боголепов Н.** Учебник истории римского

- права, там же, с. 622-623.
17. **Барон Юлиус** Система римского гражданского права, там же, с. 966.
18. 1.6.&1.D.h.t.5, 2.-1.10.C. de.ad.8, 47.-1.30.D.h.1.5.2.
19. **Рихтер А.К.,** там же, с. 417.
20. 1.8.&4.D.h.t.5,2;1.31.C.h.t.3,28;&&3.6.7.1.h.t.2.18.
21. Nov.18.c.1.i.f.; **Зом Р.** Институции римского права. М., 1888. тип. А.И.Мамонтова и К. с. 378; **Боголепов Н.** Учебник истории римского права, там же, с. 625.
22. **Рихтер А.К.,** там же, с. 410.
23. Նույն տեղում, էջ 410:
24. Հայկական ՍՍՀ քաղաքացիական իրավունք /խմբ. Ս.Հ.Հովհաննիսյան/, Եր. Երևանի համալս. իրաւ. 1982. էջ 530: Гражданское право /отв.ред. В.А.Рясенцев, Н.П.Волошин/ юрид.лит. М., 1969, с. 514; Гражданское право, Т 2. /отв.ред. Орловский П.Е., Корнеев С.М./ юрид. лит. М. 1970, с. 549; **Эйдинов Э.Б.** Наследование по закону и завещанию. юрид.лит. М. 1984, с. 50-52; Советское гражданское право /под ред. О.А.Красавчикова/ Изд. “Высшая школа” М.1973, с. 441:
25. **Антимонов Б.С., Граве К.А.** Советское наследственное право. Госюриздат. М., 1955, с. 161.
26. **Тихомиров Ю.А.** Публичное право, М., 1995, с. 24-25.
27. **Яковлев В.Ф.** Россия: экономика, гражданское право. М., 2000, с. 167.
28. **Рихтер А.К.,** там же, с. 253.
29. Гражданское право Германии./ научн. редакторы А.Л.Маковский и др./ 2-е изд., доп. М. Волтерс Клувер. 2006, с. 562.
30. Гражданский кодекс Франции (Кодекс Наполеона) /пер. с фр. Захватаева В.Н. М. Инфотропик Медиа. 2012, с. 289.
31. Всеобщий гражданский кодекс Австрии / пер. ц нем. Маслов С.С./ М. Инфотропик Медиа. 2011, с.130.
32. Ընդ որում, Ավստրիայի քաղաքացիական օրենսգրքով հաստիք մեկնաբանվում է, որ «զավակ» ասելով՝ նկատի ունեն մահ թոռներին ու թոռների զավակներին, իսկ «ծնողներ» ասելով՝ նկատի ունեն բոլոր պապերին ու տատերին: Всеобщий гражданский кодекс Австрии / пер. ц нем. Маслов С.С./, там же, с. 130.

Օլգա ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

ՀՀ ՊԿ ակադեմիայի իրավագիտության
ամբիոնի հայցորդ

ՀՀ ՆԱԽԱԳԱՀԻ ԵՎ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՓՈԽՆԱՐԱՐԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Հանրապետության Նախագահը Սահմանադրությամբ լայն լիազորություններով է օժտված երկրի կառավարման խնդիրների լուծման ոլորտում: Հանրապետության Հիմնական օրենքը երկրի գործադիր իշխանության ղեկավարման խնդրում սահմանել է յուրօրինակ երկակիություն՝ այն մի կողմից ղեկավարում է Նախագահը, մյուս կողմից՝ վարչապետը:

Հանրապետության Նախագահի և վարչապետի լիազորությունները հաճախ սերտորեն միահյուսվում են, երբ պաշտոնապես որոշում ընդունելու համար պահանջվում է երկուսի համաձայնությունը: Այդ ճանապարհով է հարցը լուծվում, օրինակ նախարարներ նշանակելիս [1, էջ 519]:

Կիսանախագահական համակարգի դեպքում Նախագահն օժտվում է կառավարության գործունեության վրա ներգործելու իրական հնարավորություն ընձեռող լիազորություններով, սակայն բուն կառավարության ղեկավարը վարչապետն է: Քանի որ կիսանախագահական ձևի չափանիշներից է կառավարության պատասխանատվությունը խորհրդարանի առջև, ապա բնական է այն պահանջը, որ կառավարության նշանակման հարցում խորհրդարանը պետք է ունենա լայն լիազորություններ:

Կիսանախագահական համակարգում կառավարության անդամներ նշանակելու Նախագահի իրավունքը համեմատաբար սահմանափակ բնույթ է կրում:

Օրինակ՝ կան երկրներ, որտեղ Նախագահն անձամբ կարող է նշանակել միայն կառավարության ղեկավարին՝ այն էլ հաշվի առնելով խորհրդարանական ուժերի հարաբերակցությունը: Այսպես, Ֆրանսիայում եթե Նախագահը հենվում է խորհր-

դարանական մեծամասնություն ունեցող կուսակցության վրա, նա կառավարության ղեկավարի պաշտոնին անարգել նշանակում է այդ կուսակցության այն ներկայացուցչին, որն իրականացնելու է հենց նախագահական ծրագրերը:

Միաժամանակ կիսանախագահական կառավարումը չի բացառում նաև քաղաքական ուժերի այնպիսի դասավորություն, երբ խորհրդարանական ընտրությունների արդյունքում երկրի բարձրագույն օրենսդիր մարմնում մեծամասնություն են կազմում Նախագահին ընդդիմադիր կուսակցության ներկայացուցիչները: Այդ դեպքում Նախագահը ձևականորեն պահպանում է վարչապետ նշանակելու գործում ընտրության ազատությունը, սակայն, եթե նա անտեսի խորհրդարանական մեծամասնության շահերը, ապա նրա առաջադրած թեկնածությունն անխուսափելիորեն կտապալվի խորհրդարանում: Ելնելով քաղաքական անհրաժեշտությունից՝ Նախագահն ստիպված է լինում վարչապետ նշանակել այն գործչին, որին խորհրդարանական մեծամասնությունը կհամարի իր թեկնածուն: Այսպես, ՌԴ Սահմանադրության 83-րդ հոդվածի համաձայն՝ Նախագահը Պետական դումայի համաձայնությամբ նշանակում է ՌԴ կառավարության նախագահին: Փաստորեն, մինչ ՌԴ Նախագահի կողմից ՌԴ կառավարության նախագահ նշանակելու մասին ակտը, վերջինս պետք է ստանա Պետական դումայի համաձայնությունը: Առաջադրված թեկնածությունը պետք է ստանա Դումայի պատգամավորների ընդհանուր թվի մեծամասնության քվեները, միայն դրանից հետո է Նախագահը վարչապետ նշանակում: Պետական դուման չի կարող երեք անգամ մերժել տվ-

ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ 2014 12 (186)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

յալ թեկնածությունը: Համանման դրույթ է պարունակում նաև Լիտվայի Սահմանադրության 84-րդ հոդվածը, որի 4-րդ և 5-րդ կետերում արձանագրված է, որ Նախագահը վարչապետին նշանակում և պաշտոնանկում է միմիայն Սեյմի հավանությանը [2]:

Բարեփոխված Սահմանադրությունն այս հարցում նման է ռուսաստանյան կամ լիտվական սահմանադրություններին: Այսպես, բարեփոխված Սահմանադրության 55-րդ հոդվածի 4-րդ կետի համաձայն՝ Հանրապետության Նախագահը Ազգային ժողովում պատգամավորական տեղերի բաշխման և պատգամավորական խմբակցությունների հետ խորհրդակցությունների հիման վրա վարչապետ է նշանակում պատգամավորների մեծամասնության վստահությունը վայելող անձին, իսկ եթե դա հնարավոր չէ, ապա առավել թվով պատգամավորների վստահությունը վայելող անձին: Հանրապետության Նախագահը վարչապետ է նշանակում կառավարության հրաժարականի ընդունումից հետո՝ տասնօրյա ժամկետում: Կառավարությունը կազմավորվում է վարչապետի նշանակումից հետո՝ քսանօրյա ժամկետում (55-րդ հոդված, կետ 4): Այսպիսով, Ազգային ժողովն ուղղակիորեն ազդում է կառավարության ձևավորման գործընթացի վրա: Սահմանադրական այս դրույթը Վենետիկյան հանձնաժողովի եզրափակիչ կարծիքով «համարվում է ողջունելի քայլ՝ ՀՀ հիմնական սահմանադրական մարմինների հարաբերություններում ապահովելով պարտադիր հավասարակշռման երաշխիքներ»:

Պետք է նշել, որ Սահմանադրության փոփոխված տարբերակը հստակ չի սահմանում կառավարության ձևավորման մեխանիզմները, ինչը պրակտիկայում կարող է բարդությունների տեղիք տալ: Նախ՝ խնդրահարույց է «պատգամավորների մեծամասնության վստահությունը վայելող» արտահայտությունը: Եթե մինչև վարչապետի նշանակումը Հանրապետության Նախագահի կողմից նախապես որևէ քվեարկություն Ազգային ժողովում նախատեսված չէ, ապա վստահություն վայելելը կամ չվայելելը կարող է պարզվել միայն Ազգա-

յին ժողովում կառավարության ծրագրերին հավանություն տալու քվեարկության ժամանակ: Սահմանադրությունը չի նախատեսում վարչապետի թեկնածության առաջադրում պատգամավորների կողմից, ինչը կհստակեցնեք վարչապետի նշանակման մեխանիզմը և Հանրապետության Նախագահին չէր տա հայեցողության լայն սահմաններ:

Կառավարության կազմավորման հարցում, ելնելով Հանրապետության Նախագահի և խորհրդարանի իրավասությունների հավասարակշռման անհրաժեշտությունից, նպատակահարմար կլինեք կառավարության կազմավորման այնպիսի ընթացակարգ, որը հնարավորություն կտաք ժողովրդի կողմից ուղղակիորեն ընտրված երկու մարմիններին՝ Հանրապետության Նախագահին և Ազգային ժողովին, հերթականությամբ առաջարկել վարչապետի և կառավարության անդամների թեկնածությունները: Եթե կառավարության կազմավորման վերջին փուլում անհնար լինի ձևավորել խորհրդարանի հարաբերական մեծամասնության վստահությունը վայելող կառավարություն, ապա ճգնաժամից դուրս գալու միակ միջոցը՝ խորհրդարանի լուծարումն է և նոր ընտրությունների նշանակումը: Կառավարության կազմավորման այս մոտեցումն ընդունված է Լեհաստանի Սահմանադրությունում (154-րդ և 155-րդ հոդվածներ) [3, էջ 79-81]:

Նշանակելով վարչապետին՝ Նախագահն այնուհետև նշանակում է կառավարության մյուս անդամներին: Սահմանադրության 55-րդ հոդվածի 4-րդ կետը սահմանում է, որ այդ նշանակումները կատարվում են «վարչապետի առաջարկությամբ»: Սակայն դրանից չի հետևում, թե Հանրապետության Նախագահը պարտավոր է մեխանիկորեն նշանակել վարչապետի առաջարկած բոլոր թեկնածուներին: Կամ ասելով, որ Նախագահն է նշանակում նախարարներին, չի կարելի կարծել, որ նա կարող է մերժել վարչապետի առաջարկած ցանկացած թեկնածուին և նշանակել միայն իրեն ձեռնտու անձանց: Այդ խնդիրը կարող է լուծվել միայն փոխադարձ համաձայնությամբ՝ հաշվի առնելով գործի և պետու-

Սահմանադրական իրավունք

թյան շահերը: Ինչպես Նախագահը, այնպես էլ վարչապետը Ազգային ժողովում ունեն իրենց հենարանը, ուստի հակադրությունը քննարկվող հարցում որևէ մեկի կամքին առավելություն չի բերի [1, էջ 520]: Պարզաբանված չէ նաև այն հարցը, թե ի՞նչ կկատարվի այն դեպքում, երբ վարչապետի նշանակումից հետո քսանօրյա ժամկետում (55-րդ հոդված, կետ 4) Հանրապետության Նախագահը և վարչապետը համաձայնության չզան կառավարության կազմավորման շուրջ:

2005թ. կատարված սահմանադրական ամենակարևոր բարեփոխումներից մեկն այն է, որ կառավարությունն առավելապես պատասխանատու է Ազգային ժողովի առջև: Դա արտահայտվում է, օրինակ, վարչապետին պաշտոնանկ անելու գործընթացում, երբ Նախագահը միայն կարող է վարչապետին պաշտոնանկ անելու առաջարկություն ներկայացնել, իսկ որոշում ընդունելու բացառիկ իրավասությունը պատկանում է Ազգային ժողովին (հոդ. 84): Խորհրդարանի առջև կառավարության պատասխանատվության սկզբունքը ենթադրում է, որ կառավարությունն ի սկզբանե պետք է վայելի պաշտամենտական մեծամասնության աջակցությունը և հրաժարական տա, եթե այդ մեծամասնությունը այլևս չի աջակցում իրեն: Սակայն, ըստ 1995 թվականի խմբագրմամբ Սահմանադրության, Հանրապետության Նախագահը լիովին ազատ էր վարչապետի նշանակման հարցում, իսկ խորհրդարանը որևէ իրավունք չուներ ուղղակիորեն ազդել Հանրապետության Նախագահի կողմից վարչապետի թեկնածության ընտրության վրա: Բացի այդ, Հանրապետության Նախագահի կազմավորած կառավարությունը հաստատման կարիք չուներ խորհրդարանի կողմից: Նոր նշանակված կառավարությունն իր գործունեության ծրագիրն ընդամենը պարտավոր էր ներկայացնել Ազգային ժողով: Ծրագիրը համարվում էր հավանության արժանացած, եթե խորհրդարանը ծրագրի առնչությամբ կառավարությանն անվստահություն չէր հայտնում: Ըստ 1995թ. խմբագրմամբ ՀՀ Սահմանադրության 74-րդ հոդվածի՝ ոչ թե կառավարու-

թյունն էր պարտավոր հայցել խորհրդարանի անդամների մեծամասնության վստահության քվեն, այլ խորհրդարանը պետք է ապացուցեր, որ դեմ է ներկայացված ծրագրին և կառավարությանն անվստահություն հայտնելու որոշում ընդուներ: Կարծում ենք, որ այնքան էլ տրամաբանական չէ կառավարությանն անվստահություն հայտնել, երբ նրան ի սկզբանե խորհրդարանի կողմից վստահություն չի հայտնվել: Բնականաբար, նոր կազմավորված կառավարությունը կարող է վայելել միայն իրեն նշանակած Հանրապետության Նախագահի վստահությունը [3, էջ 78-79]:

Սահմանադրության բարեփոխումներում հստակ սահմանվեցին նաև կառավարության հրաժարականը ՀՀ Նախագահի կողմից ընդունվելու դեպքերը: Սա նշանակում է, որ Նախագահը չի կարող սեփական հայեցողությամբ ցանկացած ժամանակ ազատ արձակել կառավարության ամբողջ կազմը, այլ պետք է առաջնորդվի Սահմանադրության դրույթներով: Այսպես, Հիմնական օրենքի 55-րդ հոդվածի 4-րդ կետի համաձայն՝ Հանրապետության Նախագահն ընդունում է կառավարության հրաժարականը նորընտիր Ազգային ժողովի առաջին նիստի, Հանրապետության Նախագահի կողմից իր պաշտոնը ստանձնելու, կառավարությանն անվստահություն հայտնելու, կառավարության ծրագրին հավանություն չտալու, վարչապետի կողմից հրաժարական ներկայացվելու կամ վարչապետի պաշտոնը թափուր մնալու օրը: Հանրապետության Նախագահի կողմից կառավարության հրաժարականի ընդունումից հետո կառավարության անդամները շարունակում են իրենց պարտականությունների կատարումը մինչև նոր կառավարության կազմավորումը:

2005թ. բարեփոխված Սահմանադրությունը շատ կարևոր քայլեր է կատարել կառավարության դերը բարձրացնելու և Հանրապետության Նախագահից նրա լիակատար կախվածությունը վերացնելու ուղղությամբ: Էական փոփոխությունների է ենթարկվել 85-րդ հոդվածը, որը 1995թ. Սահմանադրությամբ ամրագրված էր հետևյալ կերպ՝ ՀՀ գործադիր իշխանու-

Սահմանադրական իրավունք

թյունն իրականացնում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը, որը կազմված է վարչապետից և նախարարներից: Կառավարության լիազորությունները սահմանվում են Սահմանադրությամբ և օրենքներով: Կառավարության կառուցվածքը և գործունեության կարգը վարչապետի ներկայացմամբ սահմանվում է Հանրապետության Նախագահի հրամանագրով:

2005թ. բարեփոխված Սահմանադրությունում այս հոդվածն ամրագրված է հետևյալ կերպ՝ կառավարությունը մշակում և իրականացնում է Հայաստանի Հանրապետության ներքին քաղաքականությունը: Հայաստանի Հանրապետության արտաքին քաղաքականությունը կառավարությունը մշակում և իրականացնում է Հանրապետության Նախագահի հետ համատեղ: Կառավարության իրավասույթանն են ենթակա պետական կառավարման բոլոր այն հարցերը, որոնք օրենքով վերապահված չեն այլ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմիններին:

85-րդ հոդվածում ամրագրված այս դրույթը հստակություն է մտցնում ՀՀ ներքին և արտաքին քաղաքականության պատասխանատուների հարցում, ինչպես նաև որոշակիացնում է կառավարության դերը հասարակության և պետության կառավարման գործում: Այսպես, կառավարությունը (ոչ թե Նախագահն) է մշակում և իրականացնում Հայաստանի Հանրապետության ներքին քաղաքականությունը, իսկ արտաքին քաղաքականությունը կառավարությունը մշակում և իրականացնում է ՀՀ Նախագահի հետ համատեղ:

Բարեփոխված Սահմանադրության 85-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ կառավարությունը կազմված է վարչապետից և նախարարներից: Նախարարներից մեկը կարող է վարչապետի առաջարկությամբ Հանրապետության Նախագահի կողմից նշանակվել փոխվարչապետ և փոխարինել վարչապետին նրա բացակայության ժամանակ: Փոխվարչապետի ինստիտուտը նորություն է: Փաստորեն, փոխվարչապետը կարող է նշանակվել Հանրապետու-

թյան Նախագահի կողմից՝ վարչապետի առաջարկությամբ, և փոխարինում է նրան:

Շատ կարևոր նորամուծություն է 85-րդ հոդվածում ամրագրված այն դրույթը, որի համաձայն՝ վարչապետը և նախարարները պետք է լինեն ՀՀ քաղաքացի: Վարչապետին և նախարարներին ներկայացվող քաղաքացիության պարտադիր պահանջը բացակայում էր 1995թ. խմբագրմամբ Սահմանադրությունում: Սա պետական անվտանգության և կառավարության արդյունավետ գործունեության կարևորագույն երաշխիք է, քանի որ այդպիսի պատասխանատու պարտականություններ կարող են դրվել միայն ՀՀ քաղաքացիների վրա:

Բարեփոխված Սահմանադրության 85-րդ հոդվածն ամրագրում է, որ կառավարության կառուցվածքը կառավարության առաջարկությամբ սահմանվում է օրենքով, այլ ոչ թե Հանրապետության Նախագահի հրամանագրով:

Միևնույն ժամանակ 85-րդ հոդվածը պահպանել է այն դրույթը, ըստ որի՝ կառավարության և նրան ենթակա պետական կառավարման այլ մարմինների գործունեության կազմակերպման կարգը վարչապետի ներկայացմամբ սահմանվում է Հանրապետության Նախագահի հրամանագրով: Սահմանադրության այս դրույթի հիման վրա 2007թ. հուլիսի 18-ին Նախագահն ստորագրեց «ՀՀ կառավարության և նրան ենթակա պետական կառավարման մարմինների գործունեության կարգը սահմանելու մասին» հրամանագիր: Սակայն, կարծում ենք, որ նման մոտեցումն անհամատեղելի է Սահմանադրության ընդհանուր տրամաբանության հետ, որը բարձրացնում է կառավարության կազմակերպական ինքնուրույնությունը:

Հանրապետության Նախագահն ունի լիազորություններ նաև **կառավարության ղեկավարման ոլորտում**: Սահմանադրական բարեփոխումների արդյունքում կառավարությունը ձեռք է բերել կազմակերպական ինքնուրույնություն կառավարության նիստերը հրավիրելու և վարելու հարցում: 1995թ. խմբագրմամբ ՀՀ Սահմանադրության 86-րդ հոդվածի համաձայն՝ կառավարության նիստերը հրավիրում և վա-

Սահմանադրական իրավունք

րում էր Հանրապետության Նախագահը կամ նրա հանձնարարությամբ՝ վարչապետը: Վարչապետը կառավարության անդամների մեծամասնության պահանջով հրավիրում է կառավարության նիստ և նախագահում այն Սահմանադրության 59-րդ հոդվածով նախատեսված դեպքերում՝ Հանրապետության Նախագահի ծանր հիվանդության կամ նրա լիազորությունների կատարման համար այլ անհատափոխարինի խոչընդոտման առկայության դեպքում:

Փոփոխությունների արդյունքում 86-րդ հոդվածն ամրագրում է, որ կառավարության նիստերը հրավիրում և վարում է վարչապետը: Փոփոխվել է նաև Սահմանադրության այն դրույթը, ըստ որի՝ կառավարության որոշումները ստորագրում է վարչապետը, վավերացնում՝ Հանրապետության Նախագահը: Վերացվել է կառավարության որոշումների՝ Նախագահի կողմից վավերացման ինստիտուտը, քանի որ բավարար է միայն վարչապետի ստորագրությունը (86-րդ հոդված) (բացառությամբ մարզպետներին նշանակելու մասին որոշումների, որոնց մասին կխոսվի ստորև):

Հաշվի առնելով կիսանախագահական կառավարման համակարգի այն սկզբունքը, որ ուղղակիորեն ընտրված Հանրապետության Նախագահը մեծ ազդեցություն ունի արտաքին քաղաքականության, ազգային անվտանգության և պաշտպանության բնագավառներում, 2005թ. խմբագրմամբ ՀՀ Սահմանադրությունը նախատեսում է, որ այդ հարցերով Հանրապետության Նախագահն իրավունք ունի հրավիրել կառավարության նիստեր և նախագահել դրանք (86-րդ հոդված, մաս 2), սակայն որոշումները շարունակում են ընդունել կառավարության անդամները և այդ որոշումների ստորագրումը կրկին վերապահված է վարչապետին:

Հայաստանի Հանրապետության կառավարության սահմանադրական կարգավիճակը կանխորոշում է նրա ընդունած իրավական ակտերի էությունը, տեղն ու դերը պետության միասնական իրավունքի համակարգում: Կառավարության որոշումներում արտահայտվում է նրա լիազորությունների ծավալը և բնույթը, որոնց միջո-

ցով կարգավորվում են հանրապետության պետական, տնտեսական և սոցիալ-մշակութային կյանքի ամենօրյա խնդիրները: Հենց այս հրապարակված ակտերի միջոցով է իրականացվում պետական կառավարումը: Կառավարության և վարչապետի որոշումների ընդունման, ստորագրման, դրանց կատարման ապահովման, այդ ոլորտում կառավարության և վարչապետի իրավունքների սահմանազատման հարաբերությունները կարգավորվում են Սահմանադրությամբ, «Իրավական ակտերի մասին» օրենքով, ՀՀ Նախագահի վերը նշված՝ 2007թ. հուլիսի 18-ի հրամանագրով:

Հիմնական օրենքի 85-րդ հոդվածի 3-րդ մասի դրույթը սահմանում է, որ ՀՀ Սահմանադրության, միջազգային պայմանագրերի, օրենքների կամ Հանրապետության Նախագահի նորմատիվ ակտերի հիման վրա և դրանց կատարումն ապահովելու նպատակով կառավարությունն ընդունում է որոշումներ, որոնք ենթակա են կատարման Հանրապետության ողջ տարածքում:

Թեև վերացվել են կառավարության որոշումները վավերացնելու Հանրապետության Նախագահի լիազորությունները, սակայն պահպանվել է այն դրույթը, ըստ որի՝ Հանրապետության Նախագահը ստանում է կառավարության ցանկացած, այդ թվում՝ անհատական բնույթի որոշումը մեկամսյա ժամկետով կասեցնելու և Սահմանադրական դատարան դիմելու լիազորություն՝ Սահմանադրությանը և օրենքներին դրանց համապատասխանության հարցը պարզելու համար (86-րդ հոդվածի 4-րդ մաս): Պարզապես կարևոր է, որ Հանրապետության Նախագահն այս հնարավորությունն օգտագործի միայն քաղաքակա հիմնավոր դեպքերում, և ոչ որպես քաղաքական միջոց՝ իր կողմից քաղաքական նպատակներով մերժված կառավարության որոշումների դեմ և փորձի անցկացնել իրեն նախընտրելի որոշումներ:

Սահմանադրության 2005թ. բարեփոխված տարբերակում ավելացվել է 88.1 հոդվածը, որի համաձայն՝ մարզպետները նշանակվում և ազատվում են կառավարության որոշմամբ, իսկ այդ որոշումները վավերացվում են Հանրապետության Նախա-

գահի կողմից: Որևէ տրամաբանական հիմնավորում չունի մարզպետներին նշանակելու և ազատելու գործող կարգի պահպանումը, քանի որ մարզպետների հիմնական ֆունկցիան կառավարության տարածքային քաղաքականության իրականացումն է, իսկ Հանրապետության Նախագահը կառավարության մաս չի կազմում, ապա վերացման պահանջը հիմնավոր չէ:

2005թ. խմբագրմամբ ՀՀ Սահմանադրությունը չի նախատեսում կառավարության որևէ մասնակցություն Հանրապետության Նախագահի կողմից որոշումներ ընդունելու գործընթացին: Եթե սահմանադրական բարեփոխումների նպատակը Հանրապետության Նախագահի գործունեության նկատմամբ պաշտամենտական վերահսկողության մեծացումն էր, ապա դրան կարելի էր հասնել Հանրապետության Նախագահի կողմից որոշումներ ընդունելու գործընթացում նախարարներին ներգրավելով և պահանջելով, որ Հանրապետության Նախագահի որոշումները կոնտրասիգնատուրայի ենթարկվեին (կրկնաստորագրվեին) համապատասխան նախարարի կողմից: Կարելի էր նաև նախատեսել, որ Հանրապետության Նախագահը պարտադիր խորհրդակցի համապատասխան պետական մարմինների, օրինակ՝ ազգային

անվտանգության խորհրդի հետ:

2005թ. բարեփոխված Սահմանադրությունը որևէ դրույթ չի պարունակում նախարարների սահմանադրական-իրավական կարգավիճակի և նրանց գործունեության ոլորտների վերաբերյալ: Նախարարների կարգավիճակի սահմանադրական ամրագրումը որպես կառավարության անդամների և որոշակի ոլորտներ ղեկավարող պաշտոնատար անձանց՝ որոշակիորեն կրնոգծեր կառավարության նշանակությունը որպես կոլեգիալ մարմին:

Այսպիսով, 2005թ. փոփոխությունները, որոնց ելակետային և հիմնական նպատակը ժողովրդավարական կարգերի ամրապնդումը, իշխանության տարանջատման դասական սկզբունքների արդյունավետ գործունեությունը և միջազգային ժողովրդավարական արժեքների ներմուծումն էր, փաստորեն, զգալիորեն ուժեղացրել են ԱԺ-ի դերակատարությունը պետության կյանքում՝ շեշտը դնելով հատկապես նրա վերահսկողական լիազորությունների վրա, էապես նվազեցրել են կառավարության և Ազգային ժողովի կախվածությունը Հանրապետության Նախագահից, բարձրացրել են կառավարության՝ որպես կոլեգիալ մարմնի ինքնուրույնությունը և դերը:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական իրավունք, պատ. խմբ.՝ Ն. Ա. Այվազյանի, Երևան, 2008:
2. Новые конституции стран СНГ и Балтии, Сборник документов. Москва, 1999.
3. Պողոսյան Վ., Թովմասյան Հ. ՀՀ սահմանադրական փոփոխությունների նախագիծ, Երևան, 2005:
4. Եզրափակիչ կարծիք – նախագիծ ՀՀ սահմանադրական բարեփոխումների վերաբերյալ (Վենետիկի հանձնաժողով), «Սահմանադրական բարեփոխումները Հայաստանում», կազմող՝ Կ. Անդրեասյան, Երևան, 2005:

5. ՀՀ Նախագահի N174-Ն հրամանագիրը ՀՀ կառավարության և նրան ենթակա պետական կառավարման այլ մարմինների գործունեության կազմակերպման կարգը սահմանելու մասին (ընդունված 18 հուլիսի 2007թ.):
6. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն (առ 27 նոյեմբերի 2005թ. փոփոխություններով):
7. Ֆրանսիայի Հանրապետության Սահմանադրություն (ընդունված 4 հոկտեմբերի 1958թ.):
8. Ռուսաստանի Դաշնության Սահմանադրություն (ընդունված 12 դեկտեմբերի 1993թ.):

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՀԱՆՃԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԱՐՏԱՀԱՆՁՆՈՒՄԸ ՄԵՐԺԵԼՈՒ ՀԻՄՔ

Գործնականում գոյություն ունեն բազմաթիվ հանգամանքներ, որոնց առկայության դեպքում հայցվող երկիրը կարող է մերժել անձի արտահանձնումը մեկ այլ երկրի՝ արտահայտելով իր վերաբերմունքը հայցվող անձի, արարքի, որի կատարման մեջ վերջինս մեղադրվում է, և որոշ իրավական հանգամանքների նկատմամբ: Այդ հանգամանքների մի մասը կրում է օբյեկտիվ, իսկ մյուսը՝ ֆակտուալ բնույթ: Առաջինի պարագայում պետության իրավասու մարմիններին կտրականապես արգելվում է արտահանձնում իրականացնել, իսկ երկրորդի դեպքում այդ մարմիններին հնարավորություն է ընձեռվում ինքնուրույն որոշելու արտահանձնումն իրականացնելու նպատակահարմարությունը: Օրենսդիրն այս երկու կատեգորիաները սահմանել է հետևյալ կերպ. «Անձի հանձնման մասին օտարերկրյա պետության իրավասու մարմնի խնդրանքի կատարումը մերժվում է և «Անձի հանձնման մասին խնդրանքի կատարումը կարող է մերժվել»:

Արտահանձնումը մերժելու հիմքերը նախատեսված են թե պետությունների ազգային օրենսդրությամբ, թե երկկողմ պայմանագրերով և թե միջազգային կոնվենցիաներով: Ինչպես նշեցինք, այդ հիմքերը բազմաթիվ են, և, բնականաբար, ազգային օրենսդրությամբ, պայմանագրերով և կոնվենցիաներով սահմանված հիմքերը նույնը չեն և տարբերվում են իրարից:

Սակայն դրանցից քաղաքական հանցագործությունների մեղադրանքով հետախուզվող անձանց արտահանձնումը մերժելու մասին դրույթն առկա է գրեթե բոլոր միջազգային կոնվենցիաներում, պայմանագրերում և ազգային օրենսդրություններում: Այս դրույթը հիմնականում արտահայտվում է հետևյալ կերպ, երբ հիմնավոր պատճառներ կան ենթադրելու, որ հանձնումը պահանջվել է հայցվող անձանց ռասայական, կրոնական, ազգային, որոշակի սոցիալական խմբի պատկանելության կամ քաղաքական կարծիքի պատճառով հետաքննության

կամ պատժի կիրառման համար, ասել է, թե որոշակի խտրականության հիմքով և առավել հայտնի է որպես քաղաքական հանցագործություն չհանձնելու սկզբունք:

Արտահանձնման ինստիտուտի ձևավորման հիմքում ընկած է հենց քաղաքական հանցագործությունն հանձնելու հանգամանքը և երկրները արտահանձնման պայմանագրեր կնքում էին հենց քաղաքական հանցագործությունն՝ սպստամբներին, դավաճաններին, միմյանց հանձնելու համար:՝ Սակայն տասնիններորդ դարի սկզբներին իրավիճակը փոփոխվեց, և քաղաքական հանցագործությունն հանձնելը, կապված իրենց քաղաքական գործունեության հետ, դուրս մղվեց երկկողմ պայմանագրերից, և ավելին, ներկայումս այն արտահանձնումը մերժելու կարևորագույն պատճառաբանություններից մեկն է: Դեռևս 1853 թվականին ԱՄՆ պետքարտուղար Մառլիքի նշել է. «Քաղաքական հանցագործների հանձնումը պարտավորություն չէ, այլև հակառակը, նման պահանջի կատարումը կոլիսովի այլ պետությանն անպատվաբեր հպատակում և գործողություն, որն արժանի է կշտամբանքի մարդկության կողմից»:

Սակայն հիմնական խնդիրն այն է, որ քաղաքական հանցագործությունների հստակ սահմանում և ցուցակ գոյություն չունի: Որոշ գիտնականներ փորձել են տալ քաղաքական հանցագործության սահմանումը: Օրինակ՝ ըստ Ն.Ս. Տագանցկի. «Քաղաքական հանցագործություններն այն հանցավոր արարքներն են, որոնք ուղղված են պետության կենսունակությանը և նրա անկախ գոյությանը, քանի որ պետության անկախ կենսունակ գոյությունը կարող է դիտվել ինչպես ինքնուրույն, այնպես էլ այլ պետությունների հետ ունեցած հարաբերություններով, այդ իսկ պատճառով քաղաքական հանցագործությունների թվին պետք է դասել, ուսնձգություն ուղղված պետության արտաքին կենսունակությանը՝ դավաճանությունը, և ուսնձգություն ուղղված պետության ներքին կենսունակությանը՝

ԳԻՆԿՏԵՄԲԵՐ 2014 12 (186)

ՂԱՏԱԿԱՆ
ԻՉԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

հեղափոխությունը»:

Ժողովրդավարական երկրներում քաղաքական հանցագործությունների սուբյեկտները պատասխանատվության են ենթարկվում ոչ թե քաղաքական հայացքների, այլ սովորական երկրի քրեական օրենսգրքով նախատեսված հանցավոր արարքների համար:

Շատ ու շատ երկրների, այդ թվում՝ Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքերով «քաղաքական հանցագործություն» հասկացություն սահմանված չէ: Բացառությունների շարքին է դասվում Իտալիայի քրեական օրենսգրքը, որի 8-րդ հոդվածում տրվում է քաղաքական հանցագործությունների հասկացությունը: «Քաղաքական հանցագործություն է համարվում ցանկացած հանցագործություն, որը սպառնում է պետության քաղաքական շահերին կամ քաղաքացու քաղաքական իրավունքներին: Քաղաքական են համարվում նաև այն հանրորեն վտանգավոր արարքները, որոնք ամբողջովին կամ մասնակիորեն կատարվել են քաղաքական դրդապատճառներով»:

Տեսական գրականության մեջ առանձնացվում է քաղաքական հանցագործությունների երկու տեսակ՝ գուտ քաղաքական հանցագործություններ և հարաբերական քաղաքական հանցագործություններ: Չուտ քաղաքական հանցագործությունները սովորաբար ուղղված են պետական և սահմանադրական կարգի դեմ և շատ դեպքերում կատարվում են առանց բռնություն կիրառելու (օրինակ՝ լրտեսությունը կամ դավաճանությունը): Հարաբերական քաղաքական հանցագործություններն իրենցից ներկայացնում են բռնության կիրառում քաղաքական նկատառումներով, որը սակայն հասցեագրված չէ տուժող անձին»:

Միևնույն ժամանակ, օրինակ, շահադիտական նպատակներով կատարված լրտեսությունն, իր էությանը, քաղաքական բնույթ չունի: Այն ավելի շատ պետական հանցագործություն է: Սակայն, կարծում ենք, որ քաղաքական և պետական հանցագործությունները պետք է դիտել մեկ ընդհանուր խմբում: Բացի այդ՝ քաղաքական ենթատեսակ կարելի է «գտնել» նաև այլ բնույթի հանցագործությունների մեջ, որոնք արտացոլված չեն ոչ արտահանձնման մասին հայացողի մոտ, ոչ էլ համապատասխան դատավարական փաստաթղթերում: Նման դեպքերում հայցվող երկիրն ինքն է որոշում՝ արդյոք անձին ներկայացված մեղադրանքում քաղաքական

ենթատեսակ կա, թե ոչ: Այսպես՝ Հանձնման մասին եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Հանձնում չի իրականացվում, եթե հանցագործությունը, որի համար այն հայցվում է, հայցվող կողմը ճանաչում է որպես քաղաքական հանցագործություն կամ քաղաքական հանցագործության հետ կապ ունեցող»: Հիշյալ հոդվածի 2-րդ մասով էլ. «Նույն կարգը պետք է կիրառվի, եթե հայցվող կողմն ունի բավարար հիմքեր՝ համարելու, որ սովորական քրեական հանցագործության համար հանձնման վերաբերյալ հարցումը ներկայացված է անձի ռասայի, կրոնի, ազգության կամ քաղաքական կարծիքի հետապնդման և պատժման նպատակով, կամ որ այդ անձի դիրքին կարող է վնաս հասցվել այս հանգամանքներից որևէ մեկի պատճառով»:

Ըստ էության, որպես քաղաքական հանցագործություններ կարելի է դիտել Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի գլուխ 28-ի բոլոր հոդվածները (պետական դավաճանությունը, պետական իշխանությունը յուրացնելը, լրտեսությունը, դիվերսիան և այլն):

Սակայն, չունենալով հստակ սահմանում, անչափ դժվար է քաղաքական հանցագործությունները տարանջատել ոչ քաղաքական հանցագործություններից: Օրինակ՝ յուրաքանչյուր ոք, ունենալով իր կարծիքն ազատ արտահայտելու իրավունք (Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 27-րդ հոդված) տարբեր կերպ է օգտվում այդ իրավունքից: Եթե անձը մեղադրվում է այն բանի համար, որ որևէ քաղաքական գործչի անհիմն վարկաբեկում է ինչ-որ հանցագործություն կատարելու համար և այդ հայտարարությունները չեն պարունակում որևէ քաղաքական տարր, այլև ուղղված են հենց այդ քաղաքական գործչի անձին (անձնական նկատառումներից ելնելով), ապա սա չի կարող դիտվել որպես քաղաքական հանցագործություն: Իսկ եթե հայտարարությունն ուղղված է քաղաքական գործչին, կոչ անելով կատարել հեղաշրջում, ապա սա միանշանակ քաղաքական հանցագործություն է:

Ինչպես նշել ենք, գոյություն չունի քաղաքական հանցագործությունների ցուցակ: Որոշ հանցատեսակներ, որոնք ժամանակին դիտվում էին որպես քաղաքական հանցագործություն, այժմ ոչ միայն չեն դիտվում որպես այդպիսին, այլև ավելին, համարվում են միջազգային հանցագործություններ: Ասենք՝ ժամանակին ահաբեկ-

Քրեական իրավունք

չությունը համարվում էր որպես քաղաքական պայքարի միջոց և իրենից քաղաքական հանցագործություն էր ներկայացնում, մինչդեռ այսօր այն համարվում է միջազգային հանցագործություն, և դրա քաղաքական բնույթի մասին ոչ մի խոսք լինել չի կարող: Այդ իսկ պատճառով, գործնականում իր կիրառումը գտավ, այսպես կոչված, «բացառման» մեթոդը, այսինքն՝ ոչ թե սահմանվեցին քաղաքական հանցագործությունները, այլ այն հանցագործությունները, որոնք չեն համարվում քաղաքական:⁵ Այսպես՝ Յեղասպանության հանցագործությունը կանխարգելելու և պատժելու մասին 1946 թվականի կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածի համաձայն. «Յեղասպանությունը և 3-րդ հոդվածում թվարկված մյուս արարքները հանձնման նպատակների համար չեն դիտվում որպես քաղաքական հանցագործություններ: Նման դեպքերում Պայմանավորվող կողմերը պարտավորվում են հանձնումն իրականացնել իրենց օրենսդրության և գործող պայմանագրերի համաձայն»:

Հանձնման մասին եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1957 թվականի տարբերակում սահմանված էր միայն, որ քաղաքական հանցագործություն չեն համարվում պետության ղեկավարի կամ նրա ընտանիքի անդամի նկատմամբ մահափորձը կամ սպանությունը: Եվ միայն 1975թ. լրացուցիչ արձանագրությամբ այն լրանջակվեց հետևյալ բովանդակությամբ. «Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի կիրառման նպատակով քաղաքական հանցագործություններ չեն համարվում հետևյալները՝

ա) Մարդկության դեմ այն հանցագործությունները, որոնք նախատեսված են ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայի կողմից 1948թ. դեկտեմբերի 9-ին ընդունված՝ Յեղասպանության հանցագործության կանխման և դրա համար պատժելու մասին կոնվենցիայում:

բ) «Գործող բանակներում վիրավորների և հիվանդների վիճակի բարելավման մասին» 1949թ. Ժնևի կոնվենցիայի 50-րդ հոդվածում, «Ծովում զինված ուժերի վիրավորների, հիվանդների և նավարեկյալների վիճակի բարելավման մասին» 1949թ. Ժնևի կոնվենցիայի 51-րդ հոդվածում, «Ռազմագերիների հետ վարվելակերպի մասին» 1949թ. Ժնևի կոնվենցիայի 130-րդ հոդվածում և «Պատերազմի ժամանակ քաղաքացիական բնակչության պաշտպանության մասին» 1949թ. Ժնևի կոնվենցիայի 147-րդ հոդվածում նախատեսված հանցագործությունները,

որ,

գ) Պատերազմի այն օրենքների բոլոր համեմատելի խախտումները, որոնք գործում են սույն Կոնվենցիայի ուժի մեջ մտնելիս, ինչպես նաև պատերազմի այն սովորույթների խախտումները, որոնք այդ ժամանակ գոյություն ունեն և Ժնևի վերոհիշյալ կոնվենցիաների դրույթներով չեն նախատեսվում»:

Հիշյալ թվարկումը և ամբողջական համարելի չի կարելի: Ավելին, 1977 թվականի Ահաբեկչության դեմ պայքարի եվրոպական կոնվենցիայի հոդված 1-ի համաձայն՝ հանցանք կատարած անձանց հանձնման հետ կապված քաղաքական հանցագործություն չեն համարվում Հաագայում 1970 թվականին ստորագրված Օդանավերի ապօրինի գավթման դեմ պայքարի կոնվենցիայի գործողության շրջանակներում, Մոնրեալում 1971 թվականին ստորագրված Քաղաքացիական ավիացիայի անվտանգության դեմ ուղղված ապօրինի գործողությունների դեմ պայքարի կոնվենցիայի գործողության շրջանակներում, միջազգային պաշտպանությունից օգտվող անձանց դեմ ուղղված հանցագործությունները, առևանգման, պատանդ վերցնելու կամ ապօրինի կալանավորման հետ կապված հանցագործությունները, մարդկանց համար վտանգ ներկայացնող պայթուցիկ նյութերի հետ կապված հանցագործությունները:

Հետևաբար, կատարված արարքը քաղաքական կամ, առավել ևս, ոչ քաղաքական դիտարկելու համար հայցվող երկրի իրավասու մարմինները պետք է ուսումնասիրեն ոչ միայն ներկայացված մեղադրանքի հանգամանքները, այլ նաև այն բոլոր կոնվենցիաները, որոնցով սահմանվում են դրանց քաղաքական լինելու կամ չլինելու հանգամանքները:

Դատական պրակտիկայում մի քանի միջոցներ են մշակվել՝ պարզելու, թե արդյոք հանցագործությունը քաղաքական է, թե ոչ: Դատական մոտեցումները կարելի է դասել երեք խմբի՝ ֆրանսիական «օբյեկտիվ» միջոց, շվեյցարական «համաչափության» կամ «զերակշռության» միջոց, և անգլո-ամերիկյան «ըստ դեպքի» միջոց:

Ֆրանսիական «օբյեկտիվ» միջոցը ոչ էքստրադիցիոն քաղաքական հանցագործություն է դիտում այն արարքները, որոնք ուղղակիորեն սպառնացել են պետության շահերին՝ առանց փորձելու պարզել, թե մեկ այլ հանցագործությունը որևէ քաղաքական ենթատեքստ կամ դրա-

պատճառ ունի, թե ոչ:

Շվեյցարական «համաչափության» կամ «գերակշռության» միջոցը քաղաքական է համարում թե գուտ, և թե հարաբերական քաղաքական հանցագործությունները՝ ուսումնասիրելով արարքի քաղաքական դրդապատճառները:

Անգլո-ամերիկյան «ըստ դեպքի» միջոցը դատարանի կողմից առաջին անգամ կիրառվել է 1890 թվականին, երբ Շվեյցարիայի կառավարությունը Մեծ Բրիտանիայից հայցում էր Շվեյցարիայի քաղաքացու արտահանձնումը, որը մի խումբ այլ անձանց հետ կոտրել էր պալատի դռները և այդ ընթացքում սպանել պետական ծառայողի՝ չճանաչելով վերջինին: Դատարանը մերժեց հայցվող անձի արտահանձնումը՝ այն դիտելով քաղաքական և սահմանեց, որ քաղաքական հուզումների ընթացքում կատարված հանցագործությունները համարվում են քաղաքական հանցագործություններ:⁶

Փորձելով ընդհանրացնել վերոգրյալը՝ կարելի է սահմանել, որ քաղաքական հանցագործություններ են համարվում այն քրեորեն պատժելի արարքները, որոնք ուղղված են պետության սահմանադրական և քաղաքական կարգի դեմ և կատարվել են քաղաքական նկատառումներով կամ դրդապատճառներով, բացառությամբ այն արարքների, որոնք ուղղված են ոչ թե պետության, այլ հասարակության և նրա անդամների դեմ՝ անկախ դրանց քաղաքական դրդապատճառներից (օրինակ՝ ահաբեկչությունը, պատանդներ վերցնելը և այլն):

Հանցագործության քաղաքական կամ ոչ քաղաքական լինելու հանգամանքի պարզումը միայն հայցվող պետության նպատակահարմարությանը թողնելն իրենից մեկ այլ վտանգի սպառնալիք է ներկայացնում: Կախված հայցվող և հայցող երկրների միջև տվյալ պահին առկա քաղաքական, տնտեսական և այլ հարաբերությունների վիճակից, հայցվող անձից, և այլն՝ հայցվող երկիրը կարող է հայցող երկրի կողմից անձին ներկայացված ցանկացած մեղադրան-

քի մեջ (հատկապես, եթե այդ անձը հասարակական, քաղաքական որոշակի ազդեցություն է վայելում) «տեսնել» քաղաքական ենթատեսքատ և մերժել անձի արտահանձնումը: Գործնականում նման բազմաթիվ օրինակներ կան, հատկապես՝ ՌԳ-ի և Մեծ Բրիտանիայի միջև:

Ռուսաստան, կրոնական, ազգային, սոցիալական որոշակի խմբի պատկանելության կամ քաղաքական հայացքների համար հետապնդման ենթարկվելու հիմնավոր երկյուղի հետևանքով այլ պետության տարածքում գտնվող անձը կարող է դիմել ապաստան ստանալու խնդրանքով, որի առկայությունն արդեն իսկ արտահանձնումը մերժելու հիմք է: Սակայն չի բացառվում, որ անձն իր երկրում իրականում հետապնդվի քաղաքական դրդապատճառներով, սակայն չդիմի ապաստան ստանալու խնդրանքով:

Պետք է հաշվի առնել նաև այն հանգամանքը, որ Քրեական ոստիկանության միջազգային կազմակերպության՝ ԻՆՏԵՐՊՈԼ-ի կանոնադրության 3-րդ հոդվածով ևս Կազմակերպությանը խստիվ արգելվում է որևէ գործունեություն ծավալել կամ միջամտել քաղաքական, ռազմական, կրոնական, ռասայական բնույթ կրող գործերին և հարցերին: Հետևաբար, եթե նման հանցագործություններ կատարելու մեջ մեղադրվող անձի նկատմամբ ԻՆՏԵՐՊՈԼ-ի խորվակներով միջազգային հետախուզում չհաստատարվի, ապա հնարավոր է խուսափել տվյալ անձին այլ պետության տարածքում հայտնաբերելուց և արտահանձնման գործընթաց նախաձեռնելուց:

Արդյունքում, կարելի է փաստել, որ քաղաքական հանցագործությունների կատարման մեղադրանքով հետախուզվող անձանց արտահանձնումը մերժելը հանդիսանում է արտահանձնման ինստիտուտի կարևորագույն դրույթներից մեկը, և երկրները պետք է ձեռնարկեն անհրաժեշտ միջոցառումներ քաղաքական նկատառումներով հետախուզվող անձանց արտահանձնումը մերժելու համար:

1. **Мартенс Ф.Ф.** Современное международное право цивилизованных народов. М., 2008, с. 245.

2. **Jordan J., Paust M.** Cherif Bassiouni International Criminal Law Cases and Materials, Carolina Academic Press, 2000, p. 364.

3. **Романовская В.Б. Рогов С.Л.** Политические преступления по уголовному уложению 1903 года, НГУ, 2007, с. 184.

4. **Jordan J., Paust M.** Cherif Bassiouni International Criminal Law Cases and Materials, Carolina Academic Press, 2000, p. 333.

5. **Бойцов А.И.** Выдача преступников, СПб., Юридический центр Пресс, 2004, с. 503.

6. **Jordan J., Paust M.** Cherif Bassiouni International Criminal Law Cases and Materials, Carolina Academic Press, 2000, p. 368-370.

ՓՈՒՍԼՐԱՅՉՈՒԹՅԱՆ (ԿՈՄՊԼԵՄԵՆՏԱՐԻՉՄԻ)

ՍԿՉԲՈՒՆՔԻ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՄԻՋԱՉՈՒԹՅԱՆ ԲՐԵՎԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԴՐԱԿՏԻԿԱՅՈՒՄ

Միջազգային քրեական դատարանը, ի տարբերություն նախկին Հարավսլավիայի և Ռուսաստանի տրիբունալների, գործում է փոխարացչության կամ կոմպլեմենտարիզմի սկզբունքի հիման վրա: Այս սկզբունքը բխում է ստատուտի նախաբանից և 1-ին հոդվածից, որտեղ ընդգծվում է, որ դատարանը լրացնում է ներպետական քրեական իրավագործության մարմինները: Պետություններին առաջնային իրավասությամբ օժտելը բխում է պրակտիկ արդյունավետությունից, քանի որ պետություններն ավելի մեծ հնարավորություններ ունեն վկաների շրջանակը պարզելու և ապացուցողական գանգվածի ձեռքբերման ուղղությամբ համապատասխան գործողություններ ձեռնարկելու համար:¹ Ընդունելիության հարցերը կարգավորվում են Հռոմի ստատուտի 17-րդ հոդվածով, որով նախատեսվում է, որ դատարանը գործը չի կարող ընդունել իր վարույթ, եթե ա) գործի կապակցությամբ իրականացվում է հետաքննություն կամ հարուցված է քրեական հետապնդում այն պետության կողմից, որն ունի իրավագործություն այդ գործի նկատմամբ, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ այդ պետությունը չի ցանկանում կամ ի վիճակի չէ պատշաճ կերպով իրականացնել հետաքննությունը կամ քրեական հետապնդումը, բ) գործի կապակցությամբ հետաքննություն է իրականացվել այն պետության կողմից, որն ունի իրավագործություն այդ գործի նկատմամբ, և այդ պետությունը որոշել է քրեական հետապնդում չհարուցել համապատասխան անձի նկատմամբ, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ այդ որոշումն արդյունք է նրա, որ պետությունը չի ցանկանում կամ անկարող է պատշաճ կերպով քրեական հետապնդում հարուցել, գ) տվյալ անձն արդեն դատապարտվել է այն արարքի համար, որը հանդիսանում է տվյալ հայտարարության առարկան, և դատարանի կողմից գործի քննությունը չի թույլատրվում 20-րդ հոդվածի 3-րդ կետին համապատասխան, դ) գործը բավականաչափ լուրջ չէ, որպեսզի արդարացվեն դատարանի հետագա գործողությունները: Այս հոդվածի վերլուծությունից կարող ենք եզրակացնել, որ գործի ընդունելիության վիճարկման, բացի «դ» կետով նախատեսված պայմանից, մնացած երեք պայմանները կարող են վկայակոչվել:

Այժմ փորձենք դատարանի իրավական դիրքորոշումների և ստատուտի համապատասխան դրույթների վերլուծությամբ պարզել «գործը հետաքննվում է», «իրավագործություն ունեցող պետություն», «պետության ցանկության բացակայություն», «պետության անկարողություն», «պատշաճ կերպով», «գործի բավականաչափ լրջություն» հասկացությունների սահմանները և կիրառումը միջազգային քրեական դատարանի պրակտիկայում:

Ստատուտի 18-րդ հոդվածը նախատեսում է ընդունելիության վերաբերյալ նախնական որոշումների կայացման կարգը, իսկ 19-րդ հոդվածով նախատեսվում է դատարանի իրավագործության և գործի ընդունելիության վիճարկման կարգը: Վերջին հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ գործի ընդունելիությունը կամ դատարանի իրավագործությունը կարող է վիճարկվել՝ ա) մեղադրյալի կամ այն անձի կողմից, որի նկատմամբ 58-րդ հոդվածին համապատասխան տրվել է կալանավորման սանկցիա կամ դատարան ներկայանալու հրաման, բ) տվյալ գործի նկատմամբ իրավագործություն ունեցող պետության կողմից՝ այն հիմքով, որ այդ պետությունը տվյալ գործով հետաքննություն կամ քրեական հետապնդում է իրականացնում կամ իրականացրել, կամ գ) այն պետության կողմից, որից պահանջվում է դատարանի իրավագործության ճանաչում՝ 12-րդ հոդվածին համապատասխան: Նշենք, որ ընդունելիության վերաբերյալ 3-րդ կետին համապատասխան, որպեսզի արդարացվեն դատարանի հետագա գործողությունները:

Այժմ փորձենք դատարանի իրավական դիրքորոշումների և ստատուտի համապատասխան դրույթների վերլուծությամբ պարզել «գործը հետաքննվում է», «իրավագործություն ունեցող պետություն», «պետության ցանկության բացակայություն», «պետության անկարողություն», «պատշաճ կերպով», «գործի բավականաչափ լրջություն» հասկացությունների սահմանները և կիրառումը միջազգային քրեական դատարանի պրակտիկայում:

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2014 12 (186)

ԴԱՏԱԿԱՆ
ԻՉԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

նելիության վերաբերյալ նախնական որոշումների կայացման ժամանակ հնարավոր է հայտնի չլինեն կոնկրետ անձինք, որոնց մեղսագրվում են ենթադրյալ հանցանքները: Սակայն 19-րդ հոդվածի իմաստով գործի ընդունելիության վիճարկման ժամանակ անհրաժեշտ է, որ ներպետական մակարդակում հետաքննությունն իրականացվի նույն գործով, ինչ դատարանի իրավական դիրքորոշումներում արտահայտվել է «նույն անձ-նույն արարք» պայմանի ձևակերպմամբ: Մասնավորապես՝ Քենիային վերաբերող իրավիճակում գործի ընդունելիության որոշման վերաբերյալ Քենիայի ներկայացրած վերաքննիչ բողոքի քննության ժամանակ Քենիայի կառավարության ներկայացուցիչը պնդում էր, որ ներպետական մակարդակում պարտադիր չէ, որ հետաքննությունն ընդգրկի նույն անձանց: Սակայն դատարանի վերաքննիչ պալատն իր որոշման մեջ ամրագրեց, որ գործի ընդունելիության վիճարկման համար անհրաժեշտ է դատարանում ապացուցել, որ ներպետական մակարդակում հետաքննությունը վերաբերում է նույն անձանց և նույն արարքներին, որոնք կազմում են դատարանում քննվող գործի բովանդակությունը:² Դատարանում քննվող գործի բովանդակությունը (անձանց շրջանակը և նրանց մեղսագրվող հանցագործությունները) որոշվում է ստատուտի 58-րդ հոդվածին համապատասխան տրված կալանավորման սանկցիայով կամ դատարան ներկայանալու հրամանով: Այսինքն՝ այս փուլում արդեն հստակ է կասկածյալների շրջանակը և հանցագործությունների բնույթը:

Անդրադառնալով «գործով հետաքննություն իրականացնել» տերմինի բովանդակությանը՝ դատարանը նշել է, որ այն նշանակում է. «...Միջոցների ձեռնարկում, որոնք ուղղված են՝ հաստատելու նույն անձանց կողմից իրենց վերագրվող արարքների կատարումը, ինչպիսիք են՝ վկաների և կասկածյալների հարցաքննությունը, փորձաքննությունների անցկացումը, փաստաթղթային ապացույցների հավաքումը»:³ Ընդ որում, ներպետական մակարդակում հետաքննության իրականացման փաստը պետք է ապացուցի գործի ընդունելիությունը վիճարկող պետությունը: Վերոհիշյալ գործով դատարանը գտավ, որ Քենիայի ներկայացրած հավաստիացումները իրականացվող հետաքննությունների և խոստումներին

իրականացվելիք միջոցառումների մասին բավարար չեն գործի ընդունելիությունը վիճարկելու համար: Անհրաժեշտ է հստակ ապացույցներ ներկայացնել դատարան կոնկրետ քննչական և այլ դատավարական գործողությունների իրականացման մասին, որոնք ուղղված են ապացուցելու մեղադրյալին ներկայացված մեղադրանքների հիմքում ընկած փաստական հանգամանքները:⁴

Անդրադառնալով «իրավագործություն ունեցող պետություն» հասկացությանը՝ նշենք, որ Հռոմի ստատուտի դրույթների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ տարբերակում չի դրվում պետությունների իրավագործության ծավալի և նրանց իրավունքների միջև՝ կախված այն հանգամանքից, թե որն է տվյալ պետության իրավագործության հիմքը: Այսինքն՝ դատարանում որևէ գործի ընդունելիությունը վիճարկելիս դատարանի համար էական չէ այն հարցը, թե տվյալ պետությունն իրականացնում է տարածքային, քաղաքացիության, թե ունիվերսալ իրավագործություն տվյալ գործի նկատմամբ:

Անդրադառնալով «պետության ցանկության բացակայություն» հասկացության մեկնաբանմանը: Ստատուտի 17-րդ հոդվածի 2-կետի համաձայն՝ որևէ կոնկրետ գործի առնչությամբ հետաքննություն իրականացնելու ցանկության բացակայությունը բացահայտելու նպատակով դատարանը, ելնելով միջազգային իրավունքով ճանաչված արդար դատաքննության սկզբունքներից, հաշվի է առնում հետևյալ գործոններից մեկի կամ մի քանիսի առկայությունը՝ ա) դատավարությունն իրականացվել կամ իրականացվում է, կամ ներպետական որոշումը կայացվել է համապատասխան անձին դատարանին ընդդատյա և 5-րդ հոդվածում նշված հանցագործությունների կատարման համար քրեական պատասխանատվությունից պաշտպանելու համար, բ) դատավարությունն անհիմն կերպով ձգձգվել է, ինչն ստեղծված հանգամանքների պայմաններում անհամատեղելի է տվյալ անձի նկատմամբ արդարադատություն իրականացնելու մտադրությանը, գ) դատավարությունը չի իրականացվել կամ չի իրականացվում անկախ և անկողմնակալ կերպով, և այն կարգը, որով այն իրականացվել է կամ իրականացվում է, ստեղծված հանգամանքների պայմաններում անհամատեղելի է տվյալ անձին

Միջազգային իրավունք

նկատմամբ արդարադատություն իրականացնելու մտադրությամբ: Ինչպես տեսնում ենք, բոլոր երեք դեպքերում «պետության ցանկության բացակայությունը» փաստելու համար անհրաժեշտ է պարզել, թե արդյոք որոշակի գործողությունների առկայությունը կամ բացակայությունը նպատակ ունի խափանելու տվյալ անձի նկատմամբ արդարադատության իրականացումը: Ստատուտի 17-րդ հոդվածի 2-կետի ձևակերպումները որոշակի տարածայնություններ են առաջացրել նաև գրականության մեջ: Որոշ հեղինակներ հղում կատարելով Ընթացակարգի և սպացուցման կանոնների 51-րդ կանոնին,⁵ ինչպես նաև այն հանգամանքին, որ Դատարանը որոշում կայացնելիս պետք է հիմնվի «միջազգային իրավունքով ճանաչված արդար դատաբանության սկզբունքների վրա», պնդում են, որ դատարանին այսպիսով իրավունք է տրվում վերահսկողություն իրականացնել ներպետական դատավարության ժամանակ մարդու իրավունքների միջազգային չափորոշիչների պահպանման նկատմամբ:⁶ Հեղինակների մեկ այլ խումբ գտնում է, որ ներպետական դատավարության ժամանակ ձգձգումները, ինչպես նաև անկախության և անկողմնակալության պակասը միայն այն ժամանակ կարող են Միջազգային քրեական դատարանի միջամտության առիթ դառնալ, երբ նշված հանգամանքները վկայեն համապատասխան անձին քրեական պատասխանատվությունից պաշտպանելու կամ նրա նկատմամբ արդարադատություն չիրականացնելու մտադրության մասին:⁷ Այս հեղինակները գտնում են, որ փոխընթացի սկզբունքի էությունն անպատժելիության կանխումն է, այլ ոչ թե մեղադրյալի արդար դատաբանության իրավունքի իրականացումը: Վերջիններիս կարծիքով, դատարանի միջամտությունը միայն այն ժամանակ արդարացված կլինի, երբ մարդու իրավունքների խախտումները լինեն մեղադրյալի օգտին և վերջինիս նկատմամբ չիրականացվի արդարադատություն: Ինչ վերաբերում է մարդու իրավունքների խախտումներին, ապա նշված հեղինակների կարծիքով Միջազգային քրեական դատարանը մարդու իրավունքների պաշտպանության միջազգային մարմին չէ, ուստի նշված խախտումների հաղթահարման համար մարդու իրավունքների վերաբերյալ միջազգային-իրավական նորմերով այլ մե-

խանիզմներ են նախատեսվում: Միջազգային քրեական դատարանն այս հարցին առնչվող իր իրավական դիրքորոշումներում առավել հակված է երկրորդ խումբ հեղինակների մոտեցումներին: Մասնավորապես՝ Լիբիային առնչվող իրավիճակում Աբդուլլա ալ-Սենուսիի վերաբերյալ գործով Լիբիայի ներկայացրած ընդունելիության վիճարկման հայցի քննության ժամանակ ալ-Սենուսիի պաշտպանները փաստարկներ ներկայացրին ներպետական դատավարության ժամանակ մեղադրյալի իրավունքների խախտումների վերաբերյալ՝ պնդելով, որ նշված խախտումները վկայում են պատշաճ կերպով հետաքննություն անցկացնելու Լիբիայի ցանկության բացակայության կամ անկարողության մասին: Սակայն նշված գործով կայացրած իր որոշման մեջ դատարանի միջնդատական վարույթի պալատը նշել է. «...Մեղադրյալի ընթացակարգային իրավունքների խախտումներն ինքնին հիմք չեն դատարանի համար ստատուտի 17-րդ հոդվածի հիման վրա պետության ցանկության բացակայության կամ անկարողության մասին եզրակացություն անելու համար: Սակայն, կախված հատուկ հանգամանքներից, դատարանը կարող է մեղադրյալի որոշ իրավունքների խախտման փաստը հաշվի առնել ստատուտի 17-րդ հոդվածի 2-րդ կետի հիման վրա դատավարության ոչ անկախ և կողմնակալ բնույթի մասին եզրակացություն կատարելիս: Այնուամենայնիվ, նման եզրակացություն դատարանը կարող է կատարել միայն այն դեպքում, երբ դատավարության ընթացքը և ենթադրյալ խախտումներն անհամատեղելի կլինեն անձի նկատմամբ արդարադատություն իրականացնելու մտադրության հետ»:⁸ Այս դեպքում հիմնական հարցը, որ առաջ է գալիս՝ «արդարադատություն» հասկացության սահմանները ստատուտի համատեքստում պետք է հասկանանք զուտ դատական հետապնդման իրականացման մեջ, թե այն անհրաժեշտ է հասկանալ ավելի լայն իմաստով, այսինքն՝ մեղադրյալի՝ միջազգային իրավական նորմերի վրա հիմնված արդար դատաբանության իրավունքի պահպանմամբ: Վերոհիշյալ դատական սկզբունքները արտահայտված իրավական դիրքորոշումները վկայում են, որ դատական պրակտիկայում ավելի շատ հակված են «արդարադատություն» տերմինը հասկանալու զուտ անձին դատական հետապնդման ենթարկելու

իմաստով: Այնուամենայնիվ, նշենք, որ նշված մոտեցումը պրակտիկայում կարող է առաջացնել որոշակի դժվարություններ: Մասնավորապես՝ հնարավոր են դեպքեր, երբ ներպետական դատավարությունն ուղղված լինի իրական մեղավորներին քրեական հետապնդումից պաշտպանելուն, փոխարենը պատասխանատվության ենթարկվեն այլ անձինք: Բացի այդ, չնայած մեղադրյալները քրեական հետապնդման են ենթարկվում առավել ծանր հանցագործությունների համար, այնուամենայնիվ, արդար դատաքննության իրավունքը պետք է երաշխավորված լինի բոլորի համար: Կարծում ենք, որ Միջազգային քրեական դատարանն առավել խիստ մոտեցում պետք է ցուցաբերի իրեն ընդդատյա հանցագործությունների ներպետական քննության ժամանակ մեղադրյալի իրավունքների պաշտպանության նկատմամբ, քանի որ հնարավոր են դեպքեր, երբ հետաքննությունն իրականացվի իրական մեղավորների նկատմամբ և պետությունը պատրաստակամություն ցուցաբերի պատասխանատվության ենթարկելու վերոհիշյալ անձանց, բայց դատաքննության ընթացքում թույլ տրվեն մեղադրյալի իրավունքների համակցված խախտումներ, ինչի արդյունքում կխախտվի արդարադատության բուն էությունը: Սրան հասնելու ուղիները տարբեր են: Նախ՝ Միջազգային քրեական դատարանը կարող է որոշակի իրավական դիրքորոշումների միջոցով առավել լայն իմաստ հաղորդել ստատուտի 17-րդ հոդվածի 2-րդ կետով սահմանված «արդարադատություն իրականացնել» հասկացությանը, ձևավորելով որոշակի պրակտիկա, երբ ընդունելիության հարցերը քննարկելիս հաշվի կառնվեն նաև ներպետական դատավարության ժամանակ մեղադրյալի իրավունքների պաշտպանության հարցերը: Երկրորդ ուղին, կարծում ենք, կարող է ընթանալ ստատուտում համապատասխան փոփոխությունների կատարման ճանապարհով, որով ուղղակիորեն կամրագրվի դրույթ այն մասին, որ որևէ գործի նկատմամբ հետաքննություն իրականացնելիս պետության ցանկության բացակայությունը պարզելիս դատարանը, ի թիվս ստատուտի 17-րդ հոդվածի 2-րդ կետով նախատեսված հանգամանքների, հաշվի կառնի նաև, թե արդյոք դատավարության ընթացքում թույլ չեն տրվել մեղադրյալի՝ միջազգային-իրավական նորմերով ճանաչ-

ված դատավարական իրավունքների այնպիսի կոպիտ և սխտեմատիկ խախտումներ, որոնց արդյունքում կայացված դատական ակտը խախտում է արդարադատության բուն էությունը:

Անդրադառնալով «պետության անկարողություն» հասկացության սահմաններին՝ նշենք, որ ստատուտի 17-րդ հոդվածի 3-րդ կետով սահմանվում են այն դեպքերը, երբ դատարանը կարող է եզրակացություն անել պետության անկարողության առկայության մասին: Այդ դեպքերն են՝ ա) պետությունն անկարող է իր տրամադրության տակ ստանալ մեղադրյալին, բ) պետությունն անկարող է ստանալ անհրաժեշտ ապացույցներն ու վկայությունները, գ) պետությունն անկարող է իրականացնել դատավարությունն այլ պատճառներով: Նույն հոդվածով նախատեսվում է, որ այս պայմանների առկայության պատճառը պետք է հանդիսանա պետության ազգային դատական համակարգի լիակատար կամ էական քայքայվածությունը կամ բացակայությունը: Օրինակ՝ հնարավոր են իրավիճակներ, երբ հանցագործը թաքնվի այլ պետությունում, որը հրաժարվի հանձնել վերջինիս նրա կատարած հանցանքի նկատմամբ իրավագործություն ունեցող պետությանը, որի ազգային դատական համակարգը նորմալ գործում է: Նման դեպքերում խոսք չի կարող գնալ պետության անկարողության մասին:

Գործի անընդունելի լինելու երրորդ պայմանը կապված է *ne bis in idem* սկզբունքի գործողության հետ: Ստատուտի 20-րդ հոդվածի 3-րդ կետով նախատեսվում է նշված սկզբունքից շեղվելու դատարանի իրավագործության սահմանները՝ երբ մեկ այլ դատարանում դատավարությունն իրականացվել է՝ ա) իրականացվել է տվյալ անձին դատարանին ընդդատյա հանցագործության կատարման համար պատասխանատվության ենթարկելուց պաշտպանելու համար կամ բ) չի իրականացվել անկախ և անկողմնակալ, միջազգային իրավունքում ճանաչված արդար դատաքննության նորմերին համապատասխան, և իրականացվել է այնպես, որ ստեղծված հանգամանքներում անհամատեղելի է անձի նկատմամբ արդարադատություն իրականացնելու մտադրությանը: Նշենք, որ դատարանի պրակտիկայում սույն դրույթը դեռևս չի կիրառվել, ինչը թույլ կտար որոշակիորեն լույս

Միջազգային իրավունք

սփռել նրա դրույթների վրա:

Ստատուտի 17-րդ հոդվածի 1-ին կետով սահմանված ընդունելիության 4-րդ պայմանը հանդիսանում է «գործի բավականաչափ լրջության» պայման: Վերջինիս բնորոշումը ստատուտում տրված չէ, ուստի այն տարաբնույթ մեկնաբանությունների առիթ է տվել: Միջազգային քրեական դատարանը, ի սկզբանե կոչված լինելով երաշխավորելու արդարադատությունը միջազգային ողջ հանրությանը մտահոգող առավել ծանր հանցագործությունների նկատմամբ, բավարար ռեսուրսներով օժտված չէ, որպեսզի տվյալ հանցագործությունների բոլոր դեպքերի նկատմամբ իրականացնի քննություն: Այդ պատճառով ստատուտում նախատեսվել է լրացուցիչ պայման դատարանում քննվելիք գործերի առավել լրջության վերաբերյալ: Դեռևս իրավիճակների նախնական ուսումնասիրության, ինչպես նաև տարբեր աղբյուրներից դատախազին ներկայացվող տեղեկատվության ուսումնասիրության ժամանակ դատախազը պետք է քննության առնի ենթադրյալ հանցագործությունների այն դեպքերը, որոնք առավել համապատասխանում են «գործի բավականաչափ լրջության» պայմանին: Քանի որ այս հասկացության բնորոշումը հստակ տրված չէ և առկա է դատախազի գործունեության որոշակի ազատություն, ուստի գրականության մեջ այն հանդիպում է նաև «գրատախազական հայեցողություն» (prosecutorial discretion) անվամբ: Իրավիճակի վրա որոշակիորեն կարող է լույս սփռել դատախազի գործունեության պրակտիկան: Մասնավորապես՝ իր գործունեության սկզբնական փուլում «գործի բավականաչափ լրջություն» հասկացությունը գործնականում նույնացվում էր հանցագործությունների ծանրության հետ: Մասնավորապես՝ Ուզանդային առնչվող իրավիճակում դատախազի որոշումը հետաքննություն սկսելու միայն Աստծո դիմադրության բանակի (Lord's resistance army)⁹ կատարած հանցագործությունների դեպքերի վերաբերյալ բացատրվում էր նրանով, որ ի տարբերություն ուզանդական գործերի, ապստամբների գործողությունների արդյունքում անհամեմատ ավելի մեծ քանակությամբ զոհեր են գրանցվել:¹⁰ Իրաքին առնչվող իրավիճակում դատախազը մերժեց հետաքննություն սկսել՝ իր որոշումը պատճառաբանելով այն հանգամանքով, որ սպանության 12 դեպքերը

բավարար չեն հետաքննություն սկսելու որոշում կայացնելու համար:¹¹ Անշուշտ, դատախազական հայեցողության այսպիսի լայն շրջանակը չէր նպաստի դատարանի հեղինակության ամրապնդմանը, ուստի Մինչդատական վարույթի պալատը փորձել է իր իրավական դիրքորոշումներում բացահայտել «գործի բավականաչափ լրջության» պայմանները: Մասնավորապես՝ պալատն իր որոշումներից մեկում նշել է, որ ստատուտի 17-րդ հոդվածի 1-ին կետի d) ենթակետի իմաստով գործի ընդունելի լինելու համար անհրաժեշտ է, որ ա) հանցանքը պետք է լինի սխտեմատիկ և լայնամասշտաբ, և պետք է ուշադրություն դարձվի որոշակի հանրության պատճառով սոցիալական վնասը, բ) մեղադրյալը պետք է հանդիսանա քննարկվող իրավիճակում առավել բարձր պաշտոն զբաղեցնող անձանցից, գ) անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել հանցագործության կատարման մեջ տվյալ պետության կամ որոշակի կազմակերպության ունեցած դերին:¹² Սակայն դատարանի վերաքննիչ բաժանմունքը նշված երեք չափանիշներն էլ ստատուտին անհամապատասխան ճանաչեց՝ պատճառաբանելով, որ առաջին չափանիշը կիրառելու դեպքում պատերազմական և մարդկայնության դեմ ուղղված հանցագործությունները գործնականում նույնանում են, իսկ մյուս երկու չափանիշները չեն բխում ստատուտի ընդհանուր տրամաբանությունից:¹³ Սակայն վերաքննիչ բաժանմունքն իր որոշման մեջ չնշեց, թե ինչ չափանիշներով պետք է առաջնորդվել այս հարցում:

Թեև սկզբնական շրջանում դատախազի գրասենյակը գործերի ընտրության ժամանակ հաշվի էր առնում զոհերի քանակը, սակայն հետագայում գործերի ընտրության հիմքում դրվեցին այլ չափանիշներ: Մուդանի Դարֆուր երկրամասում ստեղծված իրավիճակի առնչությամբ դատախազը հետաքննություն նախաձեռնեց, երբ պատերազմական հանցագործությունների հետևանքով զոհվել էր տասներկու, իսկ վիրավորվել՝ ութ խաղաղապահ: Սակայն դատախազի պնդումներն այն մասին, որ նշված հանցագործությունների բնույթը, ուղղվածությունը և ազդեցությունը վկայում են գործի լրջության մասին, հավանության արժանացան Մինչդատական վարույթի պալատի կողմից:¹⁴

Այսպիսով, թեև դատարանի իրավական

դիրքորոշումները մեզ դեռևս թույլ չեն տալիս հստակ կողմնորոշիչներ նշելու «գործի բավականաչափ լրջություն» հասկացության համար, այնուամենայնիվ դատախազի պրակտիկայի ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս մեզ եզրակացնել, որ գործերի ընտրության ժամանակ հաշվի է առնվում հանցագործության բնույթը, հետևանքները, ուղղվածությունը, ինչպես նաև մեղադրյալի դերը հանցագործության կատարման մեջ: Նշենք նաև, որ նախկին Հարավսլավիայի և Ռուանդայի տրիբունալներում ձևավորված պրակ-

տիկայի մասնությամբ Միջազգային քրեական դատարանում ևս դատախազի գործունեությունն ուղղված է հիմնականում այն անձանց նկատմամբ քրեական հետապնդում իրականացնելու, ովքեր ամենամեծ պատասխանատվությունն են կրում կատարված հանցանքների համար, թեև նորից նշենք, որ մեղադրյալի պաշտոնն իրավական սահմանափակում չի հանդիսանում դատարանի համար համապատասխան դեպքերում այլ անձանց նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու համար:

1. Robert Cryer, Hakan Friman, Darryl Robinson, Elizabeth Wilmshurst, “An Introduction to International Criminal Law and Procedure”, Cambridge University Press, 2nd ed., 2010, p. 153.

2. ICC-01/09-02/11, Situation in Kenya, The Prosecutor v. Francis Kirimi Muthaura and Uhuru Muigai Kenyatta, Appeals Chamber, Judgment on the appeal of the Republic of Kenya against the decision of Pre-Trial Chamber 2 of 30 May 2011 entitled “Decision on the Application by the Government of Kenya Challenging the Admissibility of the Case Pursuant to Article 19 (2) (b)”, 30 August 2011, para. 40.

3. Նույն տեղում:

4. ICC-01/11-01/11, Situation in Libya, The Prosecutor v. Saif Al-Islam Gaddafi and Abdullah Al-Senussi, Pre-Trial Chamber 1, Decision on the admissibility of the case against Abdullah Al-Senussi, 11 October 2013, para. 160

5. Նշված կանոնով կարգավորվում է ընդունելության վերաբերյալ բողոքների ժամանակ պետության կողմից դատարանին ներկայացվելիք հնարավոր տեղեկատվության բովանդակության հետ կապված հարցերը, և նախատեսվում է, որ տվյալ պետությունը դատարանի ուշադրությունը կարող է հրավիրել առ այն, որ իր դատարանները համապատասխանում են միջազգային մակարդակով ճանաչված նորմերին և չափորոշիչներին:

6. **Federica Gioia** “State Sovereignty, Jurisdiction and Modern International Law: The Principle of Complementarity in the International Criminal Court”, Leiden Journal of International Law, Volume 19, Issue 4, December 2006, p. 1110.

7. **Jo Stigen** “The Relationship between the International Criminal Court and National Jurisdictions: The Principle of Complementarity”, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Boston, 2008, p. 221, Enrique Carnero Rojo, “The Role of Fair Trail Considerations in the Complementarity

Regime of the International Criminal Court: From “No Peace without Justice” to “No Peace with Victor’s Justice?””, Leiden Journal of International Law, Volume 18, Issue 4, December 2005, p. 829, Markus Benzing, “The Complementarity Regime of the International Criminal Court: International Criminal Justice between State Sovereignty and the Fight against Impunity”, Max Planck Yearbook of United Nations Law, Volume 7, 2003, p. 598.

8. ICC-01/11-01/11, Situation in Libya, The Prosecutor v. Saif Al-Islam Gaddafi and Abdullah Al-Senussi, Pre-Trial Chamber 1, Decision on the admissibility of the case against Abdullah Al-Senussi, 11 October 2013, para. 235.

9. Ուգանդական ապստամբական շարժում, որը գործում է Ուգանդայի և Կոնգոյի սահմանամերձ շրջաններում:

10. William A. Schabas, “Prosecutorial discretion and gravity” in “The Emerging Practice of the International Criminal Court”, ed. by Carsten Stahn, Goran Sluiter, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Boston, 2009, p. 232.

11. Նույն տեղում:

12. ICC-01/04-02/06, Situation in Democratic Republic of the Congo, Pre-Trial Chamber 1, Prosecutor v. Bosco Ntaganda, Decision on the Prosecutor’s Application for Warrants of Arrest Article 58, 10 February 2006, para. 64.

13. ICC-01/04, Situation in Democratic Republic of the Congo, Appeals Chamber, Ex parte Prosecutor only, Judgment on the Prosecutor’s appeal against the decision of Pre-Trial Chamber 1 entitled “ Decision on the Prosecutor’s Application for Warrants of Arrest Article 58”, 13 July 2006, para. 66-84.

14. ICC-02/05-02/09, Situation in Darfur, Sudan, Prosecutor v. Bahar Idriss Abu Garda, Pre-Trial Chamber 1, Decision on the Confirmation of Charges, 8 February 2010, para. 30-34.

Արման ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի
և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ

**«ԲԱՆԿԱՅԻՆ ԲՆԱԳԱՎԱՌԻ ՀԱՆՅԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ»
ԵՎ «ԲԱՆԿԱՅԻՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ԴԵՍ ՈՒՂՎԱԾ
ՀԱՆՅԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ» ՀԱՍԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ՀԱՐԱԲԵՐԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆԸ**

Մասնագիտական գրականության ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ քրեագետների շրջանում «բանկային բնագավառի հանցագործություն» կամ «բանկային բնագավառի հանցավորություն» հասկացությունների բովանդակության հարցում միասնական մոտեցում չկա:

Այսպես, օրինակ՝ Ռ.Օ. Ռոզայովը «բանկային բնագավառի հանցավորություն» հասկացության մեջ ներառում է ինչպես այն հանցավոր ոտնձգությունները, որոնք ուղղված են բանկային գործունեության արդյունքում ծագող հասարակական հարաբերությունների դեմ, այնպես էլ նրանք, որոնք թեև ոտնձգում են այլ հասարակական հարաբերությունների դեմ, սակայն ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն վնաս են պատճառում բանկային ոլորտին: Այս հիմնավորմամբ հեղինակն առաջարկում է վերոհիշյալ հասկացության մեջ ներառել հանրորեն վտանգավոր այն բոլոր արարքները, որոնք ոտնձգում են պետության կողմից հաստատված՝ բանկային հաստատությունների բնականոն գործունեության դեմ:

Ա.Ն. Չերտոսարյովը բանկային բնագավառի հանցագործությունների շարքին է դասում հանրորեն վտանգավոր այն արարքները, որոնց դեպքում բանկային համակարգը հանդիսանում է ոչ միայն որպես ոտնձգության օբյեկտ, այլ նաև՝ որպես միջավայր: Ելնելով վերոգրյալից՝ հեղինակը բանկային բնագավառի հանցավորությունը սահմանում է որպես քրեական օրենսգրքով նախատեսված՝ մեղավորությամբ կատարվող այն հանրորեն վտանգավոր արարքների ամբողջություն, որոնք ոտնձգում են բանկերի սեփականության, նրանց գույքային և օրինական շահերի դեմ, որը հավասարազոր է պետության ֆինանսավարկային համակարգի

բնականոն գործունեության դեմ ոտնձգությանը, որն իրականացվում է բանկային գործունեության կապակցությամբ և կատարվում է բանկային օպերացիաներ կամ մասն օպերացիաների նմանակումներ կատարող բանկերի աշխատակիցների կամ նրանց հաճախորդների կամ նշված անձանց լիազորություններն անօրինական յուրացրած հանցագործների կողմից:

Քննարկվող հասկացությունների առումով այլ մոտեցում է որդեգրել Շ.Շ. Մուցարովը, ում կարծիքով բանկային գործունեությանն առնչվող հանցավորությունն իրենից ներկայացնում է շահադիտական այնպիսի ոտնձգությունների ամբողջություն, որոնք ուղղված են պետության կողմից պաշտպանվող՝ տնտեսության տվյալ սեկտորում ձևավորված հասարակական հարաբերությունների համակարգի, այդ թվում՝ ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց գույքային շահերի ու բանկերի բնականոն գործունեության դեմ:

Վերոգրյալն ամփոփելով՝ կարելի է արձանագրել, որ, եթե տեսաբանների մի մասը բանկային բնագավառի հանցագործությունների ինտեգրող հատկանիշ են դիտում հանցավոր ոտնձգությունների օբյեկտը, ապա մյուսներն այդպիսին են համարում հանրորեն վտանգավոր ցանկացած արարք, որոնք իրականացվում են բանկային գործունեության կապակցությամբ:

Բանկային բնագավառում հանցավորության վերաբերյալ տեսական մոտեցումների անհամապատասխանությունն ավելի ակնառու է դառնում, երբ դիտարկում ենք մասնագիտական գրականության մեջ առկա կարծիքներն այն հարցի մասին, թե կոնկրետ ո՞ր արարքներն են կազմում հանցավորության այս տեսակի ամբողջությունը: Մասնավորապես՝ տեսաբաններ

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2014 12 (186)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

րի մի մասը դրանում ներառում է ինչպես սեփականության, այնպես էլ տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունները, մյուսները՝ միայն փողերի լվացումը և բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկություններն ապօրինի հրապարակելը և այլն⁴:

Բացի դրանից, անորոշություն է առկա այն հարցում, թե ինչպե՞ս պետք է միմյանցից սահմանազատել «բանկային բնագավառի հանցավորություն» և «բանկային գործունեության դեմ ուղղված հանցագործություններ» հասկացությունները: Եթե տեսաբանների մի մասն այս հասկացությունները նույնացնում է, ապա մյուսների կարծիքով՝ «բանկային բնագավառի հանցավորություն» հասկացությունն ավելի լայն է և իր մեջ ներառում է նաև «բանկային գործունեության դեմ ուղղված հանցագործություններ» և նման այլ հասկացություններ⁵:

Այսինքն՝ ժամանակակից կրիմինալոգիական գիտությանը չի հաջողվել հստակ սահմանել «բանկային բնագավառի հանցավորություն» հասկացությունը՝ հստակ որոշելով դրա շրջանակներն ու այլ փոխկապակցված հասկացությունների հետ հարաբերակցությունը: Մինչդեռ, այս հարցի լուծումն ունի հսկայական թե՛ տեսական և թե՛ գործնական նշանակություն, քանի որ առանց դրա հնարավոր չի լինի որոշել այս բնագավառում կրիմինալոգիական հետազոտության առարկան, ինչն էլ կբացառի կամ կդժվարացնի դրա դեմ պայքարի արդյունավետ մեթոդների մշակումը:

Այս հարցի լուծման նպատակով, կարծում ենք, անհրաժեշտ է նախ՝ բացահայտել «բանկային գործունեություն» հասկացության բովանդակությունը, ինչպես նաև պարզել Հայաստանի Հանրապետությունում գործող բանկային համակարգի էությունն ու առևտրային բանկերի կողմից իրականացվող գործառնությունները տեսական և օրենսդրական մակարդակներում:

Հայաստանի Հանրապետությունում առկա բանկային համակարգի հիմքերը դրվել են անցյալ դարի 90-ական թվականների սկզբում, երբ ավարտվեց այն օրենսդրական բազայի ձևավորումը, որն ընկած է Հայաստանի Հանրապետության բանկային համակարգի հիմքում: Մասնավորապես, «Բանկերի և բանկային գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի (այսուհետև նաև՝ Օրենք) 2-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ Հայաստանի Հանրապետության բանկային համակարգն ընդգրկում է Հայաս-

տանի Հանրապետության Կենտրոնական բանկը (այսուհետև նաև՝ Կենտրոնական բանկ), Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գործող բանկերը (այդ թվում՝ դուստր բանկերը), նրանց մասնաճյուղերը, ներկայացուցչությունները, գործառնական գրասենյակները (կետերը), ինչպես նաև օտարերկրյա բանկերի Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գործող մասնաճյուղերն ու ներկայացուցչությունները: Այսինքն՝ Հայաստանի Հանրապետության բանկային համակարգն ունի երկաստիճան կառուցվածք:

Առաջին մակարդակում Կենտրոնական բանկն է, որի իրավական կարգավիճակն ու իրավասությունը սահմանված են «Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի մասին» ՀՀ օրենքում: Վերջինիս ուսումնասիրությունից հետևում է, որ ՀՀ կենտրոնական բանկը պետական գործառնությունով օժտված իրավաբանական անձ է և միասնական կենտրոնացված համակարգ, որը ներառում է բանկի գլխավոր գրասենյակը և տարածքային ստորաբաժանումները: Կենտրոնական բանկն ունի հիմնական խնդիր՝ գների կայունության ապահովումը, և այլ խնդիրներ, որոնք սահմանված են «ՀՀ կենտրոնական բանկի մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածում: Բացի դրանից, Կենտրոնական բանկը վերահսկողություն է իրականացնում առևտրային բանկերի գործունեության նկատմամբ:

Հայաստանի Հանրապետության բանկային համակարգի երկրորդ աստիճանին կանգնած են բանկերը (այդ թվում՝ դուստր բանկերը), նրանց մասնաճյուղերը, ներկայացուցչությունները, գործառնական գրասենյակները (կետերը), ինչպես նաև օտարերկրյա բանկերի Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գործող մասնաճյուղերն ու ներկայացուցչությունները, որոնց հասկացությունները սահմանված են «Բանկերի և բանկային գործունեության մասին» ՀՀ օրենքում:

Մինչև օրենսդրական համապատասխան կարգավորումներին անդրադառնալը, սակայն, հարկ է նշել, որ բանկի էության գիտական բացահայտումը պետք է իրականացվի երկու տեսանկյունից՝ իրավական և տնտեսական: Դա պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ միայն իրավական առումով հնարավոր չէ ամբողջությամբ բացահայտել բանկի էությունը: Բանն այն է, որ բանկի էության բացահայտումը միայն

Կրիմինալոգիա

օրենքի հետ վերջինիս հարաբերակցությունը պարզելը չէ: Բացի դրանից, պետք է նկատի ունենալ, որ բանկի հենց տնտեսական բնույթն է նրան պատմականորեն հնարավորություն տվել իրականացնելու որոշակի կատեգորիայի գործարքներ:

Այսպիսով, ընդհանուր տեսական մոտեցման համաձայն՝ տնտեսական առումով բանկը բնութագրվում է որպես ձեռնարկություն կամ դրամավարկային ինստիտուտ, որը կանխիկ կամ անկանխիկ ձևով իրականացնում է վճարային շրջանառության կարգավորում, քանի որ այն «արտադրում է» առանձնահատուկ բնույթի սպյունքներ՝ փողի տեսքով վճարային միջոցներ⁹: Այս մոտեցումը բխում է բանկերի առաջացման օրինաչափությունից, քանի որ բանկն առաջանում է դրամային տնտեսության զարգացվածության այն մակարդակում, երբ վարկային, դրամային և հաշվարկային գործարքներն ամբողջությամբ համախմբվում են մեկ կենտրոնում⁷:

Տնտեսական առումով բանկի էության բացահայտման համար անհրաժեշտ է քննարկել նաև նրա կառուցվածքը⁸, որը ենթադրում է այնպիսի կազմակերպական ձև, որը բանկին հնարավորություն է տալիս գործելու որպես առանձնահատուկ ձեռնարկություն (ինստիտուտ): Այս առումով բանկի կառուցվածքը ենթադրում է հետևյալ չորս պարտադիր տարրերի առկայություն, որոնց բացակայության պարագայում բանկը չի կարող գործել և զարգանալ՝

- բանկի կապիտալ, որն առավելապես փոխառության ձևով է առկա և գտնվում է անընդհատ շարժի մեջ,

- բանկային գործունեության իրականացում, որը հատուկ է միայն բանկերին և չի կարող իրականացվել այլ սուբյեկտների կողմից,

- բանկային գործի և բանկի կառավարման ոլորտում հատուկ գիտելիքներ ունեցող մարդկանց խումբ,

- արտադրական մաս (պայմանական անվանում), որը ներառում է բանկային տեխնիկական, շենքերն ու շինությունները, ներքին ու արտաքին տեղեկությունները, կապի ու հաղորդակցության միջոցները⁹:

Ինչ վերաբերում է բանկի էության իրավական տեսանկյունին, ապա, ինչպես արդեն նշվել է, այն բացահայտվում է օրենսդրական կարգավորման միջոցով, մասնավորապես՝ «Բանկերի և բանկային գործունեության մասին» ՀՀ օրեն-

քի 4-րդ հոդվածի համաձայն՝ բանկն իրավաբանական անձ է, որն իրավունք ունի օրենքով սահմանված կարգով տրված լիցենզիաների հիման վրա իրականացնել բանկային գործունեություն՝ ավանդներ ընդունել կամ ավանդներ ընդունելու առաջարկությամբ հանդես գալ և ավանդն ընդունողի անունից և ռիսկով դրանք տեղաբաշխել՝ վարկեր, ավանդներ, դեպոզիտներ տրամադրելու և (կամ) ներդրումներ կատարելու միջոցով:

Ընդ որում, նման օրենսդրական կարգավորումը համապատասխանում է նաև մի շարք այլ պետություններում առկա օրենսդրական մոտեցումներին¹⁰: Մասնավորապես, Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների օրենսդրությամբ բանկը սահմանվում է որպես այնպիսի ինստիտուտ, որն ընդունում է ցպահանջ ավանդներ և հաճախողներին տրամադրում է վարկեր¹¹: Ռուսաստանի Դաշնության օրենսդրությամբ բանկը բնութագրվում է որպես վարկային կազմակերպություն, որը բացառիկ իրավունք ունի իրականացնելու հետևյալ բանկային գործառնությունները՝ ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց դրամական միջոցները ներգրավել որպես ավանդ, նշված միջոցներն իր անունից և իր հաշվին տեղաբաշխել՝ վերադարձելության, վճարելիության և ժամկետայնության պայմաններով, ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց բանկային հաշիվներ բացել և վարել¹²: Այլ կերպ ասած՝ նշված պետություններում, ինչպես և ՀՀ-ում, բանկերը ոչ միայն կազմակերպում են փողերի շրջանառությունն ու իրավաբանական կամ ֆիզիկական անձանց վարկավորումը, այլև՝ նրանց միջոցով իրականացնում են տնտեսության ֆինանսավորում, արժեթղթերի առքուվաճառք, որոշ դեպքերում՝ նաև միջնորդական գործարքներ ու գույքի կառավարում¹³: Այսինքն՝ աշխարհի զարգացած և զարգացող գրեթե բոլոր պետություններում բանկն իրենից ներկայացնում է առանձնահատուկ ֆինանսական միջնորդ, որին պատկանում է իրավաբանական և ֆիզիկական անձանցից ավանդներ ներգրավելու բացառիկ իրավունքը:

«Բանկերի և բանկային գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածում տրված վերոհիշյալ ձևակերպումից հետևում է, որ մեր օրենսդիրը բանկային գործունեությունը սահմանափակել է միայն ավանդների ընդունմամբ ու դրանց տեղաբաշխմամբ, իսկ բանկերի կողմից իրականացվող գործունեության մյուս տե-

ասկները, որոնք ավանդաբար ճանաչվել են բանկերի կողմից, բնութագրել է որպես ֆինանսական գործառնություններ:

Այս հետևության մասին է վկայում նաև նույն օրենքի 34-րդ հոդվածի ուսումնասիրությունը, որի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գործող բանկերը, դրանց մասնաճյուղերը, օրենքներով և այլ իրավական ակտերով սահմանված կարգով կարող են ընդունել ցպահանջ և ժամկետային ավանդներ, տրամադրել առևտրային և սպառողական վարկեր, այդ թվում՝ տալ հիփոթեքային վարկեր, իրականացնել պարտքի կամ առևտրային գործարքների ֆինանսավորում, ֆակտորինգ, տրամադրել բանկային երաշխիքներ և ակրեդիտիվներ (վարկային նամակներ), բացել և վարել հաշիվներ, այդ թվում՝ այլ բանկերի թղթակցային հաշիվներ, մատուցել այլ վճարահաշվարկային ծառայություններ և (կամ) այլ կերպ սպասարկել հաճախորդների հաշիվները, թողարկել, գնել (զեղչել), վաճառել և սպասարկել արժեթղթեր, նման այլ գործառնություններ կատարել, ինվեստիցիոն (ներդրումային) և բաժանորդագրական գործունեություն իրականացնել, օրենքով սահմանված պահանջները բավարարելու դեպքում իրականացնել ներդրումային ֆոնդի (ներառյալ՝ կենսաթոշակային ֆոնդի) պահառության գործունեություն, մատուցել ֆինանսական գործակալի (ներկայացուցչի) ծառայություններ, կառավարել այլ անձանց արժեթղթերն ու ներդրումները (հավատարմագրային (լիազորագրային) կառավարում), գնել, վաճառել և կառավարել բանկային ոսկի և ստանդարտացված ձուլակտորներ և հուշադրամ, գնել և վաճառել (փոխանակել) արտարժույթ, այդ թվում՝ կնքել դրամի և արտարժույթի ֆյուչերսներ, օպցիոններ և նման այլ գործարքներ, իրականացնել ֆինանսական վարձակալություն (լիզինգ), ի պահ ընդունել թանկարժեք մետաղներ, քարտեր, ոսկերչական իրեր, արժեթղթեր, փաստաթղթեր և այլ արժեքներ, մատուցել ֆինանսական և ինվեստիցիոն խորհրդատվություն, ստեղծել և սպասարկել հաճախորդների վարկարժանության տեղեկատվական համակարգ, իրականացնել պարտքերի ետ ստացման գործունեություն, իրացնել ապահովագրական վկայագրեր և (կամ) պայմանագրեր, օրենքով սահմանված կարգով իրականացնել ապահովագրական գործակալի գործառնություններ, իրականացնել «Կուտակային կենսաթոշակների

մասին» ՀՀ օրենքով նախատեսված հաշվի օպերատորի գործառնություններ:

Բացի վերոգրյալից, նույն հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերը սահմանում են, որ Կենտրոնական բանկը կարող է թույլատրել բանկերին իրականացնելու Օրենքով ուղղակիորեն չնախատեսված գործունեություն կամ գործառնություններ, եթե դրանք բխում են կամ սերտորեն կապված են բանկային գործունեության կամ այլն գլխում նախատեսված գործառնությունների հետ, և եթե դրանք թույլատրել չի հակասում Օրենքի նպատակներին և էականորեն չի վտանգում բանկերի ավանդատուների և վարկատուների շահերը, ինչպես նաև՝ բանկերը կարող են կնքել քաղաքացիաիրավական ցանկացած գործարք, որն անհրաժեշտ կամ նպատակահարմար է իրենց Օրենքով թույլատրված գործունեությունն իրականացնելու համար:

Այսինքն՝ բանկային գործունեությունը, ըստ էության, ավելի լայն հասկացություն է, քան միայն ավանդների ընդունումն ու տեղաբաշխումը: Օրենսդիրը, սակայն, երկու խմբի է բաժանել բանկային գործունեությունը՝ նրա մի մասի համար օգտագործելով «ֆինանսական գործառնություններ» հասկացությունը՝ այդ կերպ տարանջատելով այս հասկացությունները:

Նման օրենսդրական կարգավորման պայմաններում բանկային գործունեության սուբյեկտ են հանդիսանում բացառապես առևտրային բանկերը: Մասնագիտական գրականության մեջ, սակայն, առկա է նաև այն տեսակետը, որ բանկային գործունեություն իրականացնում է նաև Կենտրոնական բանկը, քանի որ այն ՀՀ բանկային համակարգում երկակի կարգավիճակ ունի: Մասնավորապես, այն հանդես է գալիս ոչ միայն որպես բանկային համակարգի վերահսկող, այլ նաև՝ որպես առևտրային բանկերի վարկատու: Ելնելով վերոգրյալից՝ տեսական գրականության մեջ առանձնացվում է երկու տեսակի բանկային գործունեություն՝ 1) բանկային գործունեություն, որն իրականացվում է Կենտրոնական բանկի կողմից, և 2) բանկային գործունեություն, որն իրականացվում է առևտրային բանկերի կողմից¹⁴:

Հիմք ընդունելով բանկային գործունեության իրավական կարգավորման և առկա տեսական ձևակերպումների նման տարբերությունը՝ կարծում ենք, որ պետք է համաձայնել այն հեղինակների հետ, ովքեր գտնում են, որ «բանկային բնագավառի հանցագործություններ» հասկա-

Կրիմինալոգիա

ցությունն ավելի լայն է, քան «բանկային գործունեությանն դեմ ուղղված հանցագործություններ» հասկացությունը, և վերջինիս ներառում է իր մեջ: Մասնավորապես, եթե հիմք ենք ընդունում բանկային գործունեության վերաբերյալ «Բանկերի և բանկային գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածում տրված ձևակերպումը, ապա բանկային գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունների թվին պետք է դասել այն բոլոր հանրորեն վտանգավոր արարքները, որոնք ուսնձգում են բանկի կողմից ավանդներ ընդունելու կամ ավանդներ ընդունելու առաջարկությամբ հանդես գալու և ավանդն ընդունողի անունից ու ռիսկով դրանք տեղաբաշխելու՝ «Բանկերի և բանկային գործունեության մասին» ՀՀ օրենքին համապատասխան իրականացվող կարգի դեմ: Եթե հիմք ընդունենք բանկային գործունեության վերաբերյալ տեսական սահմանումը, ապա բանկային գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունների թվին պետք է դասել այն բոլոր հանրորեն վտանգավոր արարքները, որոնք ուսնձգում են բանկերի կամ Կենտրոնական բանկի կողմից օրենքներով իրենց վերապահված հիմնական լիազորությունների և գործառնությունների՝ օրենսդրությանը համապատասխան իրականացվող կարգի դեմ, ինչպես նաև՝ այն հանրորեն վտանգավոր արարքները, որոնք ուսնձգում են բանկի կառուցվածքի՝ վերոհիշյալ պարտադիր տարրերից որևէ մեկի դեմ՝ նպատակ ունենալով խաթարել տվյալ բանկի կողմից իրականացվող օրինական ու բնականորեն գործունեությունը:

Վերոգրյալից հետևում է, որ մյուս բոլոր հանցագործությունները, որոնք այս կամ այն կերպ կապված կլինեն բանկային սեկտորի հետ, կներառվեն «բանկային բնագավառի հանցագործություններ» հասկացության մեջ:

Թեև գտնում ենք, որ վերոհիշյալ ձևակերպումները համապատասխանում են քննարկվող ոլորտի առկա օրենսդրական կարգավորումներին և տեսական մոտեցումներին, սակայն պետք է արձանագրել, որ հայրենական կրիմինալոգիական գիտությունն այս հարցին անդրադարձ չի կատարել, ինչը, մեր կարծիքով, պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքը, ի տարբերություն Ռուսաստանի Դաշնության քրեական օրենսգրքի, որևէ հանցակազմ չի պարունակում, որը բացառապես ուղղված կլիներ բանկային գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունների հա-

մար քրեական պատասխանատվություն սահմանելուն: Մասնավորապես, եթե կատարենք ՀՀ քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի ուսումնասիրություն, ապա կտեսնենք, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված հանցագործություններից բանկային գործունեության դեմ ուղղված հանրորեն վտանգավոր արարքների թվին պայմանականորեն կարելի է դասել միայն՝ 1) ՀՀ քր. օր-ի 190-րդ հոդվածով նախատեսված՝ հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացումը (վորդերի լվացումը), 2) առևտրային, ապահովագրական կամ բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկություն սպոփինի հավաքելը կամ հրապարակելը (ՀՀ քր. օր-ի 199-րդ հոդված) և 3) վարկային պատմություն ու վարկային տեղեկատվություն սպոփինի ստանալը, օգտագործելը կամ հրապարակելը (ՀՀ քր. օր-ի 199.1-րդ հոդված): Բանն այն է, որ միայն վերջիններս են ուսնձգում բանկի կառուցվածքային տարրերի և բանկերի կողմից իրականացվող ֆինանսական գործառնությունների դեմ կամ կատարվում են վերջիններիս իրականացման ընթացքում:

Իսկ ինչ վերաբերում է բանկային բնագավառի հանցագործություններին, ապա դրանց շարքին կարելի է դասել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 8-րդ բաժնում (Սեփականության, տնտեսության և տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործություններ) նախատեսված այն բոլոր հանցագործությունները (բացի վերոհիշյալ երեքից), որոնք առնչվում են բանկային սեկտորին կամ կատարվում են բանկերի աշխատակիցների կողմից:

Այսինքն, Հայաստանի Հանրապետությունում գործող իրավակարգավորման պայմաններում չի կարելի խոսել բանկային գործունեության դեմ ուղղված՝ որպես առանձին ու ինքնուրույն խումբ կազմող հանցագործությունների մասին: Միևնույն ժամանակ, առկա են սեփականության, տնտեսության և տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործություններ, որոնք կոնկրետ դեպքերում կարող են առնչություն ունենալ բանկային սեկտորի հետ՝ արդյունքում իրենց ամբողջության մեջ կազմելով բանկային բնագավառի հանցավորությունը: Տվյալ մոտեցումը, սակայն, դժվար է արդարացված համարվել, քանի որ բանկային գործունեությունը հանդիսանում է տնտեսության համար կարևոր նշանակություն ունեցող ոլորտ, որի դեմ ուղղված հանրորեն վտանգավոր ուսնձգություն-

ները պետք է առանձին քրեաիրավական գնահատականի արժանանան:

Այս հետևությունն ավելի ակնհայտ է դառնում, երբ դիտարկում ենք Ռուսաստանի Դաշնության քրեական օրենսգրքն ու այս ոլորտում ռուս հեղինակների դիրքորոշումները: Մասնավորապես, Ս. Յակոբին բանկային գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունների թվին է դասում անօրինական բանկային գործունեությունը (ՌԴ քր. օր-ի 172-րդ հոդված), փողերի լվացումն ու նույն արարքը, որը կատարվել է բանկային օպերացիաների օգտագործման միջոցով (համապատասխանաբար, ՌԴ քր. օր-ի 174-րդ և 174.1-րդ հոդվածներ), վարկի անօրինական ստացումը (ՌԴ քր. օր-ի 176-րդ հոդված), վարկային պարտքերի մարումից չարամտորեն խուսափելը (ՌԴ քր. օր-ի 177-րդ հոդված), ինչպես նաև՝ հափշտակությունները, որոնք կատարվել են բանկային օպերացիաների ընթացքում կամ դրանց օգտագործմամբ (կախված գործի հանգամանքներից՝ դրանք կարող են որակվել ՌԴ քրեական օրենսգրքի 158-160-րդ հոդվածներով)¹⁵:

Այսինքն, Ռուսաստանի Դաշնության քրե-

ական օրենսգրքն անմիջականորեն քրեական պատասխանատվություն է նախատեսում բանկային գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունների համար, ինչն ամբողջությամբ համապատասխանում է այս ոլորտի էությանը, իսկ մյուս հանցագործությունները, որոնք առնչվում են այս ոլորտին, սակայն, ըստ էության, բանկային գործունեության դեմ ուղղված չեն, կազմում են բանկային բնագավառի հանցագործությունների ամբողջությունը:

Այս մտտեցումն ունի նաև կարևոր գործնական նշանակություն, քանի որ նպաստում է գիտության ու պրակտիկայի կողմից բանկային գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունների քննության առանձնահատուկ մեթոդների մշակմանն ու կատարելագործմանը: ՀՀ պարագայում, սակայն, այս հանցագործությունների քննությունն իրականացվում է սովորական տնտեսական բնույթի հանցագործությունների քննության համար նախատեսված մեթոդիկայով, ինչը չի կարող արդարացված ու արդյունավետ համարվել հատկապես տեխնիկայի ու գիտության ամենօրյա զարգացման ներկայիս պայմաններում:

1. **Роголев Р.О.** “Проблемы ответственности за преступления в сфере банковской деятельности” // Журнал российского права, 2003, N10, с. 25.

2. **Чеботарев А.Н.** “Криминологические аспекты борьбы с хищениями денежных средств в банковской системе”: Диссерт... канд. юрид. наук. М., 1999, с. 56.

3. **Муцалов Ш.Ш.** “Уголовно-правовые и криминологические меры противодействия преступлениям, совершаемым в сфере банковской деятельности”: Диссерт... канд. юрид. наук. М., 2007, с. 28.

4. **Щербаков А.В.** “Уголовно-правовые проблемы борьбы с преступлениями в банковской сфере”: Диссерт... канд. юрид. наук. Владивосток, 2003, с. 49.

5. **Капинус О.С., Якоби С.** “Криминологическая характеристика преступлений в сфере коммерческой банковской деятельности и их детерминант” // “Закон и право”, 2005, N1.

6. “Банковское дело” / Под. ред. О.И. Лаврушина. “Финансы и статистика”, 1999, с. 1317.

7. **Բազրադյան Ա., Բալարանյան Ա.** «Բանկային գործ»: Եր.: Նաիրի, 2003, էջ 16:

8. Խոսքը չի վերաբերում բանկի կառավարման ապարատի կառուցվածքին:

9. “Банковское дело” / Под. ред. О. И. Лаврушина, с. 17.

10. Առանձին պետությունների բանկային համակարգերի առանձնահատկություններին ծանոթանալու համար տես «Բանկային գործ»: Եր.: «Սարվարդ Հրատ.», 2004, 634-655 էջեր:

11. **Heffernan S.** “Modern banking” – John Wiley and Sons LTD, Sussex, 2005, p. 25.

12. “Российская банковская энциклопедия” / Гл. ред. О.И. Лаврушин. М., 1995, с. 51.

13. “Банковское дело” / Под. ред. О.И. Лаврушина, с. 13.

14. **Алексеева Д.Г., Хоменко Е.Г.** “Банковское право.” М., ОАО “Юриспруденция”, 2003, с. 15-62.

15. **Якоби Став** “Противодействие преступности в сфере банковской деятельности: криминологические и уголовно-правовые проблемы”: Диссерт... канд. юрид. наук. М., 2009, с. 14-42.

ՊԵՆԻՏԵՆՅՈՒՄ ՀԱՆՅԱԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ

ՉՈՂ-ՂԱՏԱՊԱՐՏՅԱԼՆԵՐԻ ԿՐԻՄԻՆԱԼՈԳԻԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Վիկտիմայնությունն ասելով՝ կհասկանում ենք հարաբերականորեն կայուն ֆիզիոլոգիական, հոգեբանական և (կամ) սոցիալական հատկանիշների ամբողջություն, որն արտաքին գործոնների ազդեցության հետևանքով պայմանավորում է անհատի՝ որպես կանոն, որոշակի տեսակի՝ տվյալ դեպքում ազատագրված վայրերում կատարվող պենիտենցիար հանցագործություններից զոհ դառնալու հավանականությունը¹:

Անձի հոգեկան և հոգեֆիզիոլոգիական առանձնահատկությունները վերջինիս վիկտիմիզացման գործընթացում «կատալիզատորի» դեր են խաղում: Դրանք կարող են ինչպես նպաստել, այնպես էլ խոչընդոտել անձի պենիտենցիար վիկտիմիզացմանը, ինչպես արագացնել, այնպես էլ դանդաղեցնել մոտիվացիայի ձևավորումը, նպաստել մոտիվացիայի իրագործմանն անհասպաղ կամ հետաձգել դրա իրականացումը որոշակի ժամկետով: Այսպիսով, անձի հոգեկան և հոգեֆիզիոլոգիական առանձնահատկությունները՝

1. ներգործում են ֆիզիոլոգիական և հոգեբանական գործընթացների, իսկ դրանց միջոցով նաև մոտիվացիայի ձևավորման վրա.

2. ազդում են ինչպես սեփական հնարավորությունների, այնպես էլ ստեղծված իրավիճակի առանձնահատկությունները ադեկվատ գնահատելու ունակության վրա.

3. ինքնատիպ «կատալիզատորի» դեր են խաղում վիկտիմայնության

ձևավորման գործում:

Անձի վիկտիմայնությունը ենթադրում է վերջինիս՝ հանցագործության զոհ դառնալու առավել մեծ հնարավորություն, որի իրագործումը, սակայն, կախված է նաև մի շարք այլ հանգամանքներից:

Ազատագրված պայմաններին հարմարվելու կապակցությամբ դատապարտյալի անձնային սոցիալ-հոգեբանական որակների ուսումնասիրությունը մեծ նշանակություն կարող է ունենալ պենիտենցիար հանցավորության զոհ դարձած դատապարտյալների վիկտիմային վարքագծի գնահատման համար:

Մարդու վարքագիծը, այդ թվում՝ վիկտիմային, պայմանավորված է վերջինիս արժեքային համակարգով, պատկերացումներով, սովորություններով, որոնք կրում են տվյալ մարդու միջավայրում ձևավորված բարքերի ազդեցությունը²: Սակայն, պետք է նշել, որ սոցիալական միջավայրի բնութագիրն ազատության և անազատության պայմաններում էապես տարբեր են:

Այսպես, ազատության մեջ անձի՝ նախկինում ունեցած սոցիալական կապերը, կյանքի մասին պատկերացումները անազատության պայմաններում չեն կարող լիովին ընդունվել, և ավելին՝ իրականացվել: Դրանք ուղղակի կորցնում են իրենց նշանակությունը:

Միջավայրին հարմարվելու ունակությունը հատուկ է ցանկացած կենդանի էակի: Սակայն մարդու հարմարվելու գործընթացում կենսաբանական

ՂԱՏԱԿԱՆ ԻՋԽԱՆՈՒՄԵՐ 2014 12 (186)

ՂԱՏԱԿԱՆ ԻՋԽԱՆՈՒՄԵՐ

մեխանիզմների հետ մեկտեղ մեծ դեր են խաղում նաև սոցիալական գործոնները³: Ժամանակի ընթացքում անհատի մեջ ձևավորվում է ադապտացիոն մեխանիզմ՝ հիմնված ոչ միայն ֆիզիոլոգիական հարմարվողականության, այլև միջանձնային հարաբերությունների վերափոխման վրա: Այսպիսով, ուսումնասիրվող երևույթի էությունն անձի կենսաբանական և սոցիալական ադապտացումն է նոր կենսապայմաններին, կանոնակարգին, սոցիալական նոր միջավայրին⁴:

Ադապտացման գործընթացի առանձնահատկությունը կապված է ենթամշակույթի պահանջներին ազատագրվածների հարմարվելու հետ: Բանտային ենթամշակույթը հիմնվում է դատապարտյալների դասակարգման վրա, ինչը ենթադրում է անձի՝ բանտային հիերարխիայում որոշակի կարգավիճակ և դրանով իսկ պայմանավորված որոշակի իրավունքներ և պարտականություններ: Դատապարտյալի ընտրության ազատությունը, որպես կանոն, սահմանափակվում է բանտային օրենքներով, որոնց խախտումը պատժելի է ազատագրվածների հանրության կողմից⁵:

Հաճախ կարող է թվալ, թե դատապարտյալը լիովին հարմարվել է ուղղիչ հիմնարկի միջավայրին, բայց իրականում ամեն ինչ այլ է: Այս դեպքում խոսքը կեղծ, թվացյալ հարմարվողականության, դրա ձևացման մասին է⁶: Կեղծ հարմարվողականությունը հատուկ է քրեակատարողական հիմնարկների վարչակազմի հետ համագործակցող, դրական բնութագրվող դատապարտյալներին: Դատապարտյալների հիմնական մասը բացասաբար է վերաբերվում կեղծ ադապտացված դատապարտյալներին, քանի որ վերջիններս, ելնելով իրենց նեղ անձ-

նական շահերից, համագործակցում են վարչակազմի հետ: Հենց նրանք էլ հաճախ խախտում են պատժի կրման պայմանները, իրենց վարքագծով դառնում խմբակային ընդհարումների և զանգվածային անկարգությունների պատճառ:

Չադապտացված դատապարտյալները բավականաչափ շրջահայաց չեն, հակված են ակոհոլամոլության և թմրամոլության, կոնֆլիկտային են և չհարմարվող: Հարմարվելու անընդունակությունը, բանտային հիերարխիայում գրաված ցածր դիրքը դառնում են հաճախակի ընդհարումների պատճառ⁷: Մեր կողմից կատարված ուսումնասիրությունները թույլ են տալիս, ըստ ադապտացման մակարդակի և որակի, առանձնացնել առավել վիկտիմային դատապարտյալների հետևյալ խմբերը՝

- Բացարձակապես չադապտացված և նույնիսկ հակահասարակական վարքագիծ դրսևորող դատապարտյալներ: Որպես կանոն, նրանք տարիքով մեծ, հաշմանդամ և հոգեկան խանգարումներով տառապող անձինք են: Այդպիսի մարդիկ սովորաբար չեն հետևում իրենց անձնական հիգիենային, ինչն ինքնին ունի վիկտիմային նշանակություն: Այս խմբին կարելի է դասել նաև «բարոյալքվածների» դասը կազմող դատապարտյալներին՝ պասիվ համասեռամուլներ, սեռական հանցագործությունների կատարման համար դատապարտված անձինք, «բանտային օրենքները» խախտած դատապարտյալներ:

- Կեղծ ադապտացված դատապարտյալներ: Այս խումբն են կազմում դրականորեն տրամադրված դատապարտյալները: Վերջիններս, չնայած համագործակցում են վարչակազմի հետ, այնուամենայնիվ, որոշակի անձնական նպատակների հասնելու համար

Կրիմինալոգիա

թույլ են տալիս կանոնակարգի խախտումներ, ինչով էլ առաջ են բերում մյուս դատապարտյալների դժգոհությունը:

Դատապարտյալների ադապտացիոն գործընթացն իր հիմքում ունի հատակ չափանիշներ և պայմանականորեն կարող է բաժանվել փուլերի⁸: Մեր կողմից կատարված ուսումնասիրության արդյունքները ցույց են տալիս, որ գոհերի զգալի մասը (23.4%) ենթարկվել է հանցավոր ոտնձգության ադապտացիայի հենց սկզբնական փուլում (1-4 ամիս): Այս ընթացքում դատապարտյալն սկսում է գիտակցել, որ «բանտը» ոչ թե վերացական հասկացություն է, այլ իրականություն⁹: Այս փուլում դատապարտյալը պետք է ունակ լինի արագ կողմնորոշվելու ստեղծված իրավիճակում և ընտրելու վարքագծի՝ իր համար ընդունելի և առավել անվտանգ տարբերակ:

Հետևապես, անհրաժեշտ է, որ ադապտացման սկզբնական փուլում դատապարտյալները գտնվեն վարչակազմի ուշադրության կենտրոնում: Անհրաժեշտ է նաև հատակ պլանավորել և կազմակերպել ՔԿՀ-ի տարբեր ստորաբաժանումների համագործակցությունը դատապարտյալների պենիտենցիար վիկտիմիզացիայի կանխարգելման ուղղությամբ:

Պենիտենցիար հանցագործության գոհի անձն ուսումնասիրելիս պետք է հատուկ ուշադրություն դարձնել նաև բանտային հիերարխիայում ապագա գոհի զբաղեցրած տեղին: Ինչպես հայտնի է, դատապարտյալների սոցիալական միջավայրում որոշակի կարգավիճակի ձեռքբերումը կախված է անձի ինքնահաստատման փաստից: Ինքնահաստատման հիմնական միջոցն է բռնությունը, ինչը, որպես կանոն, գործադրվում է պենիտենցիար հիմնարկներում գտնվելու ոչ մեծ փորձ ունեցող դատապարտյալների նկատմամբ, ուստի նման անձինք առավել հաճախ են հայտնվում պենիտենցիար հանցագործությունների գոհի դերում:

Բանտային հիերարխիայում դատապարտյալի կարգավիճակը հանցագործության գոհի անձը բնութագրող կարևորագույն ցուցանիշն է: Չոհի կարգավիճակի մասին տվյալները խոսում են այն մասին, թե դատապարտյալների որ խմբերն են առավել հաճախ ենթարկվում պենիտենցիար վիկտիմիզացման: Աղյուսակ թիվ 1-ում կներկայացնենք այս կապակցությամբ մեր կողմից կատարված ուսումնասիրության արդյունքները:

Աղյուսակ թիվ 1

ՊԵՆԻՏԵՆՑԻԱՐ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՉՈՀԻ ԴԵՐՈՒՄ ԱՌԱՎԵԼ ՀԱՃԱԽ ՀԱՆԳԵՍ ԵԿՈՂ ԴԱՏԱՊԱՐՏՅԱԼՆԵՐԻ ԽՄԲԵՐ

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2014 12 (186)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

64

Դատապարտյալների խմբեր	Զոհերի ընդհանուր քանակից %
Դրականորեն տրամադրված դատապարտյալներ / վարչակազմի հետ համագործակցող դատապարտյալներ/	42.4
Բացասականորեն տրամադրված դատապարտյալներ /<<հեղինակություններ>>/	-----
Զեզոք վարքագիծ դրսևորող դատապարտյալներ / <<պատահական հանցագործներ>>/	20.6
Հանցավոր աշխարհի կողմից արհամարհված անձինք / բարոյալքվածներ/	37

Առավել մեծ թիվ են կազմում (42%) պենիտենցիար հիմնարկի վարչակազմի հետ բացահայտ համագործակցող դատապարտյալները: Անձինք, ովքեր համաձայնել են կատարել որոշակի գործառույթներ, օրինակ՝ ճաշարանի, բուժկետի սպասարկում: Նրանց հիմնական մասը հետապնդում է զուտ անձնական շահ (կանոնակարգի հետ կապված պահանջների մեղմացում, կողմնակի բարիքների ստացում, հավելյալ կարճատև և երկարատև տեսակցությունների տրամադրում), ինչն ավելի է սրում մյուս դատապարտյալների բացասական վերաբերմունքն իրենց նկատմամբ:

«Բարոյալքված» դատապարտյալները ևս վիկտիմայնության առումով վտանգավոր խումբ են կազմում (37%): Այդ խմբում են պասիվ համասեռամուլները, սեռական հանցագործություններ, ինչպես նաև քրեակատարողական հիմնարկում գործություն կատարած կամ իրավապահ մարմինների հետ համագործակցող դատապարտյալները: Այս խմբի մեջ են մտնում նաև իրենց խոստումը դրժած, օրինակ, պարտքը ժամանակին չվերադարձրած դատապարտյալները: Հաճախ վերջիններս ստիպված են լինում տարիներ շարունակ աշխատել այլ դատապարտյալների համար, նրանց տալ ստացած ծանրոցները, նյութական միջոցները և այլն:

Անհրաժեշտ է նշել նաև, որ ինքնին այդ կարգավիճակի ձեռքբերումը մեծ մասամբ ուղեկցվում է նրանց նկատմամբ սեռական բնույթի բռնի գործողությունների կատարմամբ կամ ծեծով, ինչը մեծ ազդեցություն է թողնում զոհի վիկտիմիզացման գործընթացի վրա, ավելին՝ նման անձանց պենիտենցիար վիկտիմիզացման կանխարգելումը դարձնում է ուղղակի անհնարին: Հանցավոր միջավայրը «բարոյալքվածների» համար սահմանել է վարքագծի որոշակի կանոններ՝ քնել առանձնացված այլ դատապարտյալներից, ճաշարանում օգտվել միայն այդ խավի ներկայացուցիչների համար նախատեսված սեղաններից, սպասքից: «Նրանք հայտնվում են կարծես կրկնակի մեկուսացման մեջ հենց ազատագրկման վայրում: Դատապարտյալների հանրույթը «բարոյալքվածների» նկատմամբ կիրառում է այն նույն միջոցները, ինչ հասարակությունը՝ իրավախախտների նկատմամբ՝ մեկուսացում: Տարբերությունը միայն այն է, որ վերջինս առավել արդյունավետ է, ինչին նպաստում են ազատագրկման վայրերում առկա օբյեկտիվ պայմանները»¹⁰:

Հանցավոր միջավայրը խիստ բացասաբար է արձագանքում «բարոյալքվածների» համար սահմանված կանոնների խախտումներին: Նման դեպքերում հաշվեհարդարը և հետապնդումները վերջիններիս նկատմամբ անխուսափելի են: Հանցավոր ավանդույթներն արգելում են շփումը «բարոյալքվածների» հետ: Սակայն, միևնույն ժամանակ, չգիտես ինչու, ընդունելի է «բարոյալքված» դատապարտյալների հագուստը կամ նրանց հասցեագրված ծանրոցներ խլելը:

Ազատագրկման վայրերում չեզոք վարքագիծ դրսևորող դատապարտյալները («պատահական հանցագործներ») կազմում են հանցավոր վիկտիմիզացման գոհերի 20.6 %-ը: Իսկ հանցավոր աշխարհում հեղինակություն վայելող դատապարտյալների պենիտենցիար վիկտիմիզացման վերաբերյալ տվյալներ մեր ուսումնասիրության ընթացքում չեն գրանցվել: Պենիտենցիար հանցագործությունների գոհերի քրեաիրավական հատկանիշների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ նրանց 42.1%-ը ենթարկվել է քրեական պատասխանատվության սեփա-

Կրիմինալոգիա

կանության, իսկ 23.6% -ը՝ կյանքի և առողջության դեմ ուղղված հանցագործությունների համար: Պենիտենցիար հանցագործությունների գոհերի մնացած 34,3%-ը պատիժ է կրում քրեական օրենսգրքով նախատեսված այլ հանցագործությունների կատարման համար:

Ըստ քրեակատարողական հիմնարկների աշխատակիցների շրջանում անցկացված անանուն հարցումների արդյունքների՝ վիկտիմալության բարձր աստիճանով են օժտված հատկապես այն դատապարտյալները, ովքեր պատիժ են կրում հետևյալ հանցագործությունների համար: Տե՛ս աղյուսակ թիվ 2:

Աղյուսակ թիվ 2

ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ ՏԵՍԱԿՆԵՐ	
Սպանություն, առողջությանը տարբեր աստիճանի վնասի պատճառում, ծեծ և այլ դիտավորյալ բռնի գործողություններ	47%
Բռնաբարություն /Քր. օր. 138-րդ հոդված/	83%
Անչափահասի բռնաբարություն /Քր. օր. 138-րդ հոդվածի 2-րդ մաս, կետ 3/	100%
Սեքսուալ բնույթի բռնի գործողություններ /Քր. օր. 139-րդ հոդված/	45%
Անչափահասի նկատմամբ կատարված սեքսուալ բնույթի բռնի գործողություններ /Քր. օր. 139-րդ հոդված, մաս 2-րդ, կետ 3/	100%
Սեքսուալ բնույթի գործողություններ կատարելը տասնվեց տարին չլրացած անձի հետ /Քր. օր. 141-րդ հոդված/	85.4%
Անատակաբար գործողություններ /Քր. օր. 142-րդ հոդված/	54.7%
Սեքսուալ բնույթի գործողություններին հարկադրելը /Քր. օր. 140-րդ հոդված/	24.6%
Դիակը կամ թաղման վայրերն անարգանքի ենթարկելը /Քր. օր. 265-րդ հոդված/	19.8%

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2014 12 (186)

Անհրաժեշտ է նշել, որ այս դատապարտյալների բարձր վիկտիմալությունը պայմանավորված է նրանով, որ վերջիններիս կատարած հանցանքներն անընդունելի են բանտային ենթամշակույթի համար: Ներկայումս, սակայն, մնան դատապարտյալների վիկտիմիզացիան առավելապես կախված է նրանց անձնային հատկանիշներից և ազատագրկման վայրում դրսևորած վարքագծից, քանի որ հաշվի են առնվում հանցագործության կատարմանը նպաստող բոլոր հանգամանքները:

Առավել բարձր վիկտիմալությամբ օժտված են անչափահասների և կանանց սեռական ազատության դեմ ոտնձգություն կատարած դատապարտյալները: Ազատագրկման վայրերում նրանք պարտադիր ենթարկվում են ծեծի, արժանապատվությունը նվաստացնող դաժան վերաբերմունքի, ապա համալրում «բարոյալքվածների» շարքերը: Ընդ որում, ամենևին պարտադիր չէ, որ մնան դատապարտյալները ազատագրկման վայրերում ենթարկվեն սեքսուալ բնույթի բռնի գործողությունների կատարման, ինչպես ընդունված էր խորհրդային ժամանակաշրջանում: Ներկայումս բանտային օրենքներով արգելված արարքներ կատարած դատապարտյալների պենիտենցիար վիկտիմալության պատճառը, որպես կանոն, ծեծն է և արժանապատվության նսեմացումը: Դատապարտյալների հիմ-

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

նական մասը զերծ է սերտուալ բնույթի բռնի գործողությունների կատարումից, քանի որ ըստ բանտային էթիկայի՝ հարգված է միայն նա, ով կողմնակից է ընտանեկան կայուն հարաբերությունների, ընդունում է բարոյական արժեքները: Ազատագրկման վայրերում սե-

նական բռնություն գործադրող անձանցից հնարավոր է վախենում են, սակայն չեն հարգում, իսկ հաճախ՝ նաև ատում՝ որպես այլասերվածների, որոնք ոչնչով չեն տարբերվում իրենց գոհերից:

1. **Репецкая А. Л.** Виновное поведение потерпевшего и принцип справедливости в уголовной политике. Иркутск, 1994, с. 14.
2. **Кудрявцев В. Н.** Преступность и нравы переходного общества. М., Юристь, 2002, с. 19.
3. **Буева Л. П.** Проблемы деятельности личности в марксистской и буржуазной социологии // Исторический материализм как теория социального познания и деятельности. М., 1972, с. 44-45.
4. **Тюгаева Н. А.** Понятие адаптации личности осужденного к условиям отбывания наказания в ИТК // Личность преступника: криминологические и исправительно-трудовые аспекты: Труды РВУИ МВД СССР. Рязань, 1977. Вып. 6, с. 222.
5. **Кудрявцев В. Н.** Стратегии борьбы с преступностью. М.,

Юристь, 2003, с. 274.

6. **Корель Л. В.** Социология адаптаций: Вопросы теории, методологии и методики. Новосибирск: Наука, 2005, с. 398.

7. **Усс В. А.** Лишение свободы. М., 1985, с. 54.

8. Исправительно-трудовая психология / Под ред. Глоточкина А. Д., Пирожкова В. Ф. Рязань, 1985, с. 176.

9. Пенитенциарная криминология: Учебник / Под ред. Ю. М. Антоняна, А. Я. Гришко, А. П. Фильченко. Рязань, Академия ФСИН России, 2009, с. 121.

10. **Хохряков Г. Ф.** Социальная среда и личность (значение элементов социальной среды в процессе достижения целей исполнения наказания, исправления и перевоспитания осужденных в ИТУ). М., ВНИИ МВД, 1982, с. 51-52.

Դատական պրակտիկա

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ ՈՐՈՇՈՒՄ ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՔԱՂԱՔԱՑՈՒՄԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱՎԱՆ ԴԱՍԱՏԸ (ԱՅՍՈՒՅԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2014 թվականի մայիսի 8-ին

դռնբաց դատական նիստում, քննելով Արթուր Անդրեասյանի վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 25.04.2013 թվականի որոշման դեմ՝ ըստ հայցի Արթուր Անդրեասյանի ընդդեմ «Սարջոն» ՍՊԸ-ի (այսուհետ՝ Ընկերություն), Արմեն Դալլաքյանի և Վանաձոր նոտարական տարածքի նոտար Մամիկոն Ասլանյանի, երրորդ անձինք «Արարատ ՋԷԳ» ՓԲԸ-ի (այսուհետ՝ Կազմակերպություն), Արարատ Անդրեասյանի, Համլետ Հակոբջանյանի՝ առուվաճառքի պայմանագիրն անվավեր ճանաչելու պահանջի մասին,

ՊԱՐԶԵՑ

1. Գործի դատավարական մախապատմությունը

Դիմելով դատարան՝ Արթուր Անդրեասյանը պահանջել է անվավեր ճանաչել Կազմակերպության և Ընկերության միջև 01.04.2011 թվականին կնքված անշարժ գույքի առուվաճառքի պայմանագիրը և որպես հետևանք՝ անվավեր ճանաչել դրա հիման վրա կատարված պետական գրանցումը:

ՀՀ Լոռու մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի (դատավոր՝ Խ. Խաչատրյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 13.11.2012 թվականի վճռով հայցը մերժվել է:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 25.04.2013 թվականի որոշմամբ Արթուր Անդրեասյանի վերաքննիչ բողոքը մերժվել է, և Դատարանի 13.11.2012 վճիռը թողնվել է օրինական ուժի մեջ:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Արթուր Անդրեասյանը:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան է ներկայացրել Արմեն Դալլաքյանը:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 303-րդ, 304-րդ, 305-րդ հոդվածների, «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 64-րդ հոդվածի, 65-րդ հոդվածի 6-րդ կետի, 83-րդ հոդվածի, «Նոտարիատի մասին» ՀՀ օրենքի 40-րդ, 41-րդ, 55-րդ հոդվածների, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 48-րդ, 53-րդ, 55-րդ, 131-րդ, 219-րդ և 220-րդ հոդվածների պահանջները:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանել է հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանն իր կայացրած որոշմամբ չի անդրադարձել վերաքննիչ բողոքում բարձրացրած հարցերին և չի հիմնավորել դրանք: Վերաքննիչ դատարանի կողմից հիմնավոր է համարվել այն հանգամանքը, որ ժողովի որոշման օրենքին հա-

ԳԵԿՏԵՄԲԵՐ 2014 12 (186)

ԴԱՏԱՎԱՆ
Իշխանություն

կատող լինելու վերաբերյալ դատական ակտը միակ թույլատրելի ապացույց ճանաչելը և ապացուցման պարտականությունը հայցվորի վրա դնելն իրավաչափ չի կարող լինել, սակայն գտել է, որ այն ինքնին վճռի բեկանման հիմք չէ, մինչդեռ տվյալ պարագայում ընդհանուր իրավասության դատարանում հայցի մերժման հիմնավորումը հանդիսացել է բացառապես ժողովի որոշումն օրենքին հակասող լինելու վերաբերյալ դատական ակտի բացակայությունը, տվյալ պարագայում Դատարանը այլ ապացույցներով պետք է հիմնավորեր հայցի մերժումը, ինչը չի արել, իսկ բոլոր ապացույցների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտության դեպքում Դատարանը կհանգեր այլ եզրակացության:

Բացի այդ, Դատարանն իր վճռում նշել է, որ շահագրգռվածության առկայությամբ կնքված գործարքը վիճարկելու համար անհրաժեշտ է ապացուցել այդ գործարքի օրենքի խախտմամբ կնքված լինելու փաստը, ինչը հայցվորի կողմից չի ապացուցվել, մինչդեռ «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 64-րդ հոդվածի, 65-րդ հոդվածի 6-րդ կետի և 83-րդ հոդվածների համադրումից հետևում է, որ շահագրգռվածությամբ կնքված գործարքի հիմք հանդիսացող որոշումն ընդունվում է շահագրգռվածություն չունեցող խորհրդի անդամների (տվյալ դեպքում ժողովի մասնակիցների) ձայների մեծամասնությամբ, և Ընկերության բաժնետերերի արտահերթ ժողովի որոշման մեջ Արմեն Դավթյանի ստորագրությունն ինքնին ապացուցում է նշված օրենքի 64-րդ հոդվածի 1-ին կետի խախտման փաստը:

Ըստ էության, սույն գործով կնքվել է գործարք, որտեղ չեն պահպանվել օրենքով սահմանված կանոնները, որոնք նախատեսված են պաշտպանելու բաժնետերերի գույքային իրավունքները: Լիազորված անձը վաճառել է գույք, որը վաճառելու լիազորություն չի ունեցել: Ինչպես նաև նուտարը վավերացրել է պայմանագիր՝ խախտելով օրենքով նախատեսված և վավերացման համար անհրաժեշտ կանոնները, ինչի արդյունքում խախտվել են բաժնետիրոջ իրավունքները:

Վերոգրյալի հիման վրա՝ բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 25.04.2013 թվականի որոշումը և գործն ուղարկել նոր քննության:

2.1. Վճռաբեկ բողոքի պատասխանի փաստարկները

Գործարքն անվավեր ճանաչելու համար անհրաժեշտ է միաժամանակ երկու վավերապայմանների առկայություն. գործարքն օրենքի խախտմամբ կնքված լինելու փաստը և շահագրգռվածության առկայությունը: Հետևաբար, շահագրգռվածության առկայությունը պայմանագրի (գործարքի) անվավերության հիմք չի կարող հանդիսանալ, քանի դեռ նման հիմքով գործարքն անվավեր ճանաչելու պահանջ ներկայացնող անձը չի ապացուցել գործարքը «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի խախտմամբ կնքվելու փաստը:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը՝

1) Անշարժ գույքի սեփականության իրավունքի գրանցման թիվ 1894954 վկայականի համաձայն՝ Լուու մարզի Վանաձոր քաղաքի Նարեկացու փողոցի թիվ 30 հասցեում գտնվող գազալցման ճնշակայանի նկատմամբ սեփականության իրավունքը 14.08.2008 թվականին գրանցվել է Կազմակերպության անվամբ (**հատոր 1, գ.թ. 39-41**):

2) 30.03.2011 թվականին Կազմակերպության բաժնետերերի արտահերթ ընդհանուր ժողովը որոշել է վերը նշված գազալցման ճնշակայանի շարժական և անշարժ գույքը 75.600.000 ՀՀ դրամով վաճառել Ընկերությանը: Ըստ նշված ժողովի թիվ 1/11 արձանագրության՝ ժողովին մասնակցել են բաժնետոմսերի 27,9803 տոկոսի սեփա-

Դատական պրակտիկա

կանատեր Արարատ Անդրեասյանը, բաժնետոմսերի 45 տոկոսի սեփականատեր Արթուր Անդրեասյանը՝ հեռախոսով, և բաժնետոմսերի 27 տոկոսի սեփականատեր Արմեն Դավաթյանը (վերջինս արձանագրությունը ստորագրել է որպես ժողովի քարտուղար) (**հատոր 1, գ.թ. 33**).

3) 30.03.2011 թվականին Կազմակերպության տնօրեն Արարատ Անդրեասյանը լիազորագիր է տվել Արմեն Դավաթյանին՝ գազայցման ճնշակայանի առուվաճառքի գործարքն իրականացնելիս իր փոխարեն ստորագրելու համար (**հատոր 1, գ.թ. 34**).

4) 01.04.2011 թվականին նոտարական կարգով վավերացվել է շարժական և անշարժ գույքից բաղկացած գազայցման ճնշակայանի առուվաճառքի վերաբերյալ Կազմակերպության և Ընկերության պայմանագիրը, որը Կազմակերպության անունից 30.03.2011 թվականի լիազորագրի հիման վրա ստորագրել է Արմեն Դավաթյանը: Պայմանագրում նշվել է վաճառվող շարժական գույքի ցանկը, որը ներառել է 4 հատ գազամղիչ, 5 հատ կուտակիչ՝ 80քմ, 4 հատ կուտակիչ՝ 20քմ, 11 հատ հաստոց, 630 կվ ուժային տրանսֆորմատոր, գազաբաշխիչ վահան, 5 հատ եռակցման սարք, ազոտաթթվածնային ստացման և լիցքավորման ԱԳԿՄ-70 սարք և 204 հատ թթվածնի բալոն (**հատոր 1, գ.թ. 35, 36**).

5) 21.04.2011 թվականին Կազմակերպության և Ընկերության տնօրենները ստորագրել են գույքի փոխանցման ակտ, ըստ որի՝ 01.04.2011 թվականին պայմանագրի հիման վրա Կազմակերպությունը հանձնել, իսկ Ընկերությունն ընդունել է գազայցման ճնշակայանի անշարժ գույքը՝ հողամասը և դրա վրա տեղակայված շենքերն ու շինությունները, ներառյալ՝ ջրամատակարարման, գազամատակարարման և էլեկտրամատակարարման արտաքին և ներքին ցանցերը, ինչպես նաև հետևյալ շարժական գույքը՝ 3 հատ գազամղիչ, 5 հատ կուտակիչ՝ 80քմ, 1 հատ 630 կվտ ուժային տրանսֆորմատոր և 1 հատ գազաբաշխիչ վահան: Ակտում կատարվել է նշում այն մասին, որ հանձնված գույքն անորոշ ժամկետով թողնվում է Կազմակերպության պատասխանատու պահպանությանը՝ օգտագործման իրավունքով (**հատոր 1, գ.թ. 37, 38**):

4.Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ բողոքարկված դատական ակտը վճռաբեկության կարգով վերանայման ենթարկելը բխում է օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման գործառույթից և գտնում, որ սույն գործով արտահայտված իրավական դիրքորոշումները կարևոր նշանակություն ունեն մմանատիպ գործերով միասնական դատական պրակտիկա ձևավորելու համար:

Սույն բողոքի քննության շրջանակներում Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում անդրադառնալ բաժնետիրական ընկերության կողմից կնքված շահագրգռվածության առկայությամբ գործարքների վիճարկման առանձնահատկություններին, ինչպես նաև այն իրավական խնդրին, թե արդյոք ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանում գործի քննության ընթացքում չվիճարկված փաստը, որը դատարանի կողմից գնահատվել է որպես անվիճելի, Վերաքննիչ դատարանի կողմից կարող է համարվել որպես չապացուցված փաստ:

«Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 65-րդ հոդվածի 6-րդ կետի համաձայն՝ Ընկերության բաժնետերերն իրավունք ունեն պահանջելու անվավեր ճանաչել նույն օրենքի խախտմամբ կնքված շահագրգռվածության առկայությամբ գործարքը:

Վկայակոչված հողվածից հետևում է, որ մման պահանջ ներկայացնող Ընկերության բաժնետերը պետք է միաժամանակ հիմնավորի՝

- շահագրգռվածության առկայությամբ գործարքի կնքման փաստը և

- այդպիսի գործարքի՝ «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի խախտմամբ կնքված լինելու հանգամանքը:

«Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 62-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ ընկերության գործարքներում շահագրգիռ անձ է համարվում Ընկերության փոխկապակցված անձը, որը

ա) հանդիսանում է գործարքի կողմ կամ մասնակցում է գործարքին որպես միջնորդ կամ ներկայացուցիչ.

բ) գործարքի կողմ, միջնորդ կամ ներկայացուցիչ հանդիսացող անձին փոխկապակցված անձ է:

Նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ նույն օրենքի իմաստով փոխկապակցված են համարվում ընկերության խորհրդի անդամները, գործադիր մարմնի անդամները, գործադիր մարմնի իրավասություններ իրականացնող իրավաբանական անձը կամ դրա տնօրենը կամ դրա խորհրդի անդամները կամ դրա կանոնադրությամբ կամ պայմանագրով նախատեսված՝ ղեկավարման գործառույթներ իրականացնող այլ անձինք, վերստուգող հանձնաժողովի անդամները (վերստուգողը), ընկերության անունից հանդես գալու իրավասություն ունեցող այլ անձինք և «Արժեթղթերի շուկայի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով փոխկապակցված ճանաչվող այլ անձինք:

«Արժեթղթերի շուկայի մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի 36-րդ կետի համաձայն՝ փոխկապակցված են համարվում երկու և ավելի անձինք, եթե՝

ա. նրանցից որևէ մեկն ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն քվեարկելու իրավունքով տիրապետում է մյուսի (մյուսների) ձայնի իրավունք տվող բաժնային արժեթղթերի քսան և ավելի տոկոսին.

բ. նրանցից որևէ մեկն տնօրենների խորհրդի անդամների կեսից ավելին, տնօրենը կամ նման իրավասություն ունեցող այլ պաշտոնատար անձը միաժամանակ հանդիսանում է մյուսի (մյուսների) տնօրենների խորհրդի անդամ, տնօրեն կամ նման իրավասություն ունեցող այլ պաշտոնատար անձ.

գ. նրանցից մեկը հսկում է մյուսին, կամ նրանք ընդհանուր հսկողության տակ են գտնվում, կամ Կենտրոնական բանկի նորմատիվ իրավական ակտերով սահմանված չափանիշներով նրանցից որևէ մեկը մյուսի որոշումների վրա էականորեն ազդելու փաստացի կամ պայմանագրով ամրագրված հնարավորություն ունի.

դ. նրանք **միևնույն ընտանիքի անդամներ են** կամ տվյալ դեպքում գործել են համաձայնեցված՝ ելնելով ընդհանուր տնտեսական շահերից.

Նույն հոդվածի 37-րդ կետի համաձայն՝ **միևնույն ընտանիքի** անդամներ են համարվում հայրը, մայրը, ամուսինը, ամուսնու ծնողները, տատը, պապը, քույրը, **եղբայրը**, երեխաները, քրոջ, եղբոր ամուսինը և երեխաները.

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ վերը նշված իրավական նորմերով սահմանված են այն անձինք և այն պայմանները, որոնց առկայության դեպքում նշված անձինք՝ ազգակցական կապի, զբաղեցրած դիրքի կամ այլ հանգամանքների ուժով ընկերության գործարքներում ճանաչվում են **շահագրգիռ անձ:**

Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նշել, որ վերը նշված նորմերում շահագրգիռ անձանց հասկացությունը սահմանելու համար օգտագործվում է նաև «**փոխկապակցված անձ**» հասկացությունը, և սահմանված է այն անձանց շրջանակը, որոնց նկատմամբ կարող են երևան գալ փոխկապակցվածության հարաբերություններ:

Ընդ որում, թեև «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքում «փոխկապակցված անձ» հասկացությունն ամբողջությամբ բացահայտված չէ, այդուհանդերձ դրա 62-րդ հոդվածի 2-րդ կետը հղում է կատարում «Արժեթղթերի շուկայի մա-

Դատական պրակտիկա

սին» ՀՀ օրենքին, որում ի լրումն «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 62-րդ հոդվածի 2-րդ կետում նշված անձանց, սպառիչ կերպով սահմանված է այն անձանց շրջանակը, որոնք «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 62-րդ հոդվածի 1-ին կետում նշված անձանց նկատմամբ հանդիսանում են փոխկապակցված անձինք:

Վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը, վերլուծելով «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» և «Արժեթղթերի շուկայի մասին» ՀՀ օրենքների՝ վերը նշված դրույթները, եզրակացնում է, որ **շահագրգիռ անձինք են ճանաչվում «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 62-րդ հոդվածի 1-ին կետում նշված անձինք, ինչպես նաև վերջիններիս փոխկապակցված անձինք, որոնց սպառիչ շրջանակը սահմանված է «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 62-րդ հոդվածի 2-րդ կետում և «Արժեթղթերի շուկայի մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի 36-րդ և 37-րդ կետերում, իսկ այն գործարքները, որոնցում որպես կողմ հանդես են գալիս «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 62-րդ հոդվածի 1-ին կետում նշված անձինք և/կամ վերջիններիս՝ նույն օրենքի 62-րդ հոդվածի 2-րդ կետով և «Արժեթղթերի շուկայի մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված փոխկապակցված անձինք, Ընկերության համար համարվում են շահագրգռվածության առկայությամբ գործարքներ:**

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 219-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ վերաքննիչ դատարանը դատական ակտը վերանայում է վերաքննիչ բողոքի հիմքերի և հիմնավորումների սահմաններում:

Նույն հոդվածի 3-րդ կետի համաձայն՝ վերաքննիչ դատարանում բողոքի քննության ժամանակ առաջին ատյանի դատարանում հաստատված փաստերն ընդունվում են որպես հիմք, բացառությամբ այն դեպքի, երբ բողոքում վիճարկվում է այդ փաստը, և վերաքննիչ դատարանը հանգում է այն եզրակացության, որ տվյալ փաստի վերաբերյալ եզրակացության հանգելիս առաջին ատյանի դատարանն ակնհայտ սխալ է թույլ տվել: Նման դեպքերում վերաքննիչ դատարանն իրավունք ունի հաստատված համարելու նոր փաստ կամ հաստատված չհամարելու ստորադաս դատարանի հաստատված փաստը, եթե առաջին ատյանի դատարանի հետազոտած ապացույցների հիման վրա հնարավոր է հանգել նման եզրակացության:

Սույն գործով Դատարանը վճռում որպես չվիճարկվող փաստ նշել է այն, որ Կազմակերպության անունից գազալցման ճնշակայանի առուվաճառքի գործարքը 30.03.2011 թվականի լիազորագրով լիազորվել է կատարելու Արմեն Դալլաքյանը, որը հանդիսացել է Ընկերության տնօրենի հարազատ եղբայրը՝ վճռում նշելով, որ «Հայաստանի կենտրոնական դեպոզիտարիա» ԲԲԸ-ի առ 18.05.2011 թվականի դրությամբ Կազմակերպության գրանցված սեփականատերերի (անվանատերերի) տոկոսային բաշխման ցուցակի, նույն ընկերության 24.10.2012 թվականի տեղեկանքի և Կազմակերպության կանոնադրության հետազոտմամբ և դրանք համադրելու կարգով գնահատմամբ դատարանը գործարքում շահագրգռվածության փաստի առկայությունը համարում է ապացուցված, քանի որ, ըստ նշված ապացույցների, գործարքի կնքման պահին Կազմակերպության անունից գործարքը կնքելու համար ներկայացուցիչը և միևնույն ժամանակ ընկերության 27 տոկոս բաժնետոմսի սեփականատերը հանդիսացել է Արմեն Դալլաքյանը, որը գործարքի մյուս կողմ, պատասխանող **Ընկերության տնօրենի եղբայրն է (չվիճարկված փաստ):**

Վերաքննիչ դատարանը, կիրառելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 48-րդ և 53-րդ հոդվածները, Արթուր Անդրեասյանի վերաքննիչ բողոքը մերժելիս հիմք է ընդունել այն հանգամանքը, որ «շահագրգռվածության առկայությունը Դատարանում գործի քննության ժամանակ հայցվորի կողմից փաստարկվել է սոսկ

այն պնդմամբ, թե ժողովի որոշման ընդունմանը մասնակցած Արմեն Դալլաբջանը հանդիսանում է գնորդ ընկերության տնօրենի հարազատ եղբայրը, **որպիսի պնդումը հաստատող որևէ ապացույց Դատարանին չի ներկայացվել**»։ Նման պայմաններում Վերաքննիչ դատարանը եզրակացրել է, որ «Պայմանագիրը շահագրգռվածության առկայությամբ կնքված գործարք համարելու՝ հայցվորի վկայակոչյալ հիմքն առկա չէ, ուստի այդ «հիմքին» առնչվող կամ դրանից բխեցվող որևէ փաստարկ հիմնավորված համարվել չի կարող»։

Վճռաբեկ դատարանն իր՝ նախկինում կայացրած որոշումներում անդրադարձել է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի իրավական վերլուծությանը։

Մասնավորապես, Վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ յուրաքանչյուր գործով կողմերի միջև ապացուցման պարտականությունը ճիշտ բաշխելու համար դատարանն առաջին հերթին պետք է պարզի յուրաքանչյուր գործի լուծման համար էական նշակություն ունեցող փաստերը՝ ելնելով **գործին մասնակցող անձանց պահանջներից և առարկություններից**։ Ընդ որում, գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող փաստի առկայությունը կամ բացակայությունը **վիճելի լինելու դեպքում** դրա բացասական հետևանքները կրում է այդ փաստի ապացուցման պարտականությունը կրող կողմը (*տես Էդգար Մարկոսյան և Ջարուհի Գևորգյանն ընդդեմ Սեդա Մարգարյանի թիվ ԵԱՆԳ/0479/02/08 քաղաքացիական գործով Վճռաբեկ դատարանի 13.02.2009 թվականի որոշումը*)։

Սույն գործով Դատարանի վճռով արձանագրվել է, որ Արմեն Դալլաբջանն Ընկերության տնօրենի եղբայրն է, և նշված փաստը ներառվել է «**չվիճարկվող փաստերի**» մեջ։ Բացի այդ, կողմերի միջև դատաքննության ընթացքում ապացույցների հետազոտումից հետո տվյալ փաստի առկայությունն անվիճելի է համարվել։ Հետևաբար վերոնշյալ փաստը Վերաքննիչ դատարանի կողմից որպես հիմք կարող էր չընդունվել միայն այն դեպքում, եթե այն վիճարկվեր վերաքննիչ բողոքով, և Վերաքննիչ դատարանը հանգեր այն եզրակացության, որ տվյալ փաստի վերաբերյալ եզրակացության հանգելիս առաջին ատյանի դատարանն ակնհայտ սխալ է թույլ տվել։

Սինչդեռ սույն գործով Դատարանի կողմից անվիճելի գնահատված լինելու և վերաքննիչ վարչություն վիճարկված չլինելու պայմաններում Արմեն Դալլաբջանի՝ Ընկերության տնօրենի եղբայրը լինելու փաստը Վերաքննիչ դատարանի կողմից չէր կարող գնահատման առարկա դարձվեր և դրվեր վերաքննիչ բողոքի մերժման հիմքում։

Բացի այդ, «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 64-րդ հոդվածով սահմանված է **շահագրգռվածության առկայության դեպքում ընկերության գործարքների կնքման կարգը**։

Մասնավորապես՝ նշված հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ մինչև 500 բաժնետեր (քվեարկող բաժնետոմսերի սեփականատեր) ունեցող ընկերությունում որոշումը՝ գործարքը կնքելու մասին, որում առկա է շահագրգռվածությունը, ընդունում է **խորհուրդը՝ գործարքը կնքելու մեջ շահագրգռվածություն չունեցող խորհրդի անդամների ձայների մեծամասնությամբ**։

Նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ 500 և ավելի բաժնետեր (քվեարկող բաժնետոմսերի սեփականատեր) ունեցող Ընկերությունում որոշումը՝ գործարքը կնքելու մասին, որում առկա է շահագրգռվածությունը, ընդունում է **խորհուրդը՝ գործարքը կնքելու մեջ շահագրգռվածություն չունեցող, խորհրդի անկախ անդամների ձայների մեծամասնությամբ**։

Խորհրդի անկախ անդամ է համարվում այն անձը, որը չի հանդիսանում Ընկերության միանձնյա գործադիր մարմին՝ տնօրեն, գլխավոր տնօրեն (այսուհետ՝ միանձն-

Դատական պրակտիկա

յա գործադիր մարմին), կամ Ընկերության կոլեգիալ գործադիր մարմնի՝ վարչության, տնօրինության (այսուհետ՝ կոլեգիալ գործադիր մարմին) անդամ, և որի ամուսինը, ծնողները, երեխաները, քույրերը և եղբայրները պաշտոններ չեն զբաղեցնում Ընկերության կառավարման մարմիններում:

«Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 64-րդ հոդվածի 3-րդ կետի «ա» ենթակետի համաձայն՝ որոշումը՝ գործարքը կնքելու մասին, որում առկա է շահագրգռվածությունը, ընդունվում է **ժողովի կողմից քվեարկող բաժնետոմսերի սեփականատեր և գործարքի կատարման մեջ շահագրգռվածություն չունեցող բաժնետերերի ձայների մեծամասնությամբ**, եթե գործարքով վճարման ենթակա գումարը և գործարքի առարկա հանդիսացող գույքի՝ նույն օրենքի 59-րդ հոդվածով սահմանված կարգով հաշվարկված շուկայական արժեքը գերազանցում են Ընկերության ակտիվների արժեքի 10 տոկոսը:

Նույն հոդվածի 6-րդ կետի համաձայն՝ եթե գործարքը, որում առկա է շահագրգռվածությունը, միևնույն ժամանակ Ընկերության գույքի օտարման կամ ձեռքբերման խոշոր գործարք է հանդիսանում, ապա դրա կնքումն իրականացվում է՝ հաշվի առնելով նաև նույն օրենքի VIII գլխի դրույթները:

«Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի VIII գլխում ամրագրված 61-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ խոշոր գործարք կնքելու մասին որոշումը, որի առարկա է հանդիսանում գույքը, որի արժեքը գործարքը կնքելու մասին որոշումն ընդունելու պահի դրությամբ կազմում է Ընկերության ակտիվների հաշվեկշռային արժեքի 25-ից 50 տոկոսը, պետք է ընդունվի խորհրդի կողմից միաձայն: Այդ դեպքում խորհրդից դուրս եկած անդամների ձայները հաշվի չեն առնվում:

Եթե գործարք կնքելու մասին որոշումը խորհրդի կողմից չի ընդունվել, ապա խորհուրդն իրավունք ունի որոշում ընդունել՝ հարցը ժողովում քննարկելու մասին:

Նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ նույն հոդվածի 1-ին կետի երկրորդ մասով սահմանված դեպքում, ինչպես նաև եթե գործարքի առարկա հանդիսացող գույքի արժեքը գործարքը կնքելու մասին որոշումն ընդունելու պահի դրությամբ կազմում է Ընկերության ակտիվների հաշվեկշռային արժեքի 50 տոկոսից ավելին, ապա գործարքը կնքելու մասին որոշումն ընդունվում է ժողովի կողմից՝ դրան մասնակցող բաժնետերերի (քվեարկող բաժնետոմսերի սեփականատերերի) ձայների 3/4-ով, եթե Ընկերության կանոնադրությամբ ձայների առավել մեծ քանակ սահմանված չէ:

«Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 67-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ ժողովի իրավասությանն են պատկանում, մասնավորապես, գործարքների կնքման մասին որոշման ընդունումը՝ նույն օրենքի 64-րդ հոդվածով նախատեսված դեպքերում և նույն օրենքի 61-րդ հոդվածի 2-րդ կետով նախատեսված դեպքերում:

«Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 84-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ խորհրդի բացառիկ իրավասությանն են պատկանում մասնավորապես Ընկերության գույքի օտարման և ձեռքբերման հետ կապված խոշոր գործարքների կնքումը՝ նույն օրենքի VIII գլխում նախատեսված դեպքերում, ինչպես նաև նույն օրենքի IX գլխով նախատեսված շահագրգռվածության առկայությամբ գործարքների կնքումը:

«Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 83-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ խորհուրդը պետք է ստեղծվի 50 և ավելի բաժնետեր ունեցող Ընկերությունում:

Մինչև 50 բաժնետեր ունեցող Ընկերությունում խորհուրդ չստեղծվելու դեպքում նրա իրավասություններն իրականացնում է ժողովը:

Վերը նշված իրավական նորմերի վերլուծության արդյունքում Վճռաբեկ դատարանը եզրակացնում է, որ «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքով հասակ սահմանված է շահագրգռվածության առկայությամբ գործարքների կնքման ընթացակարգը, որի համաձայն՝ գործարքի կնքմանը պետք է նախորդի համապատասխան որոշման ընդունումը:

Ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ շահագրգռվածության առկայությամբ գործարքի կնքման մասին որոշումը պետք է ընդունի Ընկերության **խորհուրդը**, սակայն օրենքով նախատեսված դեպքերում որոշման ընդունման իրավասությունը վերապահված է Ընկերության ընդհանուր **ժողովին**:

Այսպես, եթե գործարքով վճարման ենթակա գումարը և գործարքի առարկա հանդիսացող գույքի՝ օրենքով սահմանված կարգով հաշվարկված **շուկայական արժեքը** գերազանցում են Ընկերության **ակտիվների արժեքի 10 տոկոսը**, ապա շահագրգռվածության առկայությամբ գործարքը կնքելու մասին որոշումն ընդունվում է ժողովի կողմից քվեարկող բաժնետոմսերի սեփականատեր և գործարքի կատարման մեջ շահագրգռվածություն չունեցող բաժնետերերի ձայների մեծամասնությամբ:

Բացի այդ, եթե մինչև 50 բաժնետեր ունեցող Ընկերությունում խորհուրդ չի ստեղծվում, ապա վերջինիս իրավասությունները, այդ թվում՝ շահագրգռվածության առկայությամբ գործարքը կնքելու մասին որոշման ընդունման իրավասությունն իրականացնում է ժողովը, հետևաբար այն դեպքում, երբ Ընկերությունում խորհուրդ չի ստեղծվում, շահագրգռվածության առկայությամբ գործարքը կնքելու մասին որոշումը բոլոր դեպքերում ընդունվում է ժողովի կողմից՝ քվեարկող բաժնետոմսերի սեփականատեր և գործարքի կատարման մեջ շահագրգռվածություն չունեցող բաժնետերերի ձայների մեծամասնությամբ՝ անկախ գործարքի առարկա հանդիսացող գույքի շուկայական արժեքից:

Մյուս կողմից, այլ ընթացակարգ է նախատեսված շահագրգռվածության առկայությամբ գործարքների կնքման մասին որոշման ընդունման համար, **եթե այդ գործարքը միևնույն ժամանակ հանդիսանում է Ընկերության գույքի օտարման կամ ձեռքբերման խոշոր գործարք**:

Այս դեպքում շահագրգռվածության առկայությամբ գործարքի կնքման մասին որոշումը, հաշվի առնելով խոշոր գործարքի կնքման՝ օրենքով սահմանված իրավակարգավորումը, պետք է ընդունվի՝

- **խորհրդի՝ «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 64-րդ հոդվածով նախատեսված անդամների կողմից միաձայն**, եթե գործարքի առարկա է հանդիսանում գույք, որի արժեքը գործարքը կնքելու մասին որոշումն ընդունելու պահի դրությամբ կազմում է Ընկերության ակտիվների **հաշվեկշռային արժեքի 25-ից 50 տոկոսը**,

- **ժողովի՝ քվեարկող բաժնետոմսերի սեփականատեր և գործարքի կատարման մեջ շահագրգռվածություն չունեցող բաժնետերերի ձայների 3/4-ով**, եթե՝

ա) գործարք կնքելու մասին որոշումը խորհրդի կողմից չի ընդունվել, կամ

բ) գործարքի առարկա հանդիսացող գույքի արժեքը գործարքը կնքելու մասին որոշումն ընդունելու պահի դրությամբ կազմում է Ընկերության ակտիվների **հաշվեկշռային արժեքի 50 տոկոսից ավելին**, կամ

գ) օրենքով մինչև 50 բաժնետեր ունեցող Ընկերությունում խորհուրդ ստեղծված չլինելու դեպքում:

Վերը նշված վերլուծության լույսի ներքո Վճռաբեկ դատարանը եզրակացնում է, որ շահագրգռվածության առկայությամբ գործարքն օրենքի խախտումով կնքված լինելու հարցը պարզելու համար դատարանները պետք է պարզեն՝

- արդյո՞ք այդպիսի գործարք կնքելու մասին որոշումն ընդունվել է Ընկերության

Դատական պրակտիկա

կառավարման այն մարմնի կողմից, որի իրավասությանն է պատկանում նման որոշման ընդունումը,

- արդյո՞ք այդպիսի գործարք կնքելու մասին որոշումն ընդունվել է Ընկերության իրավասու մարմնի՝ քվեարկությանը մասնակցելու իրավունք ունեցող անձանց կողմից,

- արդյո՞ք այդպիսի գործարք կնքելու մասին որոշումն ընդունվել է օրենքով սահմանված ձայների անհրաժեշտ քանակի համամասնությամբ,

- արդյո՞ք շահագրգռվածության առկայությամբ գործարքը միևնույն ժամանակ հանդիսանում է խոշոր գործարք, թե ոչ:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ միայն նշված հանգամանքները պարզելուց հետո հնարավոր կլինի պարզել գործարքի կնքման՝ օրենքով սահմանված ընթացակարգը պահպանված կամ խախտված լինելու հարցը:

Սույն գործով Դատարանը հայցը մերժելու հիմքում դրել է այն հանգամանքը, որ ամեն դեպքում շահագրգռվածության առկայությամբ գործարքի, այդ թվում՝ խոշոր գործարքի օրենքի խախտմամբ կնքված լինելն ապացուցվում է այդ հարցով բաժնետիրական ընկերության ընդհանուր ժողովի, իսկ եթե ձևավորված է խորհուրդ, ապա խորհրդի՝ ընդունված որոշումը գործող օրենքներից ու այլ իրավական ակտերին չհամապատասխանելու փաստը հաստատող որոշակի ապացույցով, այն է՝ գործարքի հիմքում ընկած ժողովի կամ խորհրդի որոշումը գործող օրենքներից և իրավական այլ ակտերին չհամապատասխանելու մասին դատական ակտով, իսկ սույն գործում նման դատական ակտ առկա չէ:

Վերաքննիչ դատարանը, անդրադառնալով Դատարանի՝ վերը նշված դիրքորոշմանը, նշել է, որ «ժողովի որոշումը վիճարկված կարող էր համարվել բացառապես այն դեպքում, երբ ներկայացված լինեք այդ որոշման իրավաբանական կարգավիճակը փոխելուն ուղղված որևէ պահանջ (օրինակ՝ որոշումն անվավեր ճանաչելու պահանջ), ինչը չի արվել, հետևաբար, ժողովի որոշման վավերականության հարցը չի ներառվել հայցի առարկայի կազմում, և այս կապակցությամբ բողոքում բերված փաստարկները հիմնավորված չեն (ճիշտ է, Դատարանը ժողովի որոշման՝ օրենքի պահանջներին չհամապատասխանելու փաստը հաստատող միակ թույլատրելի ապացույց է համարել առանձին դատական ակտը, հաշվի չառնելով, որ նման դատական ակտի բացակայության դեպքում անգամ հայցվորը գրկված չէր սույն գործի շրջանակներում ժողովի որոշումը վիճարկելու իրավունքից, սակայն Դատարանի պատճառաբանություններում առկա այդ թերությունը չի կարող բողոքարկված վճռի բեկանման հիմք ծառայել, քանի որ հայցվորն իր վերոհիշյալ իրավունքը չի իրացրել և ժողովի որոշման վավերականությունը չի վիճարկել նաև սույն գործի շրջանակներում»):

Վերը շարադրված մեկնաբանությունների լույսի ներքո անդրադառնալով ստորադաս դատարանների եզրահանգումների հիմնավորվածությանը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործում առկա՝ Կազմակերպության բաժնետերերի արտահերթ ընդհանուր ժողովի 30.03.2011 թվականի թիվ 1/11 արձանագրության (որոշման) վիճարկված լինելու հանգամանքը կամ դրա իրավաչափության վերաբերյալ դատական ակտի առկայությունը սույն գործի լուծման համար չի կարող էական նշանակություն ունենալ, քանի որ նշված արձանագրությունը սույն գործով հանդիսանում է միայն որոշակի հանգամանքների վերաբերյալ ապացույց, որը ենթակա է գնահատման գործում առկա մյուս ապացույցների հետ համակցության մեջ:

Մասնավորապես, դրանում տեղեկություններ են պարունակվում այն մասին, որ

- գործարքը կնքելու հիմքում դրվել է հենց այդ արձանագրությունը,

- գործարքը կնքելու մասին որոշումն ընդունվել է բաժնետերերի ընդհանուր ժողո-

վի կողմից,

- քվեարկությանը մասնակցել են Ընկերության բաժնետոմսերի՝ 99,9803% սեփականատերերը՝ Արարատ Անդրեասյանը, Արմեն Դավաթյանը, Արթուր Անդրեասյանը (վերջինս քվեարկությանը մասնակցել է հեռախոսով),

- գազաճնշիչ կայանի շարժական և անշարժ գույքը վաճառվել է 75,6 մլն դրամով,
- գործարքը կնքելու մասին որոշումն ընդունվել է միաձայն:

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ նշված արձանագրությունը գործում առկա մյուս ապացույցների հետ համակցության մեջ սույն որոշմամբ արտահայտած իրավական դիրքորոշումների համատեքստում գնահատելով հնարավոր կլիմի պարզել՝ արդյո՞ք գործարքը կնքվել է «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի պահանջների խախտումով, թե ոչ, և արդյո՞ք Կազմակերպության բաժնետերերի արտահերթ ընդհանուր ժողովի 30.03.2011 թվականի թիվ 1/11 արձանագրությունը կարող էր դրվել գործարքի կնքման հիմքում՝ հաշվի առնելով շահագրգռվածության առկայությամբ գործարքների կնքման՝ օրենքով սահմանված պահանջները:

Ելնելով վերոգրյալից՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ստորադաս դատարանները սխալ եզրահանգման են եկել սույն գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստի և այդ փաստի առկայությունը հիմնավորող թույլատրելի և վերաբերելի ապացույցների շրջանակի վերաբերյալ, ինչն ազդել է գործի ելքի վրա:

Վերոգրյալ պատճառաբանությամբ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ բողոքի փաստարկները հիմնավոր են և սույն որոշմամբ արտահայտված դիրքորոշումների լույսի ներքո գործն անհրաժեշտ է ուղարկել ստորադաս դատարան՝ նոր քննության:

Նշված պատճառաբանություններով հերքվում են վճռաբեկ բողոքի պատասխանում բերված փաստարկները:

Այսպիսով, վճռաբեկ բողոքի հիմքի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը բավարար է համարում՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 227-րդ և 228-րդ հոդվածների ուժով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը բեկանելու համար:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 240-241²-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Բեկանել ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 25.04.2013 թվականի որոշումը և գործն ուղարկել ՀՀ Լոռու մարզի ընդհանուր իրավասության դատարան՝ նոր քննության:

2. Դատական ծախսերի բաշխման հարցին, այդ թվում՝ վճռաբեկ բողոքի համար սահմանված և ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատի 04.09.2013 թվականի որոշմամբ հետաձգված պետական տուրքի հարցին անդրադառնալ գործի նոր քննության ընթացքում:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

Դատական պրակտիկա

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀՀ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԶԻՆՎԱՆ ԴԱՍԽԸ
(ԱՅՍՈՒՂԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2014 թվականի մայիսի 31-ին

ք.Երևանում

դռնբաց դատական նիստում, քննության առնելով ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի (այսուհետ նաև՝ Վերաքննիչ դատարան) 2013 թվականի հոկտեմբերի 10-ի և 2014 թվականի հունվարի 14-ի որոշումների դեմ դիմող Ռուզաննա Հրաչիկի Նիսազյանի ներկայացուցիչ Մ.Շուշանյանի վճռաբեկ բողոքները,

Պ Ա Ր Ձ Ե Ց

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. 2013 թվականի ապրիլի 25-ին՝ ժամը 20⁵⁰-ին ՀՀ արդարադատության նախարարության «Նուբարաշեն» քրեակատարողական հիմնարկից (այսուհետ նաև՝ ՀՀ ԱՆ «Նուբարաշեն» ՔԿՀ) ՀՀ ոստիկանության Երևան քաղաքի վարչության Էրեբունու բաժին հաղորդում է ստացվել այն մասին, որ նույն օրը՝ ժամը 20²⁵-ին քրեակատարողական հիմնարկի թիվ 5 խցում մահացել է կալանավոր Ժորժիկ Լևոնի Բաղումյանը:

2013 թվականի հունիսի 3-ին Ժ.Բաղումյանի այրին՝ Ռուզաննա Նիսազյանը հաղորդում է ներկայացրել ՀՀ հատուկ քննչական ծառայության պետին՝ խնդրելով 2013 թվականի ապրիլի 25-ին ՀՀ ԱՆ «Նուբարաշեն» ՔԿՀ-ում մահացած ամուսնու մահվան փաստով հարուցել քրեական գործ, կատարել նախաքննություն, իրեն ճանաչել տուժողի իրավահաջորդ:

ՀՀ հատուկ քննչական ծառայության հատկապես կարևոր գործերով ավագ քննիչ Մ.Բաբայանը 2013 թվականի հունիսի 18-ին գրությամբ Ռ.Նիսազյանին պատասխանել է, որ նրա դիմումի կապակցությամբ որևէ որոշում չի կայացվել:

2013 թվականի հուլիսի 22-ին Ռ.Նիսազյանը բողոք է ներկայացրել Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան՝ խնդրելով անօրինական (ոչ իրավաչափ) ճանաչել ՀՀ հատուկ քննչական ծառայության անգործությունը և վերջինիս պարտավորեցնել ներկայացված հաղորդման կապակցությամբ կայացնել քրեական գործ հարուցելու մասին որոշում:

Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 2013 թվականի սեպտեմբերի 11-ի որոշմամբ Ռ.Նիսազյանի բողոքը մերժվել է՝ անհիմն լինելու պատճառաբանությամբ:

Առաջին ատյանի դատարանի վերոնշյալ որոշման դեմ Ռ.Նիսազյանի ներկայացուցիչ Մ.Շուշանյանի վերաքննիչ բողոքը Վերաքննիչ դատարանի 2013 թվականի հոկտեմբերի 10-ի որոշմամբ մերժվել է, իսկ բողոքարկված դատական ակտը՝ թողնվել անփոփոխ:

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2014 12 (186)

ԴԱՏԱՎԱՆ
Իշխանություն

Վերաքննիչ դատարանի 2013 թվականի հոկտեմբերի 10-ի որոշման դեմ դիմող Ռ.Նիսազյանի ներկայացուցիչ Մ.Շուշանյանը բերել է վճռաբեկ բողոք, որը Վճռաբեկ դատարանի 2013 թվականի նոյեմբերի 29-ի որոշմամբ ընդունվել է վարույթ:

2. ՀՀ ոստիկանության քննչական գլխավոր վարչության Երևան քաղաքի քննչական վարչության Էրեբունու քննչական բաժնի ավագ քննիչ Հ.Գելեյանի՝ նյութերով քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին 2013 թվականի հունիսի 3-ի որոշումը Ռ.Նիսազյանը բողոքարկել է ՀՀ գլխավոր դատախազին:

Վերոնշյալ բողոքի կապակցությամբ ՀՀ գլխավոր դատախազության պատիժների և հարկադրանքի միջոցների կիրառման օրինականության նկատմամբ հսկողություն իրականացնող վարչության դատախազ Ա.Մուրադյանը 2013 թվականի օգոստոսի 24-ին գրությամբ Ռ.Նիսազյանին հայտնել է, որ Ժ.Բաղումյանի մահվան փաստի առթիվ նախապատրաստված նյութերով քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին 2013 թվականի հունիսի 3-ի որոշումն օրինական և հիմնավոր է, այն վերացնելու հիմքերը բացակայում են:

2013 թվականի սեպտեմբերի 27-ին Ռ.Նիսազյանը բողոք է ներկայացրել Երևանի Էրեբունի և Նուբարաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան՝ խնդրելով վերացնել նյութերով քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին քննիչ Հ.Գելեյանի 2013 թվականի հունիսի 3-ի որոշումը և Ժ.Բաղումյանի մահվան փաստով քրեական գործ հարուցելու և նախաքննություն կատարելու համար գործն ուղարկել ՀՀ հատուկ քննչական ծառայություն:

Երևանի Էրեբունի և Նուբարաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 2013 թվականի դեկտեմբերի 4-ի որոշմամբ Ռ.Նիսազյանի բողոքը մերժվել է:

Առաջին ատյանի դատարանի վերոհիշյալ որոշման դեմ Ռ.Նիսազյանի ներկայացուցիչ Մ.Շուշանյանի վերաքննիչ բողոքը Վերաքննիչ դատարանի 2014 թվականի հունվարի 14-ի որոշմամբ մերժվել է, իսկ բողոքարկված դատական ակտը՝ թողնվել օրինական ուժի մեջ:

Վերաքննիչ դատարանի 2014 թվականի հունվարի 14-ի որոշման դեմ վճռաբեկ բողոք է բերել դիմող Ռ.Նիսազյանի ներկայացուցիչ Մ.Շուշանյանը:

3. 2014 թվականի ապրիլի 23-ին Վճռաբեկ դատարանը որոշել է Վերաքննիչ դատարանի 2014 թվականի հունվարի 14-ի թիվ ԵԷԳ/0026/11/13 որոշման դեմ բերված վճռաբեկ բողոքն ընդունել վարույթ, թիվ ԵԿԳ/0118/11/13 և ԵԷԳ/0026/11/13 գործերը միացնել մեկ վարույթում՝ ԵԿԳ/0118/11/13 համարի տակ՝ նկատի ունենալով, որ այդ երկու գործերը վերաբերում են նույն անձին և նույն հանգամանքներին:

Վճռաբեկ բողոքների վերաբերյալ դատավարության մասնակիցների կողմից պատասխան չի ներկայացվել:

2. Վճռաբեկ բողոքների քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը.

4. 2013 թվականի ապրիլի 25-ին ՀՀ ԱՆ «Նուբարաշեն» ԶԿՀ-ի թիվ 5 խցում մահացած կալանավոր Ժ.Բաղումյանի մահվան փաստի առթիվ Էրեբունու քննչական բաժնում նյութեր են նախապատրաստվել, որի ընթացքում պարզվել է, որ 1948 թվականին ծնված Ժ.Բաղումյանը ՀՀ կառավարությանն առընթեր Պետական եկամուտների կոմիտեի (այսուհետ նաև՝ ՀՀ ԿԱ ՊԵԿ) քննչական վարչության վարույթում քննվող քրեական գործով ներգրավված է եղել որպես մեղադրյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 205-րդ հոդվածի 2-րդ մասով և 235-րդ հոդվածի 1-ին մասով: Ժ.Բաղում-

Դատական պրակտիկա

յանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց է ընտրված եղել կալանավորումը, և նա կալանքի տակ է եղել 2012 թվականի հոկտեմբերի 27-ից: 2013 թվականի ապրիլի 25-ին՝ ժամը 20²⁰-ին Ժ.Բաղումյանի առողջական վիճակը կտրուկ վատացել է, նրան առաջին բուժօգնություն է ցույց տվել քրեակատարողական հիմնարկի հերթապահ բուժակ Գ.Մինասյանը՝ միաժամանակ կանչելով շտապօգնություն: Ժամը 20³⁵-ին շտապօգնության բրիգադը ժամանել է ՀՀ ԱՆ «Նուբարաշեն» ԶԿՀ և արձանագրել Ժ.Բաղումյանի կենսաբանական մահը:

5. Դատաբժշկական փորձագետի թիվ 406 եզրակացության համաձայն. «Ժ.Բաղումյանի դիակի դատաբժշկական փորձաքննությամբ մարմնական վնասվածքներ չեն հայտնաբերվել: (...) Ժ.Բաղումյանի մահը վրա է հասել սրտի պսակաձև անոթներում արյան շրջանառության սուր խանգարումից, սրտամկանի կրկնակի ինֆարկտից, չափավոր արտահայտված աթերոսկլերոզի, կորոնարոսկլերոզի հետևանքով, որով հանգուցյալը տառապել է կենդանության օրոք և այդպիսիք մահվան հետ գտնվում են պատճառական կապի մեջ: Տվյալ հետևությունը հիմնավորվում է դիակի դատաբժշկական փորձաքննությամբ հայտնաբերված գլխուղեղի հիմնի անոթների, աորտայի կրծքային, որովայնային, գտային, երիկամային հատվածների և առավելապես սրտի պսակաձև անոթների աթերոսկլերոտիկ փոփոխություններով, սրտամկանի անհավասարաչափ արյունալցմամբ և սրտամկանի ինֆարկտին բնորոշ կազմաբանական և ձևաբանական փոփոխությունների առկայություններով: Ըստ դիակի դատաբժշկական փորձաքննության տվյալների՝ կենդանության օրոք Ժ.Բաղումյանը տառապել է աթերոսկլերոզով, կորոնարոկարդիոսկլերոզով, հետինֆարկտային կարդիոսկլերոզով, որոնք մահվան պատճառի հետ գտնվում են պատճառական կապի մեջ» (տե՛ս Էրեբունու քննչական բաժնից ստացված նյութեր, թերթ 28-31):

6. Էրեբունու քննչական բաժնի ավագ քննիչ Հ.Դելեյանը 2013 թվականի հունիսի 3-ին որոշում է կայացրել Ժ.Բաղումյանի մահվան փաստի առթիվ նախապատրաստված նյութերով քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին՝ պատճառաբանելով, որ «(...) նախապատրաստված նյութերով Ժորժիկ Բաղումյանի մահվան մեջ որևէ անձի մեղավորությունը չի հայտնաբերվել, ինչպես նաև քրեական գործ չի կարող հարուցվել և քրեական հետապնդում չի կարող իրականացվել, իսկ հարուցված քրեական գործի վարույթը ենթակա է կարճման, երբ բացակայում է հանցագործության դեպքը (...)» (տե՛ս Էրեբունու քննչական բաժնից ստացված նյութեր, թերթ 33-34):

7. 2013 թվականի հունիսի 3-ին Ռ.Նիսիզյանը «Հաղորդում հանցագործության մասին» վերտառությամբ դիմում է ներկայացրել ՀՀ հատուկ քննչական ծառայության պետին՝ նշելով, որ ամուսինը՝ Ժ.Բաղումյանը, ունեցել է բազում առողջական խնդիրներ և չնայած դրան՝ գտնվելով Հայաստանի Հանրապետության հսկողության ներքո գտնվող քրեակատարողական հիմնարկում՝ չի ստացել պատշաճ և արդյունավետ բժշկական օգնություն: Դրա համար պատասխանատու են տվյալ գործով անմարդկային և դաժան վերաբերմունք դրսևորած քննիչը, դատախազը, դատավորները, ինչպես նաև այն բոլոր անձինք, ովքեր պարտավոր էին ապահովել անազատության մեջ գտնվող անձին պատշաճ բժշկական օգնության ցուցաբերումը և նրան պետք է տեղափոխելին դատապարտյալների հիվանդանոց, ինչը, սակայն, չեն արել՝ խախտելով Ժ.Բաղումյանի կյանքի իրավունքը:

Ռ.Նիսիզյանը նշել է նաև, որ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ և 3-րդ հոդ-

վածների ուժով Հայաստանի Հանրապետությունը կրում է հաղորդման մեջ նկարագրված փաստերի և հանգամանքների լույսի ներքո Շ.Բաղումյանի նկատմամբ անմարդկային, արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի դրսևորման և դրա հետևանքով կյանքի իրավունքի խախտման փաստի առթիվ պատշաճ, անաչառ և արդյունավետ քննություն կատարելու պարտավորություն՝ մեղավորներին բացահայտելու և պատասխանատվության ենթարկելու նպատակով: Հանցագործության մասին հաղորդում ներկայացրած անձը խնդրել է ՀՀ հատուկ քննչական ծառայության պետին՝ ՀՀ ԱՆ «Նուբարաշեն» ՔԿՀ-ում մահացած Շ.Բաղումյանի մահվան փաստով հարուցել քրեական գործ և կատարել նախաքննություն, իսկ իրեն ճանաչել տուժողի իրավահաջորդ (տե՛ս թիվ ԵԿԴ/0118/11/13 գործի նյութեր, թերթ 5-11):

8. ՀՀ հատուկ քննչական ծառայության ՀԿԳ ավագ քննիչ Մ.Բարայանը 2013 թվականի հունիսի 18-ի թիվ 18-154մ/դ-13 գրությամբ Ռ.Նիսիյանին պատասխանել է. «ՀՀ հատուկ քննչական ծառայությունում 2013թ. հունիսի 4-ին ստացվել է Չեր 2013թ. հունիսի 3-ի դիմումը, որը վերնագրել եք «Հաղորդում հանցագործության մասին» (...): Չնայած դիմումի վերտառությանը՝ բովանդակային առումով այն հանցագործության կատարման մասին հաղորդման բնույթ չունի, չի համապատասխանում նման հաղորդումների համար քրեադատավարական օրենսգրքով սահմանված պահանջներին, ուստի այն քննարկվել է ոչ թե ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 180-181-րդ հոդվածների, այլ ՀՀ հատուկ քննչական ծառայությունում դիմումների քննարկման համար սահմանված գործող կարգի համաձայն:

(...)

(...) [S]եղեկացնում եմ, որ (...) ՀՀ ոստիկանության քննչական գլխավոր վարչության Էրեբունու քննչական բաժնում նյութեր են նախապատրաստվել 25.04.2013թ. «Նուբարաշեն» ՔԿ հիմնարկի հիվանդանոցային թիվ 5 խցում կալանավոր Ժորժիկ Բաղումյանի մահվան դեպքի առթիվ: Նշանակվել է դատաբժշկական փորձաքննություն և համաձայն փորձագետի թիվ 306 եզրակացության[՝] Շ.Բաղումյանի դիակի վրա մարմնական վնասվածքներ չեն հայտնաբերվել, նրա մահը վրա է հասել սրտի պսակաձև անոթներում արյան շրջանառության սուր խանգարումից, սրտամկանի կրկնակի ինֆարկտից: Նյութերով ձեռք բերված տվյալների հիման վրա 03.06.2013թ. որոշում է կայացվել քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին[՝] հանցագործության դեպքի բացակայության հիմքով:

(...)

ՀՀ վճարել դատարանի 2007թ. հուլիսի 13-ի թիվ ՎԲ-133/07 նախադեպային որոշման համաձայն՝ քրեական գործ հարուցելու առիթները պետք է պարունակեն տեղեկատվություն հանցագործության հատկանիշներ մատնանշող տվյալների առկայության մասին, միայն այդ դեպքում դրանք կարող են հիմք հանդիսանալ ստուգելու, քրեական գործ հարուցելու կամ քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին որոշում կայացնելու համար:

Նկատի ունենալով, որ 2013թ. հունիսի 3-ի Չեր դիմումը կատարված կամ նախապատրաստվող հանցագործության մասին տեղեկատվություն չի պարունակում, ՀՀ հատուկ քննչական ծառայությունում դրա կապակցությամբ որևէ որոշում չի կայացվել» (տե՛ս թիվ ԵԿԴ/0118/11/13 գործի նյութեր, թերթ 12- 13):

9. Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին աստիճանի դատարանի 2013 թվականի սեպտեմբերի 11-ի որոշման համաձայն. «(...) Ինչ վերաբերում է նախաքննական մարմնի կողմից ստուգման

Դատական պրակտիկա

արդյունքների ամփոփման դատավարական ձևի պահպանմանը, ապա (...) Դատարանի համոզմամբ նախաքննական մարմինը կարող էր ստուգման արդյունքների մասին բողոքաբեր Ռ.Նիսիանին պատասխանել նաև գրությամբ (պարզաբանում տրամադրելու) տեսքով, այսինքն՝ առանց քրեական գործի հարուցումը մերժելու վերաբերյալ որոշման կայացման, ինչը բխում է ավագ քննիչ Մ.Բաբայանի վկայակոչած 2007թ. հունիսի 13-ի թիվ ՎԲ-133/07 նախադեպային որոշման մեջ արտահայտված իրավական դիրքորոշումից: (...)» (տե՛ս թիվ ԵԿԴ/0118/11/13 գործի նյութեր, թերթ 37- 43):

10. Վերաքննիչ դատարանի 2013 թվականի հոկտեմբերի 10-ի որոշման համաձայն. «(...) Առաջին ատյանի դատարանը գործի նյութերում առկա հանգամանքների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտման արդյունքում հանգել է հիմնավորված հետևության և ներկայացված բողոքն իրավացիորեն մերժել է:

Վերաքննիչ դատարանը նույնպես հանգում է հետևության, որ Ռուզաննա Նիսիանին իրավունքները կամ ազատությունները չեն խախտվել, չէ հատուկ քննչական ծառայության անգործությունն անօրինական ճանաչելու և քրեական գործ հարուցելու հիմքերը բացակայում են: (...)» (տե՛ս թիվ ԵԿԴ/0118/11/13 գործի նյութեր, թերթ 71-74):

11. Երևանի Էրեբունի և Նուբարաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 2013 թվականի դեկտեմբերի 4-ի որոշման համաձայն. «(...) Նյութերի նախապատրաստման համար որպես առիթ է հանդիսացել չէ ԱՆ «Նուբարաշեն» ԶԿՀ հաղորդումը ոստիկանության Էրեբունու բաժնին՝ 25.04.2013թ. ժամը 20.25-ին ԶԿ հիմնարկի 5-րդ հիվանդանոցային խցում կալանավոր Ժորժիկ Լևոնի Բաղումյանի հանկարծամահության վերաբերյալ: (...) [Տ]արածքային քննչական բաժնի քննիչը մեկնել է դեպքի վայր և փաստի առթիվ նյութեր է նախապատրաստել:

Նախապատրաստված նյութերով, սակայն, քրեական գործ հարուցելու հիմքեր ձեռք չեն բերվել, այսինքն՝ հանցագործության դեպքը չի հիմնավորվել, այդ պատճառով չէ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի և 185-րդ հոդվածի 1-ին մասի հիմքով հանցադեպի բացակայության հիմնավորմամբ նյութերով քրեական գործի հարուցումը մերժվել է, քանի որ նշված դեպքում քրեական գործ չի կարող հարուցվել և քրեական հետապնդում չի կարող իրականացվել:

Հետազոտելով քննիչի կողմից նախապատրաստված նյութերը, դատարանը գտնում է, որ նյութերը նախապատրաստվել են լրիվ, քննիչի կողմից նյութերով ձեռք բերած հիմքերը բավարար են եղել հանցադեպի բացակայության պատճառաբանությամբ նյութերով քրեական գործի հարուցումը մերժելու համար:

(...)

Դատարանը գտնում է, որ չէ ԱՆ «Նուբարաշեն» ԶԿՀ կալանավոր Ժորժիկ Բաղումյանի հանկարծամահության փաստի առթիվ նախապատրաստված նյութերով քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին չէ ոստիկանության ԶԳՎ Էրեբունու քննչական բաժնի ավագ քննիչ Հ. Դելեյանի 03.06.2013թ. որոշումը վերացնելու հիմքեր չկան, այդ մասին դիմող Ռուզաննա Նիսիանին բողոքը ենթակա է մերժման: (...)» (տե՛ս թիվ ԵԿԴ/0026/11/13 գործի նյութեր, թերթ 67-71):

12. Վերաքննիչ դատարանի 2014 թվականի հունվարի 14-ի որոշման համաձայն. «Վերաքննիչ դատարանն արձանագրում է, որ ընդհանուր իրավասության Դատարանը, քննության առնելով Ռուզաննա Նիսիանին կողմից ներկայացված բողոքը,

իրավացիորեն գտել է, որ Էրեբունու քննչական բաժնի ավագ քննիչ Հ.Գելեյանը՝ կատարելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված անհրաժեշտ քննչական և դատավարական գործողություններ, օրենքով սահմանված կարգով կայացրել է որոշում՝ նյութերով քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին, հետևաբար բողոքարկվող գործողությունները կատարված են օրենքին համապատասխան:

(...) Բողոքը քննության առնելիս առաջին ատյանի դատարանի կողմից թույլ չեն տրվել նյութական և դատավարական իրավունքի այնպիսի խախտումներ, որոնք կհանգեցնեին դատական սխալի և հիմք կհանդիսանային Երևան քաղաքի Էրեբունի և Նուբարաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի 2013 թվականի դեկտեմբերի 4-ի որոշումը բեկանելու համար» (տե՛ս թիվ ԵԷԳ/0026/11/13 գործի նյութեր, թերթ 114-124):

3. Վճռաբեկ բողոքների հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջները.

13. Վճռաբեկ բողոքների հեղինակի պնդմամբ՝ Վերաքննիչ դատարանի 2013 թվականի հոկտեմբերի 10-ի և 2014 թվականի հունվարի 14-ի որոշումներն անհիմն են և անօրինական, չեն բխում ՀՀ ստանձնած միջազգային պարտավորություններից ու ՀՀ ազգային օրենսդրությունից:

Ի հիմնավորումն իր վերոշարադրյալ պնդումների՝ բողոքաբերը նշել է, որ

ա) Ժ.Բաղումյանի կալանքը որևէ իրավաչափ նպատակ չի հետապնդել, այլ նրան պատժելու, ընկճելու և նրա կողմից նախաքննության մարմնի համար ձեռնտու վարքագիծ պարտադրելու նպատակ է ունեցել,

բ) Ժ.Բաղումյանն ունեցել է առողջական լուրջ խնդիրներ, որոնց մասին տեղյակ են եղել նախաքննության մարմինը, դատարանները, քրեակատարողական մարմնի վարչակազմը: Չնայած դրան՝ նրան չի ցուցաբերվել պատշաճ բժշկական օգնություն: Ավելին՝ Ժ.Բաղումյանի առողջական վիճակի վատթարացման և նրա կյանքին սպառնացող վտանգի մասին փաստաբանի կողմից ուղղակիորեն նախազգուշացվել են քննիչը և դատարանները,

գ) մահվանը նախորդած 2-3 ամիսներին Ժ.Բաղումյանի ինքնազգացողությունն այնքան է վատթարացել, որ նրա մոտ տեղի է ունեցել տեսողության և հիշողության վատացում, դանդաղել է խոսքը: Իսկ վերջին երեք օրերին Ժ.Բաղումյանի ինքնազգացողությունն ամեն օր կտրուկ վատացել է և միայն բուժակի կողմից ներարկում կատարելուց հետո է ժամանակավորապես կարգավորվել: Չնայած այս հանգամանքին՝ ՀՀ ԱՆ «Նուբարաշեն» ՔԿՀ-ի վարչակազմը որևէ միջոց չի ձեռնարկել նրան ՀՀ ԱՆ «Դատապարտյալների հիվանդանոց» ՔԿՀ կամ այլ մասնագիտացված բուժհաստատություն տեղափոխելու համար, որտեղ հնարավոր կլիներ Ժ.Բաղումյանին ցուցաբերել պատշաճ և արդյունավետ բժշկական օգնություն, կանխել նրա մահը:

Բողոքաբերը փաստարկել է, որ Հայաստանի Հանրապետությունը, իր ստանձնած միջազգային պարտավորություններին համապատասխան, կրում է վերը նշված փաստերի և հանգամանքների լույսի ներքո Ժ.Բաղումյանի նկատմամբ անմարդկային, արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի դրսևորման և դրա հետևանքով կյանքի իրավունքի խախտման փաստի առթիվ պատշաճ, անաչառ և արդյունավետ քննություն կատարելու պարտավորություն՝ մեղավոր պաշտոնատար անձանց բացահայտելու և պատասխանատվության ենթարկելու նպատակով:

Դատական պրակտիկա

Վճռաբեկ բողոքների հեղինակը շեշտել է, որ միայն քրեական գործ հարուցելու և անաչառ ու բազմակողմանի նախաքննություն կատարելու արդյունքում հնարավոր կլինե՞ր բացահայտել ժ.Բաղումյանի նկատմամբ անմարդկային, արժանապատվութիւնը նվաստացնող վերաբերմունքի համար պատասխանատու պաշտոնատար անձանց շրջանակը: Ընդ որում, իրավասու մարմիններն այդ քննությունը պետք է սկսեին սեփական նախաձեռնությամբ՝ չսպասելով ժ.Բաղումյանի այրու կողմից հաղորդում ներկայացնելուն:

14. Բողոքաբերը նշել է նաև, որ ժ.Բաղումյանի այրու կողմից ներկայացված հանցագործության մասին հաղորդման մեջ նշված փաստերի և հանգամանքների նկատմամբ ՀՀ հատուկ քննչական ծառայությունը ցուցաբերել է ձևական (ֆորմալիստական) մոտեցում, իրաժարվել է քրեական գործ հարուցել ու կատարել նախաքննություն, և նույնիսկ հարկ չի համարել որոշում կայացնել ներկայացված հաղորդման վերաբերյալ, այլ դրան պատասխանել է գրությամբ: Իսկ դատարաններն արդարացրել են այդպիսի գործելաձևը՝ գտնելով, որ Ռ.Նիսիյանի հաղորդմանը գրությամբ պատասխանելն իրավաչափ է:

15. Էրեբունու քննչական բաժնի ավագ քննիչ Հ.Գելեյանի որոշման առնչությամբ բողոքաբերը փաստարկել է, որ մահվան փաստի առթիվ քննիչի կողմից նշանակված դատաբժշկական փորձաքննությամբ ժ.Բաղումյանի դիակի վրա մարմնական վնասվածքների հետքեր չհայտնաբերելն ինքնին չի նշանակում, որ պետությունը կատարել է ժ.Բաղումյանին պատշաճ և արդյունավետ բժշկական օգնություն ցուցաբերելու, նրա կյանքի իրավունքը ապահովելու իր պարտավորությունները: Նյութերի նախապատրաստման ընթացքում բժշկական փաստաթղթերից քննիչին հայտնի է դարձել, որ ժ.Բաղումյանը տառապել է բազմաթիվ հիվանդություններով, սակայն քննիչը չի փորձել անգամ պարզել, թե արդյոք ժ.Բաղումյանին ցուցաբերվել է նրա առողջական վիճակի համար անհրաժեշտ բժշկական օգնություն, արդյոք ՀՀ ԱՆ «Նուբարաշեն» ՔԿՀ-ի պայմանները հնարավորություն տվել են ցուցաբերելու այդ օգնությունը, եթե ոչ, ապա որն է պատճառը, որ առողջական մման խնդիրներ ունեցող ժ.Բաղումյանը շարունակել է պահվել «Նուբարաշեն» ՔԿՀ-ում և չի տեղափոխվել «Դատապարտյալների հիվանդանոց» ՔԿՀ:

Բողոք բերած անձի պնդմամբ՝ վերը հիշատակված հարցերից ոչ մեկին նյութերի նախապատրաստման ընթացքում քննիչը չի փորձել պատասխանել, իրականացված քննությունը կրել է զուտ ձևական բնույթ և սահմանափակվել է ՀՀ ԱՆ «Նուբարաշեն» ՔԿՀ-ի բուժակից բացատրություն ստանալով և դատաբժշկական փորձաքննություն նշանակելով: Բողոքաբերը շեշտել է, որ քննիչը պետք է հարցաքններ ժ.Բաղումյանի հետ նույն սենյակում բնակվող մյուս կալանավորներին, ովքեր կարող էին կարևոր տեղեկություններ հայտնել ժ.Բաղումյանի առողջական վիճակի դինամիկայի, ինչպես նաև նրան ցուցաբերված բուժօգնության մասին: Այս կապակցությամբ բողոքաբերն ընդգծել է, որ Էրեբունու քննչական բաժնի ավագ քննիչ Հ.Գելեյանի կողմից քրեական գործ հարուցելու, այն ըստ քննչական ենթակայության ՀՀ հատուկ քննչական ծառայություն ուղարկելու և վերջինիս կողմից պատշաճ նախաքննություն իրականացվելու դեպքում կարող էին բացահայտվել ժ.Բաղումյանի նկատմամբ դրսևորված անմարդկային վերաբերմունքի մասին վկայող հանգամանքներ և փաստեր:

16. Վերոգրյալի հիման վրա՝ վճռաբեկ բողոքների հեղինակը խնդրել է.

ա) բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 2013 թվականի հոկտեմբերի 10-ի որոշումը, կայացնել նոր դատական ակտ՝ ՀՀ հատուկ քննչական ծառայության անգործու-

թյունն անօրինական (ոչ իրավաչափ) ճանաչելու և Ռ.Նիսիազյանի կողմից ներկայացված հաղորդման կապակցությամբ քրեական գործ հարուցելուն պարտավորեցնելու վերաբերյալ.

բ) բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 2014 թվականի հունվարի 14-ի որոշումը, կայացնել նոր դատական ակտ՝ պարտավորեցնելով իրավասու մարմնին՝ Ժ.Բաղումյանի մահվան փաստի առթիվ հարուցել քրեական գործ և նախաքննություն կատարելու համար գործն ուղարկել ՀՀ հատուկ քննչական ծառայություն:

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

17. Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ առկա է առերևույթ հակասություն սույն գործով կայացված դատական ակտերի և Վճռաբեկ դատարանի՝ նախկինում ընդունված որոշումների միջև: Ուստի, օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման համատեքստում անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ վերոնշյալ ակտերի միջև առկա հակասություններին և նախկինում ընդունված որոշումներում ձևավորված իրավական դիրքորոշումների հիման վրա արտահայտել մոտեցումներ, որոնք կարող են ուղղորդող նշանակություն ունենալ նման գործերով դատական պրակտիկայի ճիշտ ձևավորման համար:

1. Հանցագործության մասին հաղորդմանը գրությամբ պատասխանելու իրավաչափությունը.

18. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված առաջին իրավական հարցը հետևյալն է. իրավաչափ է արդյոք ՀՀ հատուկ քննչական ծառայության կողմից Ռ.Նիսիազյանի՝ «Հաղորդում հանցագործության մասին» վերտառությամբ դիմումին գրությամբ պատասխանելը:

19. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 175-րդ հոդվածի համաձայն. «Քրեական գործ հարուցելու՝ սույն օրենսգրքով նախատեսված առիթների և հիմքերի առկայության դեպքում դատախազը, քննիչը, հետաքննության մարմինը, իրենց իրավասության շրջանակներում, պարտավոր են քրեական գործ հարուցել»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 176-րդ հոդվածի համաձայն.

«Քրեական գործ հարուցելու առիթներն են՝

1) հանցագործությունների մասին ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց հաղորդումները՝ ուղղված հետաքննության մարմնին, քննիչին, դատախազին.

(...)»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 180-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Հանցագործությունների մասին հաղորդումները պետք է քննարկվեն և լուծվեն անհապաղ, իսկ գործ հարուցելու առիթի օրինականությունը և հիմքերի բավարար լինելն ստուգելու անհրաժեշտության դեպքում՝ դրանց ստացման պահից 10 օրվա ընթացքում»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 181-րդ հոդվածի համաձայն. «Հանցագործության մասին տեղեկություն ստանալու յուրաքանչյուր դեպքում ընդունվում է հետևյալ որոշումներից մեկը՝

- 1) քրեական գործ հարուցելու մասին.
- 2) քրեական գործ հարուցելը մերժելու մասին.
- 3) հաղորդումն ըստ ենթակայության հանձնելու մասին»:

Մեջբերված քրեադատավարական դրույթները Վճռաբեկ դատարանը վերլուծության է ենթարկել *Է.Կարապետյանի* գործով որոշման մեջ՝ իրավական դիրքորոշում ձևավորելով այն մասին, որ «(...) Հանցագործության մասին հաղորդումը որպես

Դատական պրակտիկա

քրեական գործ հարուցելու առիթ իրենից ներկայացնում է ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի գրավոր կամ բանավոր դիմումը քրեական հետապնդում իրականացնող մարմնին՝ կոնկրետ հանցագործության տարրեր պարունակող նախապատրաստվող կամ կատարված հանցագործության մասին տեղեկատվությամբ:

Առիթը պայման է, որի առկայության դեպքում օրենքը լիազորում է իրավասու մարմիններին և պաշտոնատար անձանց մտնել իրավահարաբերությունների մեջ, կատարել գործողություններ, որոնք իրենց միասնությամբ ներկայացնում են քրեական դատավարության սկզբնական փուլի գործունեություն:

Քրեական գործի հարուցման առիթները պետք է բովանդակեն տեղեկություն հանցագործության հատկանիշները մատնանշող տվյալների առկայության մասին: Միայն այս դեպքում դրանք կարող են հիմք հանդիսանալ ստուգելու և քրեական գործ հարուցելու կամ հարուցումը մերժելու որոշում ընդունելու համար: Այսինքն, քրեական գործ հարուցելու առիթ կարող է հանդիսանալ ոչ թե ցանկացած, այլ միայն հանցագործության մասին արված հաղորդումը: (...)» (տե՛ս Էմմա Կարապետյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2007 թվականի հուլիսի 13-ի թիվ ՎԲ-133/07 որոշումը):

20. Վերահաստատելով Է.Կարապետյանի գործով որոշման մեջ ձևավորված իրավական դիրքորոշումը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ քրեական գործ հարուցելու առիթ ասելով պետք է հասկանալ օրենքով սահմանված այն աղբյուրը, որտեղից իրավասու պաշտոնատար անձը տեղեկություններ է ստանում նախապատրաստվող, կատարվող կամ կատարված հանցագործությունների մասին: Հանցագործության մասին ֆիզիկական անձի հաղորդումը, ուղղված հետաքննության մարմնին, քննիչին կամ դատախազին, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 176-րդ հոդվածի իմաստով քրեական գործ հարուցելու առիթ է, հետևաբար այդպիսի հաղորդման առկայությունն ինքնին առաջ է բերում քրեադատավարական իրավահարաբերություններ՝ կապված գործ հարուցելու առիթի օրինականությունը և հիմքերի բավարար լինելն ստուգելու անհրաժեշտության հետ:

Միևնույն ժամանակ, հանցագործության մասին հաղորդումը, այդ թվում՝ ֆիզիկական անձի կողմից տրված, չի կարող լինել վերացական կամ ընդհանուր բնույթի: Որպեսզի հաղորդումը հիմք հանդիսանա ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 181-րդ հոդվածով նախատեսված որոշումներից որևէ մեկը կայացնելու համար, այն պետք է բովանդակի տվյալներ կոնկրետ հանցագործության մասին: Վերոգրյալը սակայն չի նշանակում, որ անձն իր հաղորդման մեջ պետք է ներկայացնի այնպիսի փաստական տվյալներ, որոնք իրենց բնույթով բավարար լինեն հանցագործության հատկանիշների առկայությունն առերևույթ հաստատված համարելու համար: Գործ հարուցելու առիթի օրինականությունը և հիմքերի բավարար լինելն ստուգելու պարտականությունը քրեական գործի հարուցման փուլում կրում են հետաքննության մարմինը, քննիչը և դատախազը՝ օրենքով իրենց վերապահված լիազորությունների շրջանակներում և հանրային-իրավական պարտավորություններին համապատասխան: Այս փուլում վարույթն իրականացնող մարմինը հաղորդման նախնական ստուգման միջոցով հանցագործության հատկանիշներ մատնանշող բավարար փաստական տվյալներ ձեռք բերելու դեպքում, ինչպես նաև քրեական գործի վարույթը բացառող դատավարական արգելքների բացակայության պայմաններում պարտավոր է հարուցել քրեական գործ, հակառակ դեպքում՝ որոշում կայացնել քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին:

21. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ Ռ.Նիսիյանը 2013

թվականի հունիսի 3-ին ՀՀ հատուկ քննչական ծառայության պետին «Հաղորդում հանցագործության մասին» վերառառությամբ դիմում է ներկայացրել՝ խնդրելով ՀՀ ԱՆ «Նուբարաշեն» ԶԿՀ-ում մահացած ամուսնու՝ Ժ.Բաղումյանի մահվան փաստի առթիվ հարուցել քրեական գործ և կատարել նախաքննություն: Ռ.Նիսիյանը նշել է, որ ամուսինն ունեցել է առողջական լուրջ խնդիրներ և գտնվելով քրեակատարողական հիմնարկում՝ չի ստացել պատշաճ և արդյունավետ բժշկական օգնություն: Վկայակոչելով «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ և 3-րդ հոդվածները՝ դիմումատուն փաստարկել է, որ Հայաստանի Հանրապետությունը կրում է հաղորդման մեջ նկարագրված հանգամանքների լույսի ներքո Ժ.Բաղումյանի կյանքի իրավունքի խախտման վերաբերյալ պատշաճ, անաչառ և արդյունավետ քննություն կատարելու պարտավորություն՝ մեղավորներին բացահայտելու և պատասխանատվության ենթարկելու նպատակով (տե՛ս սույն որոշման 7-րդ կետը):

Ի պատասխան՝ ՀՀ հատուկ քննչական ծառայության ՀԿԳ ավագ քննիչ Մ.Բաբայանը 2013 թվականի հունիսի 18-ի գրությամբ Ռ.Նիսիյանին հայտնել է, որ ներկայացված դիմումը բովանդակային առումով հանցագործության մասին հաղորդման բնույթ չունի, չի համապատասխանում նման հաղորդումների համար քրեադատավարական օրենսգրքով սահմանված պահանջներին, ուստի այն քննարկվել է ոչ թե ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 180-181-րդ հոդվածների, այլ ՀՀ հատուկ քննչական ծառայությունում դիմումների քննարկման համար սահմանված գործող կարգի համաձայն (տե՛ս սույն որոշման 8-րդ կետը):

Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանը 2013 թվականի սեպտեմբերի 11-ի որոշմամբ մերժել է Ռ.Նիսիյանի բողոքը՝ պատճառաբանելով, որ մինչդատական վարույթն իրականացնող մարմինն իրավասու էր ստուգման արդյունքների մասին բողոքաբերին պատասխանել նաև գրությամբ, պարզաբանում տրամադրելու տեսքով, առանց քրեական գործի հարուցումը մերժելու վերաբերյալ որոշում կայացնելու, ինչը բխում է *Է.Կարասյետյանի* գործով Վճռաբեկ դատարանի թիվ ՎԲ-133/07 նախադեպային որոշման մեջ արտահայտված իրավական դիրքորոշումից (տե՛ս սույն որոշման 9-րդ կետը):

Վերաքննիչ դատարանն իր հերթին մերժել է Ռ.Նիսիյանի վերաքննիչ բողոքը՝ գտնելով, որ Առաջին ատյանի դատարանը գործի հանգամանքների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտման արդյունքում հանգել է հիմնավորված հետևության (տե՛ս սույն որոշման 10-րդ կետը):

22. Նախորդ կետում մեջբերված փաստերը գնահատելով սույն որոշման 19-20-րդ կետերում և, համապատասխանաբար, *Է.Կարասյետյանի* գործով որոշման մեջ ձևավորված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Ռ.Նիսիյանի կողմից 2013 թվականի հունիսի 3-ին ՀՀ հատուկ քննչական ծառայության պետին ներկայացված դիմումը բովանդակում է տեղեկություններ հանցագործության հատկանիշները մատնանշող տվյալների առկայության մասին: Հաղորդման մեջ ներկայացված են այնպիսի փաստական հանգամանքներ, որոնք առերևույթ համընկնում են քրեորեն պատժելի գործողությունների (անգործության) հատկանիշներին: Հետևաբար, Ռ.Նիսիյանի դիմումը հանդիսանում է հանցագործության մասին հաղորդում և քրեական գործ հարուցելու առիթ, որի կապակցությամբ իրավասու մարմինը (պաշտոնատար անձը) պարտավոր էր կայացնել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 181-րդ հոդվածով նախատես-

Դատական պրակտիկա

ված որոշումներից որևէ մեկը:

Ուստի, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ հատուկ քննչական ծառայության կողմից Ռ.Նիսիյանի՝ «Հաղորդում հանցագործության մասին» վերտառությամբ դիմումին գրությամբ պատասխանելն իրավաչափ չէ: Հանցագործության մասին հաղորդումը որպես այդպիսին չդիտարկելով և այդ հաղորդման վերաբերյալ քրեադատավարական օրենքով նախատեսված որոշում չկայացնելով՝ քննիչը թույլ է տվել անգործություն, որն էլ պատշաճ իրավական գնահատականի չի արժանացել ստորադաս դատարանների կողմից և արդյունքում խախտվել են դիմող Ռ.Նիսիյանի՝ օրենքով երաշխավորված իրավունքները:

II. Քրեակատարողական հիմնարկում մահացած անձի մահվան փաստի առթիվ արդյունավետ քննություն կատարելու պարտականությունը.

23. Մույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված երկրորդ իրավական հարցը հետևյալն է. Ժ.Բաղումյանի մահվան փաստի առթիվ իրականացվե՞լ է արդյոք արդյունավետ քրեադատավարական քննություն:

24. ՀՀ Սահմանադրության 15-րդ հոդվածի համաձայն. «Յուրաքանչյուր ոք ունի կյանքի իրավունք (...):»:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Յուրաքանչյուրի կյանքի իրավունքը պաշտպանվում է օրենքով: (...):»:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի համաձայն. «Ոչ ոք չպետք է ենթարկվի խոշտանգումների կամ անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի»:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ և 3-րդ հոդվածները մեկնաբանել է որպես այդ դրույթների նյութաիրավական կողմերի ենթադրյալ խախտման կապակցությամբ արդյունավետ քննություն իրականացնելու դատավարական պարտականություն սահմանող նորմեր՝ հաշվի առնելով այս իրավունքների հիմնարար բնույթը (տե՛ս *McCann and Others v. The United Kingdom* գործով 1995 թվականի սեպտեմբերի 27-ի վճիռը, գանգատ թիվ 18984/91, կետեր 157-164, *Ergi v. Turkey* գործով 1998 թվականի հուլիսի 28-ի վճիռը, գանգատ թիվ 23818/94, կետ 82 և *Assenov and Others v. Bulgaria* գործով 1998 թվականի հոկտեմբերի 28-ի վճիռը, գանգատ թիվ 24760/94, կետեր 101-106):

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի 1-ին կետը պետություններին պարտավորեցնում է ոչ միայն ձեռնպահ մնալ անձանց կյանքի նկատմամբ դիտավորյալ, անօրինական ոտնձգություններից, այլ նաև սահմանում է, որ պետությունները պետք է իրենց իրավագործության ներքո գտնվող անձանց կյանքի պաշտպանության համար համապատասխան քայլեր ձեռնարկեն (ի թիվս այլոց, տե՛ս *Osman v. the United Kingdom* գործով 1998 թվականի հոկտեմբերի 28-ի վճիռը, գանգատ թիվ 87/1997/871/1083 կետ 115):

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածով սահմանված կյանքի իրավունքի պաշտպանությունն անողակիորեն պետությունից պահանջում է անձանց մահվան կապակցությամբ պաշտոնապես օբյեկտիվ քննություն իրականացնել: Նման քննություն իրականացնելու պարտականությունը ծագում է բոլոր դեպքերում՝ սպանու-

թյան կամ կասկած հարուցող մահվան դեպքերում՝ անկախ նրանից, թե հանցանք կատարած անձինք անհատներ են, թե պետական մարմիններ կամ անհայտ անձինք (տե՛ս *Nachova and Others v. Bulgaria* գործով 2005 թվականի հուլիսի 6-ի վճիռը, գանգատներ թիվ 43577/98, 43579/98, կետ 110):

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի պահանջն է ապահովել անկախ և անաչառ պաշտոնական քննություն, որը բավարարում է արդյունավետության որոշակի նվազագույն չափանիշների: Իրավասու մարմինները պետք է գործեն պատշաճ ջանասիրությամբ և արագությամբ և պարտավոր են նախաձեռնել քննություն, որն ի վիճակի է նախ որոշակիացնել այն հանգամանքները, որոնցում դեպքը տեղի է ունեցել և կարգավորող համակարգի գործունեության ցանկացած թերություն, երկրորդ՝ բացահայտել դրանում ներգրավված պետական պաշտոնյաներին և մարմիններին: Հասարակական հսկողության պահանջը այս համատեքստում նույնպես կարևոր է (տե՛ս *mutatis mutandis*, *Kats and Others v. Ukraine*, 2008 թվականի դեկտեմբերի 18-ի վճիռ գանգատ թիվ 29971/04, կետ 116):

Քննությունն արդյունավետ կարող է համարվել այն դեպքում, երբ հնարավոր կլինի քննությամբ ձեռք բերված փաստերը համադրել և հանցանք կատարած անձանց պատասխանատվության ենթարկել: Իշխանությունները տեղի ունեցած իրադարձությունը բացահայտելու համար պետք է ձեռնարկեն հասանելի, խելամիտ քայլեր՝ վկաների հարցաքննություն, դատաբժշկական փորձաքննության նշանակում, ինչպես նաև դիախերձում, ինչը թույլ կտա բացահայտել առկա վնասվածքների ամբողջական և իրական պատկերը, ինչպես նաև մահվան պատճառը (տե՛ս *Tanrikulu v. Turkey* գործով 1999 թվականի հուլիսի 8-ի վճիռը, գանգատ թիվ 23763/94, կետ 109 և *Gül v. Turkey* գործով 2000 թվականի դեկտեմբերի 14-ի վճիռը, գանգատ թիվ 22676/93, կետ 89): Քննության եզրակացությունը պետք է հիմնված լինի գործով առկա փաստերի ամբողջական, օբյեկտիվ և անկողմնակալ վերլուծության վրա:

Քննության ընթացքում կիրառման ենթակա միջոցները բացարձակ իրավունք չեն սահմանում մեղադրելու կամ դատապարտելու համար և քննության ընթացքում ցանկացած խախտում կամ հանցանք կատարած անձին չհայտնաբերելը դիտվում է որպես արդյունավետության պահանջի խախտում (տե՛ս *Esat Bayram v. Turkey* գործով 2009 թվականի մայիսի 26-ի վճիռը, գանգատ թիվ 75535/01, կետ 47 և *Ramsahai and Others v. the Netherlands* գործով 2007 թվականի մայիսի 15-ի վճիռը, գանգատ թիվ 52391/99, կետ 321):

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն իր որոշումներում բազմիցս ընդգծել է, որ քննության արդյունավետությունը գնահատելիս կարևոր է հատկապես այն հանգամանքը, թե որքան արագ են իշխանություններն արձագանքում Կոնվենցիայի 2-րդ և 3-րդ հոդվածների խախտման վերաբերյալ բողոքներին, ինչը նպաստում է հանրության վստահության պահպանմանը օրինականության ամրապնդման և անօրինական գործողությունների նկատմամբ հանդուրժողականության բացառման հարցում (տե՛ս *Hugh Jordan v. United Kingdom* գործով 2001 թվականի մայիսի 4-ի վճիռը, գանգատ թիվ 24746/94, կետ 108, *Yasa v. Turkey* գործով 1998 թվականի սեպտեմբերի 2-ի վճիռը, գեկույցներ 1998-IV, էջեր 2439-2440, կետեր 102-104):

Քննությունը պետք է լինի մանրամասն: Դա նշանակում է, որ մարմինները միշտ պետք է կատարեն լուրջ քայլեր, որպեսզի պարզեն՝ ինչ է տեղի ունեցել, և չպետք է հիմնվեն շտապողական կամ թույլ պատճառաբանված հետևությունների վրա, որպեսզի փակեն իրենց քննությունը կամ որպես իրենց որոշումների հիմք ընդունեն:

Դատական պրակտիկա

Նրանք պետք է կատարեն իրենց համար հասու բոլոր ողջամիտ քայլերը, որպեսզի ապահովեն դեպքի հետ կապված ապացույցները, ներառյալ, ի թիվս այլոց, սկանա-տեսների հարցաքննությունը և բժշկական ապացույցները: Քննության ցանկացած թերություն, որը հարցականի տակ է դնում պատճառված վնասվածքների պատճառ-ները կամ պատասխանատու անձանց պարզելու կարողությունը, վտանգում է այս չափանիշի իրագործումը (տես, ի թիվս այլոց, *Mikheyev v. Russia*, 2006 թվականի հունվարի 26-ի վճիռ, գանգատ թիվ 77617/01, կետ 107):

Քննությունն արդյունավետ համարելու համար այն իրականացնող պատասխա-նատու մարմիններն օրենքով և գործնականում պետք է անկողմնակալ և անկախ լի-նեն: Սա նշանակում է, որ ոչ միայն ենթակարգային կապի, այլ պրակտիկ գործունե-ության մեջ այս մարմինները պետք է անկախ լինեն (տե՛ս *Ramsahai and Others* գոր-ծով 2007 թվականի մայիսի 15-ի վճիռը, կետեր 325, 333-346, *Scavuzzo-Hager and Others v. Switzerland* գործով 2006 թվականի փետրվարի 7-ի վճիռը, գանգատ թիվ 41773/98, կետեր 78, 80-86): Անհրաժեշտ է նաև հասարակության անդամներին ինչ-պես քննության, այնպես էլ դրա արդյունքների վերաբերյալ համապատասխան տե-ղեկություններով ապահովել, հասարակության անդամների մոտ վստահություն առաջացնել օրենքի գերակայության նկատմամբ, ինչպես նաև բացառել հանցավոր համագործակցությունը կամ հանցավոր արարքների նկատմամբ հանդուրժողական վերաբերմունք ցուցաբերելը: Բոլոր դեպքերում տուժողները պետք է ներառվեն քն-նության մեջ՝ վերջիններիս օրինական շահերն ապահովելու նպատակով (տե՛ս *Güleç v. Turkey* գործով 1998 թվականի հուլիսի 27-ի վճիռը, գանգատ թիվ 54/1997/838/1044, կետ 82):

25. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի ուսումնասիրության հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ «Մար-դու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրո-պական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածով երաշխավորված կյանքի իրավունքի խախտ-ման կապակցությամբ իրականացվող քննության արդյունավետության գնահատ-ման հիմնական չափանիշների համաձայն.

ա) «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի խախտման վերաբերյալ բողոք-ներն իրավասու մարմինների կողմից պետք է արժանանան արագ արձագանքի,

բ) իրավասու մարմինները պետք է գործեն պատշաճ ջանասիրությամբ և արա-գությամբ,

գ) քննության արդյունքում պետք է հստակեցվեն դեպքի հանգամանքները,

դ) պետք է ապահովվի քննության նկատմամբ հասարակական հսկողությունը,

ե) այն իրականացնող պատասխանատու անձինք պետք է անկախ լինեն տվյալ գործում ներգրավված անձանցից,

զ) պետք է կատարվի մանրամասն քննություն, որն անհրաժեշտ է գործով ապա-ցույցներ ձեռք բերելու համար: Վարույթն իրականացնող մարմինները պետք է ձեռնպահ մնան շտապողական կամ թույլ պատճառաբանված հետևություններից, քանի որ քննության ցանկացած թերություն, որը հարցականի տակ է դնում մահվան պատճառները պատասխանատու անձանց կողմից պարզելու կարողությունը, վտանգում է քննության արդյունավետությունը, հետևաբար և «Մարդու իրավունքնե-րի և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվեն-ցիայի 2-րդ հոդվածով պետության ստանձնած պարտավորությունների իրագործու-մը (մահվան փաստի առթիվ արդյունավետ քրեադատավարական քննություն իրա-

կանացնելու պարտականության մասին տե՛ս նաև Մուսաննա Անտոնյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2013 թվականի փետրվարի 15-ի թիվ ԵԿԴ/0077/11/12 որոշումը):

26. Հիմք ընդունելով սույն որոշման նախորդ կետում արձանագրված չափանիշները՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ կյանքի իրավունքի ենթադրյալ խախտման կապակցությամբ արդյունավետ քննություն իրականացնելու դատավարական պարտականությունը քրեական գործի հարուցման հարցի լուծման փուլում իրագործել հնարավոր չէ: Քրեադատավարական օրենսդրությունը սահմանում է քրեական գործի հարուցման հարցը լուծելու համար անհրաժեշտ միասնական և պարտադիր կարգ, որը ենթադրում է, որ վարույթն իրականացնող մարմինը պարտավոր է հանցագործության մասին հաղորդումը ստուգել և լուծել անհապաղ, իսկ գործ հարուցելու առիթի օրինականությունը և հիմքերի բավարար լինելն ստուգելու անհրաժեշտության դեպքում՝ հաղորդումը ստանալու պահից 10 օրվա ընթացքում: Ընդ որում, պարզելու համար, թե հաղորդման մեջ մատնանշված փաստական տվյալները պարունակում են արդյոք հանցագործության հատկանիշներ, իրավասու մարմինը լիազորված է կատարելու բացառապես ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 180-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված սահմանափակ թվով դատավարական և քննչական գործողություններ:

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ քրեական գործի հարուցման փուլը, ի համեմատ քրեադատավարական ընթացակարգի մյուս փուլերի, ունի իր խնդիրներով պայմանավորված առանձնահատկությունները: Քրեադատավարական այս փուլի ընթացքում հետաքննության մարմինը, քննիչը կամ դատախազը ժամանակային, ինչպես նաև քննչական և այլ դատավարական գործիքակազմի սահմանափակության պայմաններում պետք է իրականացնեն որոշակի միջոցառումներ, պարզելու համար ներկայացված հաղորդման մեջ տեղ գտած այն տվյալները, որոնք վկայում են հանցագործության հատկանիշների առկայության մասին: Նշված սահմանափակումներով պայմանավորված՝ քրեական գործի հարուցման հարցը լուծելու իրավասությամբ օժտված մարմինը (պաշտոնատար անձը), օբյեկտիվ անհրաժեշտությունից ելնելով, պետք է ընտրություն կատարի, թե որ քննչական կամ այլ դատավարական գործողություններն են առաջնային և իրականացնի դրանք (քրեական գործի հարուցման փուլի առանձնահատկությունների վերաբերյալ տե՛ս Գ-ագիկ Գ-տրգի Գ-տոնյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2013 թվականի հոկտեմբերի 18-ի թիվ ԵԿԴ/0044/11/13 որոշումը):

Ուստի, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածով պետության ստանձնած պոզիտիվ պարտավորությունների իրագործումը՝ կյանքի իրավունքի ենթադրյալ խախտման փաստի առթիվ մանրամասն և արդյունավետ քրեադատավարական քննության իրականացումը քրեական գործի հարուցման փուլում հնարավոր չէ: Այս առումով Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ պետության իրավագործության ներքո գտնվող անձի կասկածելի մահվան կապակցությամբ գործող քրեադատավարական օրենսդրության պայմաններում օբյեկտիվ և բազմակողմանի քննություն իրականացնել հնարավոր է բացառապես հարուցված քրեական գործի շրջանակներում:

Այլ խոսքով՝ այն դեպքում, երբ պետության վերահսկողության ներքո (ոստիկանությունում, քրեակատարողական հիմնարկում և այլն) գտնվող անձը մահանում է, և պետությունը «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի ուժով պարտավորու-

Դատական պրակտիկա

թյուն է կրում ներկայացնել մահվանը հանգեցրած իրադարձությունների համոզիչ բացատրություն, ապա իրավասու մարմինները (պաշտոնատար անձինք) կասկածելի մահվան փաստի առթիվ պետք է հարուցեն քրեական գործ և քրեադատավարական ողջ գործիքակազմի ներգրավմամբ իրականացնեն հնարավոր ողջամիտ քայլերը՝ դեպքի հանգամանքները պարզելու համար:

27. Անդրադառնալով սույն գործի փաստական հանգամանքներին՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ ԱՆ «Նուբարաշեն» ՔԿՀ-ի թիվ 5 խցում մահացած կալանավոր ժ.Բաղումյանի մահվան փաստի առթիվ Էրեբունու քննչական բաժնում նյութեր են նախապատրաստվել, որի ընթացքում պարզվել է, որ 1948 թվականին ծնված ժ.Բաղումյանը ՀՀ ԿԱ ՊԵԿ քննչական վարչության վարույթում քննվող քրեական գործով ներգրավված է եղել որպես մեղադրյալ և նրա նկատմամբ 2012 թվականի հոկտեմբերի 27-ից որպես խափանման միջոց է ընտրված եղել կալանավորումը: 2013 թվականի ապրիլի 25-ին ժ.Բաղումյանի առողջական վիճակը կտրուկ վատացել է, նրան առաջին բուժօգնություն է ցույց տվել քրեակատարողական հիմնարկի հեթոսպահ բուժակ Գ.Մինասյանը՝ միաժամանակ կանչելով շտապօգնություն: Ժամը 20³⁵-ին շտապօգնության բրիգադը ժամանել է ՀՀ ԱՆ «Նուբարաշեն» ՔԿՀ և արձանագրել ժ.Բաղումյանի կենսաբանական մահը (տե՛ս սույն որոշման 4-րդ կետը):

Դատաբժշկական փորձագետի թիվ 406 եզրակացության համաձայն՝ ժ.Բաղումյանի դիակի դատաբժշկական փորձաքննությամբ մարմնական վնասվածքներ չեն հայտնաբերվել: Ժ.Բաղումյանի մահը վրա է հասել սրտի պսակաձև անոթներում արյան շրջանառության սուր խանգարումից, սրտամկանի կրկնակի ինֆարկտից: Կենդանության օրոք ժ.Բաղումյանը տառապել է աթերոսկլերոզով, կորոնարկարդիոսկլերոզով, հետինֆարկտային կարդիոսկլերոզով, որոնք մահվան հետ գտնվում են պատճառական կապի մեջ (տե՛ս սույն որոշման 5-րդ կետը):

Էրեբունու քննչական բաժնի ավագ քննիչ Հ.Դելեյանը 2013 թվականի հունիսի 3-ին որոշում է կայացրել ժ.Բաղումյանի մահվան փաստի առթիվ նախապատրաստված նյութերով քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին՝ պատճառաբանելով, որ նախապատրաստված նյութերով ժ.Բաղումյանի մահվան մեջ որևէ անձի մեղավորությունը չի հայտնաբերվել, բացակայում է հանցագործության դեպքը (տե՛ս սույն որոշման 6-րդ կետը):

2013 թվականի սեպտեմբերի 27-ին Ռ.Նիսազյանը բողոք է ներկայացրել Երևանի Էրեբունի և Նուբարաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան՝ խնդրելով վերացնել նյութերով քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին որոշումը և ժ.Բաղումյանի մահվան փաստով քրեական գործ հարուցելու և նախաքննություն կատարելու համար գործն ուղարկել ՀՀ հատուկ քննչական ծառայություն:

Երևանի Էրեբունի և Նուբարաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 2013 թվականի դեկտեմբերի 4-ի որոշմամբ Ռ.Նիսազյանի բողոքը մերժվել է: Դատարանն իր որոշումը պատճառաբանել է նրանով, որ նյութերը նախապատրաստվել են լրիվ, քննիչի կողմից նյութերով ձեռք բերած հիմքերը բավարար են եղել հանցադեպի բացակայության պատճառաբանությամբ քրեական գործի հարուցումը մերժելու համար (տե՛ս սույն որոշման 2-րդ և 11-րդ կետերը):

Վերաքննիչ դատարանն իր հերթին Ռ.Նիսազյանի ներկայացուցիչ Մ.Շուշանյանի վերաքննիչ բողոքը մերժել է, իսկ բողոքարկվող դատական ակտը՝ թողել օրինա-

կան ուժի մեջ՝ պատճառաբանելով, որ առաջին ատյանի դատարանի կողմից թույլ չեն տրվել նյութական և դատավարական իրավունքի այնպիսի խախտումներ, որոնք կհանգեցնեին դատական սխալի և հիմք կհանդիսանային դատարանի որոշումը բեկանելու համար (տե՛ս սույն որոշման 2-րդ և 12-րդ կետերը):

28. 2013 թվականի հունիսի 3-ին Ռ.Նիսազյանը հանցագործության մասին հաղորդում է ներկայացրել ՀՀ հատուկ քննչական ծառայության պետին՝ խնդրելով Ժ.Բաղումյանի մահվան փաստով հարուցել քրեական գործ և կատարել նախաքննություն՝ իրեն ճանաչելով տուժողի իրավահաջորդ (տե՛ս սույն որոշման 1-ին, 7-րդ, 21-րդ կետերը):

Վերոնշյալ հաղորդման կապակցությամբ ՀՀ հատուկ քննչական ծառայության ՀԿԳ ավագ քննիչը սահմանափակվել է Ժ.Բաղումյանի մահվան փաստի առթիվ էրեբունու քննչական բաժնում նախապատրաստած նյութերը, ինչպես նաև ՀՀ ԿԱ ՊԵԿ քննչական վարչությունում քննվող քրեական գործի նյութերից պատճեններ պահանջելով, ինչպես նաև քրեակատարողական հիմնարկից պահանջել և նյութերին է կցել Ժ.Բաղումյանի բժշկական քարտի պատճենը: Արդյունքում, Ռ.Նիսազյանի կողմից ներկայացված հաղորդմանն ի պատասխան ուղարկված 2013 թվականի հունիսի 18-ի գրության հիմքում ՀԿԳ ավագ քննիչը դրել է այն հանգամանքը, որ էրեբունու քննչական բաժնում նյութեր են նախապատրաստվել կալանավոր Ժ.Բաղումյանի մահվան դեպքի առթիվ, նշանակվել է դատաբժշկական փորձաքննություն, և փորձագետի եզրակացության համաձայն՝ Ժ.Բաղումյանի դիակի վրա մարմնական վնասվածքներ չեն հայտնաբերվել, նրա մահը վրա է հասել սրտի պսակաձև անոթներում արյան շրջանառության սուր խանգարումից, սրտամկանի կրկնակի ինֆարկտից (տե՛ս սույն որոշման 8-րդ կետը):

29. Սույն որոշման 27-28-րդ կետերում մեջբերված փաստական հանգամանքները գնահատելով 24-26-րդ կետերում շարադրված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Ժ.Բաղումյանի մահվան փաստի առթիվ մանրամասն և արդյունավետ քրեադատավարական քննություն չի իրականացվել: Մինչդատական վարույթն իրականացնող մարմինները քրեակատարողական հիմնարկի կալանավոր Ժ.Բաղումյանի մահվան փաստի առթիվ քննությունն իրականացրել են քրեական գործի հարուցման փուլում՝ ժամանակային, ինչպես նաև քննչական և այլ դատավարական գործիքակազմի սահմանափակության պայմաններում: Արդյունքում, Ժ.Բաղումյանի կյանքի իրավունքի ենթադրյալ խախտման կապակցությամբ վերջինիս կնոջ՝ Ռ.Նիսազյանի կողմից ներկայացված հաղորդման մեջ բարձրացված մի շարք հարցեր՝ այն, որ Ժ.Բաղումյանին քրեակատարողական հիմնարկում պատշաճ բժշկական օգնություն չի ցուցաբերվել, նա արժանացել է անմարդկային, արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի և այլն, քննության առարկա չեն դարձել, մնացել են անպատասխան:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է նաև, որ արդյունավետ քրեադատավարական քննություն իրականացված չլինելու վերաբերյալ եզրահանգումը վերաբերելի է ինչպես ՀՀ ոստիկանության քննչական գլխավոր վարչության Երևան քաղաքի քննչական վարչության էրեբունու քննչական բաժնին, այնպես էլ ՀՀ հատուկ քննչական ծառայությանը:

Ուստի, հիմնագուրկ և գործի նյութերից բխող չեն ստորադաս դատարանների հետևություններն այն մասին, որ նյութերով ձեռք բերած փաստական տվյալները բավարար են եղել հանցադեպի բացակայության պատճառաբանությամբ քրեական գործի հարուցումը մերժելու համար:

Դատական պրակտիկա

30. Հիմք ընդունելով սույն որոշման 22-րդ և 29-րդ կետերում շարադրված եզրահանգումները՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ ստորադաս դատարանները սույն գործով թույլ են տվել դատական սխալներ՝ դատավարական իրավունքի խախտումներ, որոնք իրենց բնույթով էական են, քանի որ ազդել են գործով ճիշտ որոշում կայացնելու վրա, և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 398-րդ, 406-րդ և 419-րդ հոդվածների համաձայն՝ հիմք են ստորադաս դատարանների դատական ակտերը բեկանելու համար:

Ուստի Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ անհրաժեշտ է բեկանել Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 2013 թվականի սեպտեմբերի 11-ի, Երևանի Էրեբունի և Նուբարաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 2013 թվականի դեկտեմբերի 4-ի, ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2013 թվականի հոկտեմբերի 10-ի և 2014 թվականի հունվարի 14-ի որոշումները, Ժ.Բաղումյանի մահվան փաստի առթիվ նախապատրաստված նյութերով քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին ՀՀ ոստիկանության քննչական գլխավոր վարչության Երևան քաղաքի քննչական վարչության Էրեբունու քննչական բաժնի ավագ քննիչ Հ.Դելեյանի 2013 թվականի հունիսի 3-ի որոշումը վերացնել, իսկ ՀՀ հատուկ քննչական ծառայությանը պարտավորեցնել վերացնելու սույն որոշմամբ արձանագրված Ռ.Նիսաբյանի իրավունքների և ազատությունների խախտումները:

31. Միևնույն ժամանակ, սույն գործի փաստական տվյալների վերլուծության հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Ժ.Բաղումյանի մահվան փաստի առթիվ հարուցվելիք քրեական գործի շրջանակներում արդյունավետ քրեադատավարական քննություն իրականացնելու համար անհրաժեշտ է, ի թիվս այլ հարցերի՝

ա) Պատշաճ արձագանքի արժանացնել ամուսնու նկատմամբ վատ վերաբերմունքի դրսևորման և դրա արդյունքում նրա կյանքի իրավունքի խախտման վերաբերյալ Ռ.Նիսաբյանի փաստարկները: Իրավասու մարմինը պարտավոր է քայլեր ձեռնարկել հանցագործության մասին հաղորդման մեջ արված այնպիսի հայտարարությունների ստուգման ուղղությամբ, ինչպիսիք են քրեակատարողական հիմնարկի բուժմատու արհեստավարժ և պատշաճ բուժօգնություն ցուցաբերելու համար նվազագույն պայմանների բացակայությունը, հիվանդին՝ համապատասխան հետազոտություններ անցնելու և հետագա բուժումը կազմակերպելու նպատակով ՀՀ ԱՆ «Դատապարտյալների հիվանդանոց» ԲԿՀ չտեղափոխելը: Այս կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է, որ այն հանգամանքը, որ մահվանը նախորդող ժամանակահատվածում Ժ.Բաղումյանը գտնվել է ՀՀ ԱՆ «Նուբարաշեն» ԲԿՀ-ի բուժանձնակազմի հսկողության ներքո, դեռևս չի վկայում պատշաճ և արդյունավետ մասնագիտական բժշկական օգնություն ստանալու մասին: Բացի այդ, բուժման արդյունավետության մասին չի վկայում նաև քննիչի այն դիտարկումը, որ ԲԿՀ-ում աշխատում է ոչ թե մեկ բուժակ, այլ քսանմեկ բուժաշխատող: Հարկ է նշել, որ Աշոտ Հարությունյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով վճռում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն ընդգծել է, որ այն փաստարկը, որ ԲԿՀ-ի բուժմասն ունի բավարար անձնակազմ, անտեղի է, եթե հիվանդի համար հատկապես չի ապահովվում արդյունավետ բժշկական օգնություն (տե՛ս Աշոտ Հարությունյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով 2010 թվականի հունիսի 15-ի վճիռը, գանգատ թիվ 34334/04, կետ 112):

բ) Քայլեր ձեռնարկել պարզելու՝
- արդյո՞ք ՀՀ ԱՆ «Նուբարաշեն» ԲԿՀ-ի բժշկական մասում կան բավարար պայ-

մասներ նման հիվանդություններով տառապող անձին անհրաժեշտ բուժօգնություն ցուցաբերելու համար,

- առկա՞ է արդյոք համապատասխան մասնագիտացում ունեցող բուժանձնակազմ,

- առկա՞ են արդյոք կանոնավոր հետազոտություններ իրականացնելու պայմաններ, անհրաժեշտ սարքավորումներ, համապատասխան դեղորայք:

գ) Հարցաքննել Ժ.Բաղումյանի բուժումն իրականացրած ՔԿՀ-ի բժշկական անձնակազմին և այլ անձանց՝ պարզելու, թե ի՞նչ հետազոտություններ են կատարվել և ինչպիսի՞ն են եղել դրանց արդյունքները, ի՞նչ բուժում է ստացել հիվանդը, ի՞նչ ընթացք (դինամիկա) է ունեցել նրա հիվանդությունը քրեակատարողական հիմնարկում գտնվելու ընթացքում: Ընդ որում, էական են ցուցաբերվող բուժօգնության արդյունքները՝ որքանո՞վ են դրանք արդյունավետ եղել, արդյո՞ք ձեռնարկված միջոցները կարգավորել են անձի առողջական վիճակը:

դ) Միջոցներ ձեռնարկել պարզելու, թե ինքնազգացողության կտրուկ վատթարացման պայմաններում ինչո՞ւ Ժ.Բաղումյանը հիվանդանոց կամ այլ մասնագիտացված հաստատություն չի տեղափոխվել և արդյունավետ են եղել արդյոք անձի վիճակը կայունացնելու համար ՔԿՀ-ում ձեռնարկված միջոցառումները:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 92-րդ հոդվածով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 185-րդ հոդվածի 5-րդ մասով, 290-րդ, 403-406-րդ, 419-րդ, 422-424-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

Ո Ր Ո Շ Ե Ց

1. Վճռաբեկ բողոքները բավարարել:

2. Գիմող Ռուզաննա Հրաչիկի Նիսիյանի բողոքը մերժելու վերաբերյալ Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 2013 թվականի սեպտեմբերի 11-ի որոշումը և այն անփոփոխ թողնելու մասին ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2013 թվականի հոկտեմբերի 10-ի որոշումը բեկանել և ՀՀ հատուկ քննչական ծառայությանը պարտավորեցնել՝ վերացնելու անձի իրավունքների և ազատությունների խախտումները:

3. Գիմող Ռ.Նիսիյանի բողոքը մերժելու վերաբերյալ Երևան քաղաքի Էրեբունի և Նուբարաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 2013 թվականի դեկտեմբերի 4-ի որոշումը և այն օրինական ուժի մեջ թողնելու վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2014 թվականի հունվարի 14-ի որոշումը բեկանել, Ժորժիկ Լևոնի Բաղումյանի մահվան փաստի առթիվ նախապատրաստված նյութերով քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին ՀՀ ոստիկանության քննչական գլխավոր վարչության Երևան քաղաքի քննչական վարչության Էրեբունու քննչական բաժնի ավագ քննիչ Հ.Դելեյանի 2013 թվականի հունիսի 3-ի որոշումը վերացնել:

4. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

RESUME - PEՅՅՈՒՄԵ

IDENTITY OF LAWSUITS (NKR ANALYSIS OF LEGISLATION AND LAW ENFORCEMENT PRACTICE)

GRETA ARZUMANYAN
**JUDGE OF NKR SUPREME COURT,
NKR HONOURED LAWYER,
PhD IN LAW**

Revealing the identity of lawsuits intended to prevent occurrence of the identity process which is already reviewed or under review the court claim. It's a complicated question and for nowadays is sufficiently relevant. In many respects, interested persons are used to abuse this institution. Based on the analysis of the scientific literature, legislation and judicial practice of NKR, the author in details stopped on elucidating essence of the concepts of "subject of the claim", "basis of the claim", as by procedural legislation these concepts are not clearly defined, which in practice causes difficulties in determining the identity lawsuits.

Keywords: identity of lawsuits, abuse of the right to file a suit, basis of claim, factual base of claim, legal basis of the claim.

ТОЖДЕСТВО ИСКОВ (АНАЛИЗ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА И ПРАВОПРИМЕНИТЕЛЬНОЙ ПРАКТИКИ НКР)

ГРЕТА АРЗУМАНЯН
**СУДЬЯ ВЕРХОВНОГО СУДА НКР,
ЗАСЛУЖЕННЫЙ ЮРИСТ НКР,
КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК**

Выявление тождества исков преследует цель воспрепятствовать возникновению тождественного процесса по уже рассмотренному либо находящемуся на рассмотрении суда иску. Вопрос сложный и на сегодняшний день достаточно актуальный. Во многом этот институт заинтересованными лицами используется с злоупотреблениями. На основе анализа научной литературы, законодательства и судебной практики НКР автор статьи подробно остановился на выяснении сущности понятий "предмет иска", "основание иска", поскольку процессуальным законодательством эти понятия четко не определены, что на практике вызывает трудности в вопросе определения тождества исков.

Ключевые слова: тождество исков, злоупотребление правом на предъявление иска, предмет иска, основание иска, фактическое основание иска, правовое основание иска

Բանալի բառեր - հայցերի նույնություն, հայց հարուցելու իրավունքի չարաշահում, հայցի առարկա, հայցի հիմք, հայցի փաստական հիմք, հայցի իրավական հիմք

RESUME - PEZYOME

EXECUTIVE BODY OF THE JOINT STOCK COMPANIES AS A CURRENT MANAGEMENT BODY

VAHRAM AVETISYAN
HEAD OF CHAIR OF CIVIL LAW OF YEREVAN STATE UNIVERSITY
DOCTOR OF LAW

One of the main tasks of modern corporate law is the question of natural and purposeful activity of the corporation's governing bodies and also issue of ensuring mutual controlling acting mechanisms. Taking into consideration the mentioned fact, in this article the author has investigated the character and features of the executive body, has been identified unfailing activities support of the executive body "in emergency situations," individual and collegial exercise of authorities of the executive body, the main theoretical and practical issues related to responsibility of its members were presented appropriate proposals aimed at addressing these problems.

Keywords: corporate governance, executive body, individual executive body, collegial executive body, labor contract, authority and responsibility of the governing bodies

ИСПОЛНИТЕЛЬНЫЙ ОРГАН АКЦИОНЕРНОГО ОБЩЕСТВА КАК ОРГАН ТЕКУЩЕГО УПРАВЛЕНИЯ ОБЩЕСТВОМ

ВАГРАМ АВЕТИСЯН
ЗАВЕДУЮЩИЙ КАФЕДРОЙ ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА ЕГУ,
ДОКТОР ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК

Одной из основных задач современного корпоративного права является вопрос естественной и целесообразной деятельности руководящих органов корпорации, а также вопрос обеспечения взаимного контролирования действующих механизмов. Учитывая данное обстоятельство в этой статье со стороны автора были исследованы характер и функции исполнительного органа, выявлены обеспечение непрерывной деятельности исполнительного органа "в чрезвычайных обстоятельствах", единоличное и коллегиальное осуществление полномочий исполнительного органа, основные теоретические и практические вопросы связанные с ответственностью ее членов, были представлены соответствующие предложения направленные на решение этих проблем.

Ключевые слова: корпоративное управление, исполнительный орган, единоличный исполнительный орган, коллегиальный исполнительный орган, трудовой договор, полномочии и ответственность руководящих органов

Բանալի բառեր - կորպորատիվ կառավարում, գործադիր մարմին, միանձնյա գործադիր մարմին, կոլեգիալ գործադիր մարմին, աշխատանքային պայմանագիր, կառավարման մարմինների լիազորություններ և պատասխանատվություն

ԳՆԻՏՆՆԵՐ 2014 12 (186)

ԳՆՏՆՆԵՐ
Իշխանություն

RESUME - PEՅՅՈՒՄԵ

INTERROGATOR AS A PARTICIPANT IN CRIMINAL PROCEDURE

ՆԱԿՈՅ ԳՆԱՐԱԿՆՅԱՆ
PhD IN LAW,
FIRST CLASS JUSTICE ADVISOR

In the article are discussed the interrogator's as RA Criminal Procedure's participant status' related issues. There is challenged the interrogator's legislative approach on prosecuting party, and has been proposed to give the interrogator a separate, an independent status in RA Criminal Procedure Code's draft, and do not consider him as a participant in prosecuting party.

Keywords: interrogator, criminal procedure, criminal procedure draft, status of interrogator, prosecuting party

СЛЕДОВАТЕЛЬ КАК УЧАСТНИК УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА

ԱԿՕՍ ԿԱՐԱՃԱՆՅԱՆ
КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК,
СОВЕТНИК ЮСТИЦИИ ПЕРВОГО КЛАССА

В статье обсуждаются вопросы связанные со статусом следователя как участника уголовного процесса РА. Оспаривается законодательный подход рассмотрения следователя на стороне обвинения, и в законопроекте уголовно-процессуального кодекса РА, предлагается давать следователю отдельный, самостоятельный статус, не рассматривать его как участника на стороне обвинения.

Ключевые слова: следователь, уголовный процесс, законопроект уголовного процесса, статус следователя, сторона обвинения

Բանալի բառեր - քննիչ, քրեական դատավարություն, քրեական դատավարության մասնագիծ, քննիչի կարգավիճակ, մեղադրանքի կողմ

ԳՆԿՏԵՍՄԵՐ 2014 12 (186)

RESUME - PEՅՅՈՒՄԵ

THE IMPORTANCE OF JUDGEMENT AS A MAIN ACT OF ADMINISTRATION OF JUSTICE

JOHN HAYRAPETYAN
**ASSISTANT TO A JUDGE AT CASSATION COURT OF THE RA,
POST-GRADUATE STUDENT OF THE
RUSSIAN-ARMENIAN (SLAVONIC) UNIVERSITY**

In the scientific article, the author by revealed the importance of judgment as a main act of administration of justice. By conducting theoretical and statute analyzes the author asserts that the judgment has a social importance which is reflected in the attitude of society to justice, educational and preventing importance should be reduced to a government policy to improve the legal culture in society and by making impact on the second by legal judgments. According to the author's position judgment has a huge role in protecting the rights and freedoms of persons involved in the orbit of criminal procedure, as well as the judgment has a compensatory value. Summarizing the author concludes that these values are unique only to judgments which have the properties of the legality, reasoned and fairness

Keywords: Judgment, importance of judgment, act of justice, court decision

ЗНАЧЕНИЕ ПРИГОВОРА КАК ВАЖНЕЙШЕГО АКТА ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ПРАВОСУДИЯ

ДЖОН АЙРАПЕТЯН
**ПОМОЩНИК СУДЬИ КАССАЦИОННОГО СУДА РА,
АСПИРАНТ РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО
(СЛАВЯНСКОГО) УНИВЕРСИТЕТА**

В научной статье автор раскрывает значение приговора, как важнейшего акта осуществления правосудия. Проведя теоретический и законодательный анализ автор констатирует, что приговор обладает социальным значением, которое выражает в отношении общества к системе правосудия, воспитательно-превентивное значение приговора должно сводится к реализации государственной политики по повышению правовой культуры в обществе и воздействия на последнего путем постановлении законных приговоров. По мнению автора приговор имеет огромную роль по защите прав и свобод лиц вовлеченных в орбиту уголовно-процессуальных отношений, а также приговор имеет компенсаторное значение. Обобщая изложенное автор приходит к выводу, что перечисленные значения свойственны только правосудном приговору, то есть приговору, который обладает свойствами законности, обоснованности и справедливости

Ключевые слова: приговор, значение приговора, акт правосудия, решение суда

Բանալի բառեր - դատավճիռ, դատավճռի նշանակություն, արդարադատության ակտ, դատարանի որոշում

ՊԵՅՅՈՒՄԵՐ 2014 12 (186)

ՊՐԱՎԱԿԱՆ
ԻՆՏԵՆՍԻՎԻՅԱՆ
ԲՆԴԱՆՈՒԹՅԱՆ

RESUME - РЕЗЮМЕ

THE ADOPTION OF A COMPULSORY SHARE IN INHERITANCE AS A TYPE OF INHERITANCE BY LAW (SOCIAL AND INDIVIDUALISTIC ASPECTS)

NINA KUTSANYAN
**POST-GRADUATE STUDENT OF THE
RUSSIAN-ARMENIAN (SLAVONIC) UNIVERSITY**

In this article it is introduced the evolution of the institute of the compulsory share in inheritance, the doctrinal aspects and approaches around given institution, which in the most cases are intra-negative, are in opposition, and this condition creates favorable conditions for finding the rational kernel in the law enforcement. The author discusses the domestic legal regulation of relations connected with the adoption of a compulsory share in inheritance, actively draws parallels with the civil laws of many countries, brings out the existing problems, the solution of which is associated with the balancing of social and individualist principles in the field of genetic relationships. In this direction the author makes a number of proposals that could contribute the significant development of civil codex of the Republic of Armenia in the field of inheritance law, in particular the institute of compulsory share in inheritance.

Keywords: heir, heirship, legato, inheritance.

ПРИНЯТИЕ ОБЯЗАТЕЛЬНОЙ ДОЛИ В НАСЛЕДСТВЕ КАК ВИД НАСЛЕДОВАНИЯ ПО ЗАКОНУ (СОЦИАЛЬНЫЕ И ИНДИВИДУАЛИСТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ)

НИНА КУЦАНЫАН
**АСПИРАНТ РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО
(СЛАВЯНСКОГО) УНИВЕРСИТЕТА**

В данной статье представляется эволюция института обязательной доли в наследстве, доктринальные аспекты и подходы вокруг данного института, которые в большинстве случаев взаимоотрицательны, находятся в противостоянии, и это обстоятельство создает благоприятные условия для нахождения рационального зерна в правоприменениях. Автор абсуждает отечественное правовое регулирование отношений связанные с принятием обязательной доли в наследстве, активно проводит параллели с гражданскими законами многих стран, выводит в свет существующие проблемы, решение которых связан с балансированием социальных и индивидуалистических начал в сфере наследственных отношений. По этому направлению автор делает ряд предложений, которые могли бы способствовать существенному развитию гражданского законодательства Республики Армения в области наследственного права, в частности института обязательной доли в наследстве.

Ключевые слова: наследник, наследственное право, наследодатель, наследство

Բանալի բառեր - ժառանգ, ժառանգման իրավունք, ժառանգատու, ժառանգություն

RESUME - РЕЗЮМЕ

RELATIONSHIP BETWEEN THE PRESIDENT AND THE GOVERNMENT OF THE RA

OLGA PETROSYAN
**POST-GRADUATE STUDENT OF THE
PUBLIC ADMINISTRATION ACADEMY OF THE RA**

The analysis of the Constitution of the Republic of Armenia shows that the President of the Republic possesses considerably extensive powers not only in the sphere of management of the state problems, but in the sphere of the management of the Government. Relationship of the President and the Government of the Republic of Armenia are more expressed when for adoption of the official decision it is required consent both President of the Republic, and Government. We think that it is possible to make some changes to the existing Constitution of the Republic of Armenia, from the point of relationship the President and the Government, for the benefit of development and progress of our country

Keywords: Constitution of the Republic of Armenia, government, President of the Republic, government decisions, prime minister

ВЗАИМООТНОШЕНИЯ ПРЕЗИДЕНТА И ПРАВИТЕЛЬСТВА РА

ОЛЬГА ПЕТРОСЯН
**СОИСКАТЕЛЬ АКАДЕМИИ
ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ РА**

Анализ Конституции Республики Армения показывает, что Президент Республики обладает значительно обширными полномочиями не только в сфере управления государственными проблемами, но в сфере руководства Правительства. Взаимоотношения Президента и Правительства Республики Армения более выражаются в тех случаях, когда для принятия официального решения требуется согласие и Президента Республики, и Правительства. Мы думаем, что можно внести некоторые изменения в действующую Конституцию Республики Армения, в контексте взаимоотношений Президент-Правительство, во благо развития и прогресса нашей страны.

Ключевые слова: Конституция Республики Армения, правительство, Президент Республики, решение правительства, премьер министр

Բանալի բառեր - Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն, Կառավարություն, Հանրապետության Նախագահ, կառավարության որոշում, վարչապետ

ԳԵՆԵՐԱԼԻՏԵՐ 2014 12 (186)

ԳՍԱԿԱԿԱՆ
Ինչպանություն

101

RESUME - PEZÜME

POLITICAL CRIME AS A REASON FOR THE DECLINING OF EXTRADITION

ARA FIDANYAN
**CHIEF OF THE CENTRAL OFFICE OF THE ARMENIAN
REPRESENTATION OF THE INTERPOL**

The given article applies to the issues concerning the declining of extradition of persons wanted for having committed political crimes. An attempt was made in the article to clarify the nature of the political crime, its components; existent approaches in the judicial practice concerning the issue, issues emerging in the process of extradition, as well as possible solutions and options were recommended for the solution of proposed issues.

Keywords: political crime, persecution for racial, religious, national, affiliation to a particular social group or political views, extradition, declining the extradition, criminal code

ПОЛИТИЧЕСКОЕ ПРЕСТУПЛЕНИЕ КАК ОСНОВАНИЕ ДЛЯ ОТКАЗА В ВЫДАЧЕ

АРА ФИДАНЯН
**РУКОВОДИТЕЛЬ ЦЕНТРАЛЬНОГО ОФИСА АРМЯНСКОГО
ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВА ИНТЕРПОЛА**

Данная статья посвящена проблемам отказа в выдаче лиц разыскиваемых за совершение политических преступлений. В статье автором предпринята попытка установить суть политического преступления, ее компоненты, подходы действующие в судебной практике, проблемы возникающие в процессе выдачи, а также предложены возможные решения и варианты по их решению.

Ключевые слова: политическое преступление, преследование лица в связи с его расой, религией, национальностью по принадлежности к определенной социальной группе или политическими убеждениями, выдача (экстрадиция), отказ в выдаче, уголовный кодекс

Բանալի բառեր - քաղաքական հանցագործություն, ռասայական, կրոնական, ազգային, սոցիալական որոշակի խմբի պատկանելության կամ քաղաքական հայացքների համար հետապնդում, արտահանձնում (էքստրադիցիա), արտահանձնման մերժում, քրեական օրենսգիրք

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2014 12 (186)

ԴԱՏԱԿԱՆ
ԻՋԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

RESUME - PEՅՈՒՄԵ

THE ESSENCE AND FUNCTIONING OF THE PRINCIPLE OF COMPLEMENTARITY IN THE PRACTICE OF THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT

MHER MKRTCHYAN
**POST-GRADUATE STUDENT OF THE DEPARTMENT
OF EUROPEAN AND INTERNATIONAL LAW
OF THE FACULTY OF LAW OF THE YSU**

The essence and actions of the principle of complementarity in the practice of International criminal court is discussed in this article. The author analyses the apart components of the principle of complementarity under the light of ICC's recent decisions concerning this issue. The author comes to the conclusion that ICC should show more severe approach to the protection of defendant's rights domestic criminal investigations of the crimes that fall under the jurisdiction of ICC as there may be cases when investigation is made against the real offenders and the State shows willingness to expose to responsibility the above-mentioned persons, but during the trial there may be combined violations of defendant's rights, the result of which will be the violation of the basic essence of justice.

Keywords: complementarity, jurisdiction, discretion, justice, domestic, investigation, inability

СУЩНОСТЬ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ПРИНЦИПА КОМПЛЕМЕНТАРИЗМА В ПРАКТИКЕ МЕЖДУНАРОДНОГО УГОЛОВНОГО СУДА

МГЕР МКРТЧЯН
**АСПИРАНТ КАФЕДРЫ ЕВРОПЕЙСКОГО
И МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА
ЮРИДИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА ЕГУ**

В статье обсуждается сущность и действие принципа комплементаризма в рамках Международного уголовного суда. Автор анализирует отдельные компоненты принципа комплементаризма в свете последних решений МУС. Автор приходит к выводу, что МУС должен проявить более строгий подход по отношению к защите прав обвиняемого во время внутригосударственных судебных расследований по фактам преступлений подпадающих под юрисдикцию МУС, так как возможны случаи, когда расследование осуществляется по отношению к реальным обвиняемым и государство проявляет готовность подвергать ответственности вышеупомянутых лиц, но в процессе судебного следствия допускаются такие нарушения прав обвиняемого, что в результате нарушается подлинная суть правосудия.

Ключевые слова: комплементаризм, юрисдикция, усмотрение, правосудие, внутригосударственный, следствие, неспособность

Բանալի բառեր - փոխարացություն, իրավագորություն, հայեցողություն, արդարադատություն, ներպետական, հետաքննություն, անկարողություն

ԳԵՆԵՐԱԼԻՏԵՏ 2014 12 (186)

ԳՍՍԿԿԿ
Իշխանություն

RESUME - PEՅՅՈՒՄԵ

CONTENT AND CORRELATION OF CONCEPTIONS "BANKING SECTOR CRIMES" AND "CRIMES AGAINST BANKING ACTIVITIES"

ARMAN AVETISYAN
POST-GRADUATE STUDENT OF THE INSTITUTE
OF PHILOSOPHY, SOCIOLOGY
AND LAW OF THE NAS

The author on the basis of professional literature review presents that there is no single approach of Criminologists concerning the concepts "banking sector crimes" and "crimes against banking activities". Then, summing up, he states that if a part of theorists view the object of criminal harassment as integrating feature of banking sector crimes, then others view as such as any socially dangerous act that will go through bank activity. That is, forensic modern science has failed to clearly define the notion of a "banking sector crime" by clearly defining its scope and correlation with other related concepts. However, this issue has enormous both theoretical and practical importance, because without it will be impossible to determine the forensic subject in this area, which will exclude or complicate elaboration of effective methods for combating it. In order to solve this issue, the article revealed the content of "banking activity" concept. Based on legal regulation of banking activity and such a difference to theoretical formulations the author believes that it should agree with the authors who believe that the "banking sector crimes" is wider than the concept of "crimes against banking activities".

Keywords: banking sector, crime, Criminal Law, Criminology, Criminal Code, money laundering, bank secrecy

СОДЕРЖАНИЕ И СООТНОШЕНИЕ ПОНЯТИЙ "ПРЕСТУПЛЕНИЯ БАНКОВСКОГО СЕКТОРА" И "ПРЕСТУПЛЕНИЯ ПРОТИВ БАНКОВСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ"

АРМАН АВETИСЯН
СОИСКАТЕЛЬ ИНСТИТУТА ФИЛОСОФИИ,
СОЦИОЛОГИИ И ПРАВА НАН

Автор на основе обзора профессиональной литературы представляет, что среди криминалистов нет единого подхода концепций "Преступления банковского сектора" и "Преступления против банковской деятельности". Подводя итог, автор подчеркивает, что если часть теоретиков считают объектом преступлений домогательств как интеграционной особенностью преступлений банковского сектора, то любые другие общественно опасные деяния, которые направлено на банковскую деятельность. То есть, современная наука криминалистики не в состоянии четко определить понятие "преступление банковского сектора", четко определяя сферу отношений с другими взаимосвязанными понятиями. Тем не менее, этот вопрос имеет огромное как теоретическое, так и практическое значение, потому что без него не может быть определен предмет криминалистического исследования в этой области, что исключит или усложнит развитие эффективных методов борьбы с ним. Для решения данной проблемы в статье показано содержание понятия "банковская деятельность". Принимая во внимание Банковское регулирование и разницу теоретических формулировок автор считает, что надо согласиться с авторами, которые считают, что понятие "Преступления банковского сектора" шире, чем понятие "Преступления против банковской деятельности".

Ключевые слова: Банковский сектор, преступность, Уголовное право, криминология, Уголовный кодекс, преступность, отмыванием денег, банковская тайна

Բանալի բառեր - բանկային բնագավառ, հանցագործություն, քրեական իրավունք, կրիմինալոգիա, քրեական օրենսգիրք, հանցավորություն, փողերի լվացում, բանկային գաղտնիք

RESUME - PEՅՈՒՄԵ

CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTIC FEATURES OF CRIME VICTIMS

ANNA ASATRYAN
**POST-GRADUATE STUDENT OF THE DEPARTMENT
CRIMINAL LAW OF THE YSU**

The article examines the criminological characteristic features of crime victims. The author comes to conclusion, that, basically victims of crime in prison become the ones, who are from the lowest rang of the imprisoned hierarkhy, people who are not adopted to prison life,who are not aware of prison life regulations, the ones, who also consider obvious various violant acts upon them in accordance with prison rules subculture.

Keywords: a victim, penitentiary victimization, prevention of crimes, protection of victims, the vulnerability of victims,criminal executing policy.

КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЖЕРТВ ПЕНИТЕНЦИАРНОЙ ПРЕСТУПНОСТИ

АННА АСАТРЯН
СОИСКАТЕЛЬ УГОЛОВНОЙ КАФЕДРЫ ЕГУ

В статье анализируется криминологическая характеристика жертв пенитенциарной преступности. Автор приходит к выводу, что в основном жертвами преступлений в местах лишения свободы становятся осужденные из каст, занимающих низшую ступень в тюремной иерархии, лица неадаптированные к тюремной жизни, впервые отбывающие наказание в местах заключения, не знающие тюремных законов, которые к тому же предполагают совершение над ними различных насильственных действий в соответствии с нормами тюремной субкультуры.

Ключевые слова: жертва, пенитенциарная виктимизация, предупреждение преступлений, борьба с пенитенциарной преступностью, охрана жертв, преступное посягательство, уязвимость жертв, уголовно-исполнительная политика

Բանալի բառեր - տուժող, պենիտենցիար վիկտիմալանություն, հանցագործության նախազգուշացում, պայքար պենիտենցիար հանցավորության դեմ, տուժողների պաշտպանություն, հանցավոր ոտնձգություն, տուժողի խոցելիություն, քրեակատարողական քաղաքականություն

ԳԵՆԵՏՆՄԲԵՐ 2014 12 (186)

ԳՍՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Թեւավոր խոսքեր

Խոսքը մեծ գործ է: Մեծ է այն պատճառով, որ խոսքով կարելի է միացնել մարդկանց, խոսքով կարելի է նաև բաժանել նրանց, խոսքը ծառայում է սիրուն, խոսքով կարելի է ծառայել նաև թշնամանքին ու ատելությանը: Զգուշացիր այնպիսի խոսքից, որը բաժանում է մարդկանց:

Լ. Ն. ՏՈԼՍՏՈՅ

Լեզուն ամենավտանգավոր զենքն է. թրի հասցրած վերքն ավելի հեշտ է ապաքինվում, քան խոսքի:

Պ. ԿԱԼԴԵՐՈՆ

Չկա ավելի ուժեղ կախարդանք, քան բառերի կախարդանքը:

Ա. ՖՐԱՆՍ

Խոսքը հենց միայն այն չափով է կարևոր, ինչ չափով որ տանում է դեպի գործ:

Ա. Ի. ԳԵՐՑԵՆ

Ամեն մի խոսք առանց գործի՝ աննշան է ու դատարկ:

ԴԵՄՈՍԹԵՆԵՍ

ԳԵԿՏԵՄԲԵՐ 2014 12 (186)

ԻՐՏԵԿ

ՀՀ ԳՈՐԾՈՂ ՕՐԵՆՍԴԻՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՉԵՐ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻՉՆԵՐՈՒՄ

«ԻՐՏԵԿ» իրավական տեղեկատվական-որոնողական համակարգը Հայաստանի Հանրապետությունում օրենքների և այլ իրավական ակտերի ամենալիարժեք համակարգն է, որում ընդգրկված են ավելի քան 40000 իրավական ակտեր՝

- * ՀՀ Սահմանադրությունը, ՀՀ օրենքները և օրենսգրքերը,
- * ՀՀ նախագահի նորմատիվ հրամանագրերն ու կարգադրությունները,
- * ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումները,
- * ՀՀ կառավարության և վարչապետի որոշումները,
- * ՀՀ կենտրոնական բանկի նորմատիվ ակտերը, ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության, ՀՀ պետական եկամուտների նախարարության և մյուս

գերատեսչությունների կողմից ընդունված նորմատիվ ակտերը:

Ակտերը տրված են մինչ այսօր նրանցում կատարված փոփոխություններով և լրացումներով: Տրված են նաև ակտերի ժամանակային տարբերակները:

Համակարգում ընդգրկված են ՀՀ օրենսդրության մեջ կիրառվող ավելի քան 9000 հասկացություն պարունակող ՀՀ-ում համակարգչային միակ իրավաբանական ու տնտեսագիտական բացատրական բառարանները:

Իրավական տեղեկատվական կենտրոն,
Երևան, Արվյան 36

հեռ. 52-79-50 URL: www.IRTEK.am
ֆաքս. 56-90-85 E-mail: info@IRTEK.am

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իջևանություն